

UNIVERZA NA PRIMORSKEM
FAKULTETA ZA MATEMATIKO, NARAVOSLOVJE IN
INFORMACIJSKE TEHNOLOGIJE

ZAKLJUČNA NALOGA
VRSTNIŠKO NASILJE MED UČENCI OSNOVNE ŠOLE

NENA GREGORČIČ

UNIVERZA NA PRIMORSKEM
FAKULTETA ZA MATEMATIKO, NARAVOSLOVJE IN
INFORMACIJSKO TEHNOLOGIJO

Zaključna naloga

Vrstniško nasilje med učenci osnovne šole

(Peer bullying among primary school pupils)

Ime in priimek: Nena Gregorčič

Študijski program: Biopsihologija

Mentor: prof. dr. Vlasta Zabukovec

Koper, september 2015

Ključna dokumentacijska informacija

Ime in PRIIMEK: Nena GREGORCIC

Naslov zaključne naloge: Vrstniško nasilje med učenci osnovne šole

Kraj: Koper

Leto: 2015

Število listov: 103 Število slik: 19

Število prilog: 3 Št. strani prilog: 15

Mentor: prof. dr. Vlasta Zabukovec

Ključne besede: nasilje, vrstniško nasilje, šola, učenec, učitelj, nasilnež, žrtev, opazovalec, pravice otrok, preprečevanje nasilja

Izvleček:

Otroštvo je obdobje, v katerem smo bili nekoč prav vsi. Nasilje predstavlja velik ter pereč problem v družbi in tudi sam pojav nasilja med vrstniki nikakor ni nov. Nova so sredstva, s katerimi so kazniva dejanja storjena. Novi so tudi motivi ter dejavniki, ki vplivajo na nasilje, posledice pa so hujše in predvsem dolgotrajnejše. Seveda pa vse to povzroča veliko zaskrbljenost, saj je potrebno iskati oz. poiskati nove načine za preprečevanje nasilja in s tem ga zmanjševati, odpravljati. Lahko rečemo, da nasilje v šoli je nekaj vsakdanjega. Če se ozremo na obseg in krutost nasilja, se zdi, da se povečujeta. Čeprav se šole s pojavom nasilja veliko ukvarjajo predvsem na področju uvedbe ukrepov za preprečevanje le-tega, se stanje na tem področju ni izboljšalo. Fizično nasilje, psihično nasilje znotraj šol se tako ni zaustavilo ampak le premaknilo na nenadzorovane predele ustanove - igrišča, stranišča, dvorišča itd.

Že sam Elliott (2002, str. 5) pravi, da: "Skoraj vsakomur se kdaj v življenju zgodi, da se kdo znaša nad njim: bratje, sestre, sosedge, odrasli ali sošolci. Ko te kdo nadleguje, se ti morda zdi, da si čisto sam in nebogljen. Čeprav te je strah, si misliš, da si to zaslužiš in poskušaš sam rešiti situacijo. Zapomni si: nihče si ne zasluži biti žrtev nasilja!"

Pri nekaterih se trpinčenje vleče več let, pri drugih krajši čas, vsi pa se strinjamo, da takšno vedenje ni v redu in da zanj niso/nismo bili krivi sami, temveč je kriv mučitelj, ki je iskal žrtev. S takim ravnanjem svojim žrtvam popolnoma zagrenijo življenje. Mučitelji v družbi niso priljubljeni. Morda so drugi prijazni z njim, ker se jih bojijo, a ponavadi so precej osamljeni in nepriljubljeni.

"Mučitelji imajo svoje probleme, zaradi katerih se znašajo nad drugimi. Zato NIKOLI ne pusti tistemu, ki te trpinči, da zmaga. NIKDAR se ne vdaj v usodo žrtve - povej nekemu, kaj se dogaja in poišči pomoč. Nasilnežev nihče ne mara."

Floella Benjamin

Key words documentation

Name and SURNAME: Nena GREGORCIC

Title of the final project paper: Peer bullying among primary school pupils

Place: Koper

Year: 2015

Number of pages: 103 Number of figures:19

Number of appendix: 3 Number of appendix pages: 15

Mentor: Prof. Vlasta Zabukovec, PhD

Keywords: violence, bullying, school, pupil, teacher, bully, victim, observer, children's rights, prevention of violence

Abstract:

Childhood is a period which everyone went through once in his life. Bullying in schools represents a big and crucial problem in society today and peer-bullying is not a new phenomenon at all in schools today. New are only some ways in which bullying offences today are manifested and also types of bullying. The motives and what triggers violent behaviours and bullying others are also new. The consequences of bullying have become worse and long-termed. All these facts cause great anxiety and it is inevitable to find new ways and methods of preventing bullying or at least reducing it or eliminating. We can say that bullying in schools is something that happens every day. If we look at the types, range and level of cruelty and abuse, it seems that it is increasing. Even though schools are working hard on this problem, especially in the field of prevention and taking up new acts and new rules at school to defeat bullying, the situation has not improved. Physical violence, as well as psychological bullying, has not stopped in school buildings, but has spread into unsupervised parts of school - playgrounds, schoolyards, toilets, changing rooms, etc. It has entered also after-school life of some victims (social networks, e-mails, etc.).

Mr Elliot (2002, p. 5) says: »Almost everyone in his life has experienced bullying from his brothers, sisters, neighbours, adults or schoolfriends. When someone is bullying you, you feel completely alone and helpless. Even if you are scared you think that you deserve this and you try to solve the problem on your own. But remember: Nobody deserves to be the victim of any violence and bullying!«

With some victims bullying takes place more years, with others only a short period of time. However, we all agree that this violent behaviour has no excuse and that it is never the victim's fault, but the bully's, who has looked for and found his victim. With his violent behaviour he has disturbed the victim's life in the most negative way, which leads to the victim's psychological trauma (anxiety, depression, suicidal thoughts, anger, stress, significant drop in school performance, etc.).

The victim's life is marked forever with bully's behaviour. A bully is not favoured in society. However, some people are nice to them because of their fear. Most commonly bullies are very lonely and unpopular among peers.

» Bullies have many problems themselves and that's the reason why they bully others. So NEVER let the bully who tortures you win. NEVER accept the role of the victim, tell somebody what's going on and seek for help. Nobody likes bullies.«

Floella Benjamin

ZAHVALA

Zahvaljujem se mentorju, prof. dr. Vlasti Zabukovec, za nasvete in mnenja pri pisanju diplomske naloge.

Hkrati se zahvaljujem tudi kolegici Mojci in Nini za strokovno pomoč in spodbudne besede.

Zahvaljujem se tudi svojim staršem, bratu Janiju in vsem prijateljem, ki so mi v času študija stali ob strani.

KAZALO VSEBINE

1 UVOD.....	1
1.1 Namen dela in raziskovalna vprašanja.....	1
2 OPREDELITEV POJMOV IN KONCEPTOV.....	3
2.1 Agresija, agresivnost, nasilje	3
2.1.1 Prevladujoči teoriji agresivnosti.....	4
2.1.1.1 Prikrita agresivnost.....	6
2.1.1.2 Agresivnost ni vedno negativna	7
2.1.2 Agresivnost pri otrocih.....	8
2.1.2.1 Razlike med spoloma.....	10
2.1.2.2 Vpliv družinskih dejavnikov	11
2.1.3 Nasilje - nov ali star pojav?.....	13
2.2 Bullyig (vrstniško nasilje).....	15
2.2.1 Opredelitev in opis pojava	15
2.2.1.1 Pojem vrstniškega nasilja	18
2.2.3 Skupne značilnosti in različnosti definicij	19
2.2.4 Obseg vrstniškega nasilja	19
2.2.5 Dejavniki, ki vplivajo na nasilje.....	21
3 OBLIKE NASILJA	26
3.1 Splošna delitev nasilja	26
3.2 Oblike nasilja otrok in mladostnikov v Sloveniji	28
4 NASILJE V ŠOLI.....	30
4.1 Oblike nasilja v šoli	30
4.2 Značilnosti vpletenih v vrstniško nasilje	35
4.2.1 Lastnosti žrtev	36
4.2.2 Lastnosti storilcev	38
4.2.3 Lastnosti nosilcev obeh vlog	40
4.3 Vloga šole pri preprečevanju, odkrivanju in zatiranju nasilja med vrstniki (ukrepi)	43
4.3.1 Vloga šole pri pojavu nasilja med vrstniki.....	43
4.3.2 Vloga odraslih pri pojavu nasilja v šoli.....	48
4.3.2.1 Vloga učiteljev.....	49
4.3.2.2 Odzivi na pojave vrstniškega nasilja	50
4.3.3 Načela spoprijemanja z nasiljem v šolskem prostoru	51

5 OTROKOVE PRAVICE IN VARSTVO	52
5.1 Pojem otroka	52
5.2 Otrokove pravice.....	53
5.2.1 Psihološke pravice otrok	56
5.2.2 Pravica do varnosti	57
6 METODA	58
7 REZULTATI	60
8 INTERPRETACIJA	68
9 SKLEPI.....	70
10 LITERATURA IN VIRI.....	72

KAZALO SLIK

<i>Slika 1:</i> Zaznavanje nasilja.....	60
<i>Slika 2:</i> Razumevanje nasilja.....	60
<i>Slika 3:</i> Deležne oblike nasilja.....	61
<i>Slika 4:</i> Odziv na nasilje.....	62
<i>Slika 5:</i> Okolje/ prostor nasilja.....	62
<i>Slika 6:</i> Najpogostejše vrste nasilja na šoli.....	63
<i>Slika 7:</i> Iskanje pomoči ob nasilju.....	64
<i>Slika 8:</i> Pogovarli o nasilju.....	65
<i>Slika 9:</i> Počutje učencev ob nasilju.....	65
<i>Slika 10:</i> Vzroki nasilja.....	66
<i>Slika 11:</i> Koristnost nasilja.....	67
<i>Slika 12:</i> Varo počutje učencev.....	67

KAZALO PRILOG

PRILOGA A: Rezultati anketiranja

PRILOGA B: Vprašalnik

PRILOGA C: Dopis staršem – Prošnja: soglasje za izvedbo raziskave

1 UVOD

1.1 Namen dela in raziskovalna vprašanja

Otroci vstopajo v svet, kjer vlada vse večja tekmovalnost. Nasilje predstavlja v svetu, pa tudi v Sloveniji, najpogostejšo kršitev otrokovih pravic. Do fizičnega ali psihičnega nasilja prihaja tako med vrstniki v šolah kot tudi v družinah. Kaj je največja korist otrok? Kaj moramo storiti, da otrokom ne bomo z današnjimi ukrepi ali pa ob neupoštevanju njihovih potreb, ogrozili njihov razvoj, njihovo življenjsko perspektivo?

Torej lahko rečemo, da je otroštvo nedvomno zelo občutljivo obdobje. Otroci sami po sebi, so v primerjavi z odraslimi bistveno šibkejši. Eden izmed ključnih dejavnikov je, da otroci živijo v varnem okolju, saj je ravno varnost ena izmed osnovnih potreb vsakega otroka. Otroci so bili že od nekdaj izpostavljeni nasilju. Lahko rečemo, da šele v zadnjem stoletju država, različne ustanove ter avtorji posvečajo otrokom več pozornosti in njihovim pravicam. Tako je država sprejela številne konvencije, deklaracije itd.; vsi ti akti se držijo in omogočajo otrokom bolj dostopno, varno življenje, saj pravijo, da otrok mora postati središče ravnanj vseh odgovornih v državi, okolij in družin. Nujno je, da se vsi v svoji odgovornosti in delovanju bolj povežejo, saj le tako bomo/bodo dosegli želene rezultate v dobro otrok in nas vseh. Prav tako mora otrok postati subjekt v vseh procesih življenja, omogočiti mu moramo sodelovanje, spoštovanje njegove besede, pa tudi njegovih interesov ter pogledov v skupnem življenju. Zavedati se moramo, da gre, za mnogo več kot le otroke, gre za prihodnost družbe, države. Zato ko praznujemo in govorimo o ali v imenu otrok in njihovih pravic je pomembno, da za njimi stojijo ljudje, ki mislijo skrajno resno, saj sprejem Konvencije še ne pomeni uresničevanje. Zato tukaj nastopi naša zaveza, da o pravicah otrok vsak dan govorimo, z njimi seznanjamo. Odrasli so zgled mladim, ki bodo jutri imeli svoje otroke in jih vzgajali na način, katerega smo mu mi sami prikazali in ga naučili, saj smo bili mu edini učitelj vzgoje.

Kot smo že omenili obstaja več oblik nasilja, nas pa najbolj zanima pojav vrstniškega nasilja v šoli. Zato bomo v diplomski nalogi tej temi posvetili tudi največ pozornosti. Ob vsem tem nas je zanimalo kako pereč je problem vrstniškega nasilja v šolah ter kakšen je pogled učencev na to temo. V okviru tega smo tudi opravili anketo na eni izmed slovenskih osnovnih šol, rezultate katere bomo predstavili v nadaljevanju naloge. Za začetek lahko rečemo, da vrstniško nasilje ni nov pojav. Nasilje je že od nekdaj del šolskega sistema in življenja. Šole posvečajo temu problemu vse več pozornosti, z učenci se o tem tudi pogovarjajo ter ga skušajo na različne načine zmanjševati. Glas otrok in mladostnikov je še vedno premalo slišan, tako na lokalni, nacionalni in tudi mednarodni ravni. Vendar šola kot ustanova, si mora prizadevati, da nasilje zazna, se odzove nanj ter ustrezno ukrepa, saj le

na ta način otrokom sporoča in s tem tudi prikaže kako škodljiv in nedopusten je lahko tak način vedenja. Tako omogoča otrokom varnost in zdrav razvoj ter način življenja.

Ob samem pisanju naloge smo ugotovili, kako velik pomen imajo dobri medosebni odnosi, vedenje, "dobro biti" v našem življenju in kako malo se jih tega zave in kako malo časa temu namenimo. Zato se bomo s pomočjo različne literature izhodiščno opirali na otroke/učence in okolje. V predstavitev bomo vključili tudi vprašalnik o nasilju v šoli in analizo dobljenih rezultatov.

Raziskovalni problem

Namen in cilj diplomske naloge je torej predstaviti problem vrstniškega nasilja v osnovni šoli in preučiti problem vrstniškega nasilja, vzroke za nastanek in pojavne oblike vrstniškega nasilja. Naloga bo usmerjena tudi v predloge za zmanjševanje nasilja na šolah in razvijanja strategij za spoprijemanje z nasiljem.

Cilj diplomske naloge je v prvi vrsti ugotoviti povezave med pogostostjo izvajanega nasilja ter ugotoviti pogostejše oblike nasilja. Prav tako je naš cilj ugotoviti pogostost reševanja nasilja (s strani učitelja, svetovalnega delavca, učencev), kje se nasilje dogaja ter počutje ob izpostavljenosti nasilju in pogled na nasilje.

Hipoteze

S pomočjo raziskovalnih vprašanj, ki izhajajo iz problema ter ciljev, so delovne hipoteze s katerimi bom raziskovala pereč problem nasilja med vrstniki v šoli odgovri nanje:

Hipoteza 1: Najpogostejši dejavniki nasilja so filmi, glasba, mediji.

Hipoteza 2: Na šoli prevladuje psihično nasilje.

Hipoteza 3: Več kot polovici učencev se zdi nasilje koristno.

Hipoteza 4: Večina anketiranih učencev je že bila priča nasilju.

Hipoteza 5: Do nasilja prihaja pogosteje tam, kjer ni nadzora učiteljev.

Hipoteza 6: Učenci se redko z učiteljem ali s svetovalno službo pogovarjajo o nasilju.

Hipoteza 7: Polovica učencev, deležnih nasilja to zaupa prijateljem.

Kot osnovno hipotezo svoje analize smo postavili, da več kot polovici učencev se zdi nasilje koristno. Kot delavno hipotezo pa, da večina anketiranih učencev je že bila priča nasilju, le-te pa sledijo še ostale hipoteze.

2 OPREDELITEV POJMOV IN KONCEPTOV

2.1 Agresija, agresivnost, nasilje

O nasilju, agresiji in agresivnosti je bilo v strokovni literaturi napisanih veliko besed. Pri tem se dejansko ne zavedamo pomena vsake besede in razlik med njimi. Te nas spremljajo vsak dan in vsepovsod. Ker ljudje zelo pogosto enačijo termina agresivnost in nasilje, bomo v tem poglavju podrobneje predstavili oba pojma in razložili njuno medsebojno razmerje. *Agresivnost* je eden najbolj nejasnih in protislovnih pojmov, ki jih uporabljamo v psihologiji. Različni avtorji jo pojmujejo kot instinkt, nagon, izvor energije, čustvo, način prisile, navado, reakcijo na frustracijo itd. (Lamovec, 1978).

"Kadar se nanaša na trenutno reakcijo, navadno uporabljamo izraz *agresija*, medtem ko *agresivnost* pomeni trajno značilnost posameznika" (Pušnik, 1999, str.24).

"K nejasnosti pojma agresije pripomore tudi dejstvo, da ga ne srečamo le v psihologiji, temveč tudi v sociologiji, pravu in političnih vedah. Vsaka od njih opredeljuje pojem iz svojega zornega kota" (Pušnik, 1999, str.24).

Agresivnost v *najširšem* pomenu je vsak aktivni pristop k okolju. Izraža prvotni pomen besede "agredi", približevati se, pristopiti. Zajema vse oblike gibanja, nekatera čustva, kot sta jeza in bes, in tudi telesno nasilje nad drugimi. Tako pojmovanje zastopajo mnogi klinični psihologi in psihiatri. Le-ti s skupnim nazivom označujejo vse pozitivne in negativne oblike agresivnosti. *Širša* pojmovanja nam dajejo popolnejši pregled nad vlogo posameznih izrazov agresivnosti in sicer v sklopu celotnega psihičnega delovanja. *Ožja* pojmovanja pa imajo predvsem praktičen, operativen značaj (Pušnik, 1999).

Nekateri avtorji pa v termin agresivnosti zajemajo tudi obnašanje, ki poleg rezultata fizičnega poškodovanja prizadeja tudi druge vrste negativnih posledic (Bučar- Ručman, 2004). Ljudje so lahko agresivni, ne da bi bili fizično nasilni. Zmerjanje nekoga z debeluhom lahko prizadane bolj kot zaušnica. Porušena samopodoba se pogosteje težje vzpostavi, kot se vzpostavi fizična poškodba (Bučar- Ručman, 2004).

Ko pa definiramo pojem agresivnosti, se moramo zavedati tudi tega, da vsako obnašanje, s katerim nekoga prizadenemo, ni agresija. Pri tem mislimo na dve vrsti primerov: nesreče in samoobramba (Bučar- Ručman, 2004).

"Glavna pojmovanja agresivnosti bi lahko klasificirali glede na izvor glavnih izhodišč, ki naj bi pojasnjevala agresivno vedenje (Tušak, 2001, str.107):

1. prirojeni, instiktivni dejavniki;
2. zunanje provokacije sprožijo določene notranje vzgibe in reakcije;
3. vzajemni vpliv danih socialnih okoliščin s predhodnimi izkušnjami ali učenjem".

Agresija v splošnem velja za negativno vrednoteno vedenje, ki je zato podvrženo močnemu socialnemu nadzoru in k analiziranju. V psihologiji obstajajo različne klasifikacije agresije. Tako ločimo: *instrumentalno* agresijo, kadar je agresivno dejanje le sredstvo za doseg kakšnega drugega cilja; v tej obliki ni nobenega čustvenega odnosa med storilcem in žrtvijo; žrtev je pač ovira, ki jo mora storilec premagati, da pride do cilja ter *afektivno* agresijo, kjer pride do izražanja sovraštva med akterjem/ storilcem in žrtvijo agresije; tu je agresija usmerjena prav proti žrtvi in je cilj agresije žrtev prizadeti, se ji maščevati. Dalje pa razlikujemo med: *aktivno* agresijo, kjer storimo nasilno dejanje s posebnimi agresivnimi dejanji ter *pasivno* agresijo, povzročimo škodo s svojo pasivnostjo (npr. nočemo pomagati nekemu v nesreči) (Ule, 2005).

Najbolj pogosto uporabljena definicija agresivnosti pravi: "agresivnost je vedenjska značilnost, ki se kaže v gospodovalnosti, nasilnih ali napadalnih besedah ali dejanjih proti drugim ljudem" (Pušnik, 1999, str.24).

Pojem *agresivnost* je na splošno definiran kot vrsta obnašanja, ki daje rezultate v osebnem poškodovanju in fizičnem uničevanju (Bandura, v Žunžul, 1989).

Nekateri avtorji navajajo, da je pojmu *agresivnost* po pomenu najbližje pojem *nasilje*. Letega lahko definiramo kot grobi napad na drugo osebo ali osebe. Rezultat pa je izrazito poškodovanje ali prizadejanje fizične škode tem osebam (Žunžul, 1989). "V SSKJ lahko pod terminom nasilje najdemo definicijo, ki pravi, da je to dejaven odnos do nekoga, značilen po uporabi sile, pritiska" (Bajec, 1994, str.624).

2.1.1 Prevladujoči teoriji agresivnosti

Danes prevladujeta dve teoriji, ki skušata pojasniti agresivnost (po Pepler, 1991):

1. "*Model frustracijske agresivnosti* govori o zunanjih provokacijah notranjih vzgibov (Dollard s sodelavci, 1939). Agresivnost je sovražna reakcija na frustracijo. Cilj agresivnosti je braniti se ali pa povzročiti škodo tistemu, ki je vir frustracije. Frustracijska agresivnost izvira iz posameznikovih nezadovoljenih potreb, tako bioloških, psiholoških kot tudi socialnih. Nezadovoljene potrebe ustvarjajo napetost, ki jo prenašajo nekateri fiziološki mehanizmi, od katerih je

najpomembnejše povečano delovanje simpatičnega vegetativnega sistema. Ti mehanizmi služijo begu iz konfliktna situacije ali odpravljanju ovir za zadovoljitev potreb. Pri tej obliki agresivnosti gre torej za sproščanje napetosti, ki nastaja v posamezniku. Frustracijska agresivnost je nevarna, ko postane razdiralna" (Pušnik, 1999, str.24, 25).

Zaradi kritik, ki so trdile, da frustracija ne vodi nujno v agresivnost, saj lahko izzove tudi druge reakcije, npr. jok, apatijo itd. ; je kasneje prišlo do preoblikovanja teorije. Avtorji so trdili, da frustracija ustvari le dražljaj za agresijo. Agresija pa je dominantna reakcijska težnja na frustracijo in vprašanje je, ali se bo agresija zgodila. To je namreč odvisno še od mnogih dejavnikov. Berkowitz je med frustracijo in agresijo vključil še tretji, posredujoči dejavnik tj. agresivni sprožilni dražljaj. Ta sprožilni dražljaj agresivnost okrepi ali eventualno izzove. Kateri bodo ti dražljaji, je odvisno tudi od osebne izkušnje in socialnega učenja (Globočnik, v Bučar-Ručman, 2004).

2. *Teorija socialnega učenja* poudarja vzajemni vpliv danih ali trenutnih socialnih okoliščin s predhodnimi izkušnjami ali učenjem (Bandura, 1977). Agresija je instrumentalno vedenje, kontrolirano z zunanjimi nagradami. Instrumentalna agresivnost služi doseganju različnih ciljev in tako predstavlja le sredstvo (instrument). Zanja je značilno, da nima biološke podlage ter je povsem rezultat učenja, ki se odvija v določenih socialnih razmerah. Različni obrambni mehanizmi povzročajo, da se zdi agresivnost upravičena ali morda celo zaželena (Pušnik, 1999).

Dandanes najdemo v sodobnejši literaturi (Pepler, 1991) drugačno terminologijo. Ta terminologija se nanaša na zgoraj omenjeni vrsti agresije in hkrati tudi njune značilnosti. Agresivnost tako delijo na:

- *Afektivno in instrumentalno*. Za prvo je značilno avtomatično vzburjenje, "vroča kri", močna jeza, napadalnost, obrambna reakcija na grožnjo in občutenje olajšanja, ko mine. Medtem ko je za drugo značilna majhna aktivacija, hladikrvnost, načrtovana usmerjenost (dosega natančno določenega cilja).
- *Reaktivno in proaktivno*. Reaktivno agresijo pri otrocih prepoznamo po hitri jezi ter nekontroliranosti. Zanja je značilno, da se dogaja v kontekstu visoko konfliktnih odnosov ter negativnih čustev. Na drugi strani pa se proaktivna agresija kaže v pridobivanju koristi, bullyingu in dominiranju nad vrstniki.

"Včasih je težko ločiti med obema oblikama, saj se reaktivna oblika lahko pojavi ob neuspešnem doseganju cilja, ali pa se proaktivna pojavi kot odložena reakcija na predhodne dogodke. Dodge in Coie (1987, po Pepler, 1991) sta ugotovila, da vrstniki predvsem zavračajo otroke, ki so reaktivno agresivni, ni pa nujno, da zavračajo tiste, ki izražajo proaktivno agresijo. Ugotovila sta tudi, da imajo otroci, ki so proaktivno agresivni, visoke vodstvene sposobnosti in velik smisel za humor" (Pušnik, 1999, str.25).

2.1.1.1 Prikrita agresivnost

G. Bach in H. Goldber (po Lamovec, 1978) sta v njunih študijah veliko pozornosti posvetila t.i. *prikritim oblikam agresivnosti* v medosebnih odnosih. Za to vrsto agresivnosti lahko rečemo, da je oblika posredne, indirektna agresije. To je torej sodelovanje z agresijo nekoga proti nekemu. Poleg vsega tega še neprijazno in agresivno izrabljanje lastne šibkosti in bojzani (Pušnik, 1999).

V vsakdanjem življenju srečamo nešteto oblik prikrite agresivnosti, npr. pozabljanje, napačno razumevanje, odlaganje, zamujanje. Tej obliki prikrite agresije pravimo *pasivna agresija* (Brajša, 1993).

Nadalje je eden izmed izrazov prikrite agresivnosti tudi *intelektualizacija*. Taka oseba navadno uporablja besede le za to, da prikrije čustva in posledično ustvarja razdaljo med seboj in drugimi. Do drugih je zelo kritična, razlaga in analizira, pa vendar ob tem ostaja hladna in neprizadeta. Med prikrito agresivno vedenje pa uvrščamo tudi nezaznavanje in nenehno sumničenje v vse in vsakogar. *Prikrito agresijo* najdemo tudi v *šolah*. Uporabljajo jo predvsem učitelji, a prenaša se tudi na medsebojno vedenje učencev. *Učitelj* pri svojem delu komunicira paradokсно, kadar je nejasen, kontradiktoren, kadar učence bega in frustrira s svojo nedorečnostjo in nerazumljivostjo, kadar moralizira ter brez potrebe zbuja v učencu občutek krivde. Nenazadnje je ena izmed posebno škodljivih oblik prikrite agresije v šoli zlorabljanje učenčeve šibkosti, saj je učenec odvisen od učitelja (Pušnik, 1999). *Učenec* je mlado še ne dodelano človeško bitje, z malo življenjskih izkušenj, z veliko nevednosti in v podrejenem položaju do učitelja (Brajša, 1993).

Ko učitelj uporablja učenčeve šibke točke, zato, da bi dosegel vzgojne in disciplinske cilje, zlorablja učenčevo šibkost. To je prikrita oblika agresije (Pušnik, 1999). V to skupino prikrite agresivnosti pa lahko prištejemo tudi ignoriranje in omalovaževanje vsega pozitivnega pri učencu in nazadnje zelo groba oblika prikrite agresije je nenehno sumničenje učenca (Brajša, 1993).

Bach in Goldberg opisujeta *posledice potlačene agresije*. Na prvem mestu omenjata *depresijo*. Potem navajata *prisilna dejanja*, ki simbolizirajo agresivna dejanja. Sledi *anksioznost*, to je preprosto lebdeči, neopredeljeni strah. *Obsesivnost, paranoidno sumničavost*, v specifičnih primerih se lahko pojavijo *seksualne motnje*, strah pred *norostjo* in tudi *suicid*. Potlačena agresija je potemtakem patogena. Povzroča različne oblike motenega vedenja (Brajša, 1993).

2.1.1.2 Agresivnost ni vedno negativna

Agresivnost ima v pogovornem jeziku negativen prizvok. S tem, ko vedenje neke osebe označimo kot agresivno, jo hkrati že moralno ožigosamo. Agresivnost je potrebno razlikovati glede na njene učinke; tako na pozitivne kot tudi na negativne učinke. To razlikovanje temelji na značilnostih vedenja ter na oceni njegovih možnih posledic. Vključen je psihološki vidik, po katerem so pozitivne oblike agresivnosti tiste, ki uspešno razrešijo konfliktno situacijo, ter etično-socialni vidik, ki določa, katere oblike vedenja so v družbi še sprejemljive (Pušnik, 1999).

Robbins (po Brajši, 1993) razlikuje:

"Pasivno vedenje. To je inhibirano, submisivno, je ogibanje konfliktom in prizadevanje zadovoljiti druge.

Agresivno vedenje. To je energično, dominirajoče, osredotočeno na sebe, brez posluha za druge.

Asertivno vedenje. To je razkrivanje svojih idej in čustev ob vztrajanju pri svojih pravicah. Tako vedenje omogoča tudi drugim enako vedenje. Označujeta ga vztrajnost in občutljivost za potrebe drugih" (Pušnik, 1999, str. 27).

Bach in Goldberg (po Brajši 1993) razlikujeta med agresijo, ki združuje, in agresijo, ki ločuje ali konstruktivno in destruktivno agresijo. Za prvo, t.j. *konstruktivno agresijo* opisujeta kot tisto, v kateri prevladujejo medsebojno informiranje, medsebojno spoštovanje in ohranjena kontaktibilnost, na drugi strani pa je odsotno medsebojno podrejanje. Za kvalitetno agresijo je značilna direktna verbalizacija jeze in besa, samopotrjevanje akterjev konflikta, njuno medsebojno konfrontiranje, obojestransko sprejemanje konflikta, odkrito izražanje svoje moči, zaščita svoje identitete, ter nenazadnje izbira reči "ne" in izražanje, ki drugega ne poškoduje (Pušnik, 1999).

Konstruktivna agresija širi naša spoznanja. Potrebna nam je za razvijanje naših možganov, širjenje zaznavanja, pridobivanje novih izkušenj. To je temeljna naloga vzgoje in izobraževanja, zato bi morala v naših šolah prevladovati taka agresija (Pušnik, 1999).

Ena izmed glavnih značilnosti konstruktivne agresije je medsebojno spoštovanje. To, da si agresiven in hkrati spoštuješ tistega, do katerega si agresiven, spreminja to agresijo v nekaj pozitivnega v medčloveških odnosih. Potemtakem bi morale biti naše šole agresivne, konstruktivne in obenem tudi ustvarjalno agresivne. Konstruktivna agresija ali aservativnost krepi in pogloblja kontakt med učiteljem in učencem. Agresija, ki ne zadaja ran, zblizuje ljudi in nas navdaja z novo vsebino in s spoznanji (Pušnik, 1993).

2.1.2 Agresivnost pri otrocih

Ena najpomembnejših otrokovih nalog v procesu socializacije je, da se nauči ločevati, kdaj in kje je agresivno vedenje primerno ali varno. Otrok se nenehno srečuje z novimi priložnostmi in skupinami vrstnikov. V novem okolju bo otrok v začetku kazal le malo agresivnosti, ker se čuti negotovega. Kmalu pa se nauči, da je določena stopnja agresivnosti potrebna, če hoče kaj doseči. V tem obdobju se agresivnost poveča. Ko se utrdi otrokov položaj v skupini, se agresivnost spet zmanjša (Pušnik, 1999).

Razvojne značilnosti v šolskem obdobju in adolescenci je še težje odkriti. Kepler (Kepler, 1934), je ugotovil, da se agresivnost do staršev in vrstnikov do osmega leta povečuje. Od osmega leta do adolescence se večja v odnosu do vrstnikov, manjša pa v odnosu do staršev in sorojencev. V obdobju adolescence pa se slednja močno poveča. Vendar ne moremo tega povečanja pripisati zgolj razvojnim zakonitostim.

"Med oblike agresivnosti prištevamo tudi negativizem, ki se lahko kaže v pasivnem odporu, ko se otrok na zahteve staršev ne odzove, jih presliši ali trmasto vztraja pri svojem. Čeprav seveda najdemo precejšnje individualne razlike, sta značilni dve obdobji, v katerih je uporno vedenje močno izraženo" (Lamovec, 1978, str.61). Dve taki obdobji (izraziti) sta okoli leta in pol ter četrtega leta (Pušnik, 1999). Nekoč so psihologi menili, da je negativizem neizbežen in da je razvojna značilnost. Pojav negativizma si lahko razlagamo tudi drugače (Lamovec, 1978). Ti obdobji pa se tudi ujemata s povečanjem socializacijskih zahtev in sicer: v prvem je to navajanje na čistočo, v drugem so novi odnosi do vrstnikov in staršev. Če je proces učenja postopen, nevsiljiv, bo otrok na ta način kazal malo negativizma. Pri prevelikih zahtevah in celo nasilju nad otrokom pa se otrok definitivno upre (Pušnik, 1999). "Pojava negativizma danes ne pojmujejo več kot nujno posledico zorenja, temveč kot posledico neustreznega socialnega učenja. Načini prisile, ki ne upoštevajo, da je socializacija pravzaprav proces učenja, ki poteka postopno, naletijo pri

otroku na odpor. Če pa skušamo otroku vzbuditi pozitivno motivacijo, usklajujemo zahteve z otrokovimi zmožnostmi ter se izogibamo kaznovanju in prisili, bo negativizma malo" (Lamovec, 1978, str.61).

"Tudi vstop v šolo prinese nove zahteve v stikih z vrstniki, hkrati pa tudi pričakovanja staršev o uspešnosti njihovega otroka kot učenca. Vse to so nove zahteve, ki v otroku lahko zbudijo agresivne težnje in odzive" (Pušnik, 1999, str.28).

Adolescenca je nova preizkušnja. V tem razvojnem obdobju je nasilno vedenje navadno bolj opazno. Izzove več reakcij okolja in ima posledično lahko hujše posledice kot trenutna razdialnost otroka. Za to je več razlogov. Iskanje svoje podobe z občutljivo gradnjo samospoštovanja poteka hkrati z oblikovanjem novih, zahtevnejših vzorcev socialnega vedenja. Temu se pridružijo še hormonski in drugi fiziološki premiki. Ti premiki vnašajo v vedenje več nepredvidljivosti in težjo obvladljivost. Prehodna neuskklajenost med mladostnikom in njegovim okoljem je skorajda nujna. Pokazatelji tega pa so razdiralnost, žaljivost in grobost, ki pa iz mladostnikovega vedenja počasi izgine. Mnogi adolescenti ob takem vedenju doživljajo huda občutja krivde. To pa še večja njihovo notranjo napetost in nezadovoljstvo s samim seboj (Pušnik, 1999).

"Vsi mladostniki nimajo sreče, da bi razvoj njihovega socialnega vedenja potekal povsem ustrezno. Zato se lahko zgodi, da se motnje v njihovem razvoju izrazijo kot ena ali druga oblika agresivnosti. Nasilnost je le prozorno naličje nemoči in nesposobnosti za bolj konstruktivno rešitev problema. Tako je tudi v adolescenci nasilnost odsev neustreznih obrambnih in prilagoditvenih mehanizmov" (Pušnik, 1999, str.29).

Nasilnost v mladostnikovem vedenju ima raznoliko *dinamsko osnovo*. Katero srečujemo kot izjemno, občasno ali pa kar že ustaljeno nasilno vedenje v katerikoli od naslednjih oblik (Tomori, 1994):

Znak premagovanja strahu: veliko nasilnih mladostnikov je v nenehnem boju z lastnim strahom (počutijo ogrožane nasploh, občutke strahu sprožajo situacije, obremenitve, strah neuspeha).

Obvladovanje občutja ogroženosti: razvoj mladostnikov, v neugodnih razmerah, brez zanesljivih oseb, ki bi jim nudile oporo, se ti mladostniki ves čas počutijo ogrožene. Zato svet doživljajo kot nepredvidljiv. Da bi se zavarovali, napadejo prvi; zanje značilno izrazito nezaupanje vase ter negotovost premagujejo z iluzijo.

Istovetenje z napadalcem: življenjska zgodovina mladih nasilnežev je pogosto zaznamovana z izkušnjami agresivnega vedenja. Oseba je bila pogosto žrtev ene ali več oseb. Posameznik je vlogo žrtve vzdrževal vse do takrat, ko je lahko zamenjal vlogo - v vlogo nasilneža.

Način iskanja ugodja: mladostniku daje občutek to, da ustrahujejo ali fizično obvladuje druge osebe. Nakopičenje notranje napetosti se uspejo razbremeniti le, da tudi sami povzročajo bolečino.

Nadomestilo za pomanjkljivo samospoštovanje: mladostnik, ki v času otroštva ni mogel izoblikovati osnovnega samospoštovanja, je nezadovoljen. Zato pa v okolju, kjer so moč in agresivnost cenjene vrednote, poskuša nadomestiti mučne občutke manjvrednosti ter zbuditi predstavo o lastni pomembnosti. Tako je lahko za nekoga nasilniško vedenje simbol moči, prav mogoče je, da nasilnost postane njegov slog in sredstvo dokazovanja lastne vrednosti.

Edina možnost samopodreditve: to so mladostniki, ki nimajo posebnih sposobnosti, s katerimi bi se lahko uveljavili med vrstniki in okolju. Če nimajo izkušenj, da z delom in trdom je mogoče doseči nek cilj, se zatečejo k lažji rešitvi in poti potrditve - nasilju. Ta cilj je mogoče doseči le v okolju, kjer je agresivnost dopuščena ali celo cenjena.

Impulzivni odziv na prizadetost: ob takem odzivu mladostnika, moramo pomisliti, da je z njim nekaj narobe. Lahko gre za organsko motnjo ali pa osebnostne motnje.

Prikrito samokaznovalno vedenje: mladostnikova samouničevalna dejanja izhajajo iz podzavestne težnje po kazni.

Sprejemanje subkulturnih norm: v nekaterih okoljih je nasilje normalen način komuniciranja, obvladovanja okolja, izražanje notranje stiske. Taka skupina ljudi prenaša na otroka in kasneje na mladostnika norme, ki pri tej skupini veljajo - tako postane mladostnikovo nasilno vedenje del procesa socializacije.

2.1.2.1 Razlike med spoloma

Splošno je znano, da so dečki bolj agresivni od deklic. To potrjujejo vsakdanje izkušnje kot tudi mnoge psihološke študije. Nedvomno igrajo pri tem določeno, pomembno vlogo biološki dejavniki, vendar se zdi, da je odločilno učenje socialne vloge, ki je vezana na spol. Tako pričakujemo od dečkov, da se bodo sposobni ubraniti pred napadom drugih ter si priboriti mesto v družni vrstnikov, pri čemer igra telesna agresivnost pomembno vlogo. Dečke, ki jim ni do pretepa, vrstniki hitro označijo za "mevže" in postanejo predmet splošnega posmeha. Za dečke je torej bolj značilna direktna agresija (fizična, grožnje). Za deklice se pretepanje "ne spodobi", dopuščajo pa se besedne in posredne oblike agresivnosti. Deklice, ki se ne držijo predpisane socialne vloge, so manj podvržene neodobravanju vrstnikov, pač pa izvajajo nanje večji pritisk starši. Ker je v zgodnjem otroštvu vpliv staršev odločilen, ima zaviranje izrazov agresivnosti pri deklicah škodljive posledice za kasnejši osebnostni razvoj (Lamovec, 1978).

"Kulturne norme in vzgojna sporočila dajejo fantom in dekletom zelo različne napotke in možnosti za socialno vedenje, samopotrjevanje in izražanje stiske. Ker pri fantih v celotnem vzgojnem procesu že zgodaj spodbujamo sposobnost za samostojno, dejavno uveljavitev in so zmeraj nagrajevani za kazanje moči in obvladovanja okolja, je razumljivo, da si iz teh izhodišč lažje razvijajo svoj način vedenja v tej smeri" (Pušnik, 1999, str.30).

"Dekletu ponuja naša kultura še zmeraj mnogo drugih možnosti za izražanje same sebe in za samopotrjevanje. Veliko vzgojnih usmeritev pri njih spodbuja odvisnost od močnejših, pasivnost in nebogljenost. Mnogi dejavniki v medsebojnih odnosih pri njih že zgodaj zatirajo socer naravne težnje po ekspanzivnejši uveljavitvi. Namesto spodbud za dejavnejši vstop v širši prostor jim vzgoja usmerja pozornost na lastna čustvena doživetja in na subjektivne podrobnosti v medosebnih odnosih. Vse to vpliva na vedenjske vzorce deklet" (Pušnik, 1999, str.31).

Pri dekletih je tudi vedenje v stiski in frustraciji drugačno kot pri fantih. Namesto vedenjskih motenj, je pri njih več nevrotičnih in psihosomatskih motenj. Namesto z aktivnim nasiljem kličejo po pomoči in pozornosti s čustveno prizadetostjo, depresivnimi umiki in telesnimi tegobami. Namesto nasilnosti, ki je usmerjena navzven, kažejo bolj ali manj jasno izražene navznoter obrnjene agresivnosti. Te se lahko stopnjujejo do samomorilskih poskusov (Pušnik, 1999).

Tudi pravila socialnega vedenja se za dekleta in fante razlikujejo, kljub enakim možnostim za oba spola. Deklet ne bomo našli na krajih, kjer se medsebojni odnosi urejajo z nasiljem, saj takšen način druženja ni značilen za dekleta ter posledično takšen način druženja daje manj izhodišč za nasilniške oblike vedenja. (Pušnik, 1999).

Zato pri dekletih, ki se vedejo nasilniško, skoraj praviloma ugotavljajo probleme pri sprejemanju njihove spolne vloge. Njihovo nasilniško obnašanje je le del bolj zapletene problematik. Ta je kompleksnejša in ima globlje korenine kot pri nasilnih fantih. Agresivnost med deklicami je bolj prikrita, zato je mogoče, da je agresivnosti več kot si lahko predstavljamo (Pušnik, 1999).

2.1.2.2 Vpliv družinskih dejavnikov

"V družini dobi otrok prvo občutje lastne vrednosti ter zaupanje v ljudi in svet okoli sebe. Spodbude in zgledi njemu najbližjih oseb zasnujejo njegov vrednostni sistem, način izražanja samega sebe, sposobnost za reševanje in premagovanje vsakodnevnih težav in obremenitev. Posredno in neposredno v odnosih s starši in drugimi družinskimi člani dobiva napotke za socialno vedenje še za kasneje, ko se že osamosvoji. Študije družinskih

razmer mladih nasilnežev odkrivajo in potrjujejo pomen, ki ga ima družina pri razvoju nasilnega vedenja, seveda v kombinaciji z individualnimi lastnostmi in socialnimi dejavniki" (Pušnik, 1999, str.31).

Študije vpliva družinskih razmer (Olweus, 1982; Besag, 1986; Farrington, 1978 in drugi) navajajo pomen predvsem naslednjih dejavnikov:

- čustven odnos med starši in otrokom,
- odnosi med staršema,
- doslednost pri vzgoji,
- nadzor otrokovega vedenja,
- vzgojne metode (uporaba moči, ostrost kazni),
- patologija staršev,
- otrokov temperament.

Prestroga vzgoja

Veliko avtorjev opozarja na problem prestroge vzgoje. M. J. Radke je ugotovil, da obstaja povezava med tipom družine in obliko vedenja. Če so starši strogi, če preveč kontrolirajo in omejujejo otroka, se bo pri njem pojavil občutek negotovosti, podredljivosti, infantilnosti in nesposobnosti za sodelovanje, na drugi strani pa agresivnost, ljubosumnost in nevrotične tendence. Ni dvoma, da je od tipa družine, v kateri živi otrok, zelo odvisna filozofija življenja, tudi osnovne vrednote, pogled na svet, ideološka in vrednotna orientacija (Palčnik, 1992).

Kazen

Tudi kaznovanje v družini ima pomemben vpliv. Učinki kazni so velikokrat bolj škodljivi kot pa koristni. To je posledica napačnega načina ukazovanja, ki je pretirano ali poniževalno. Taka kazen deluje kot frustracija in sili otroka k obrambnemu vedenju. Agresivnost se velikokrat obrne navznoter ali pa prenese na druge predmete. Ob tem pa povzroča tesnobo, ki še naprej vpliva in zmanjšuje otrokovo učinkovitost ter na njegov osebni razvoj. V nekaterih primerih otrok pod vplivom kazni res(nično) opusti nezaželeno vedenje, v tem primeru pa lahko postane tog in zavrt. Pretirano kaznovanje vodi do razvoja avtoritarne osebnostne strukture. Ta se kaže v dvoličnosti, zahrbtnosti, agresivnosti do šibkejših in navideznega pokoravanja močnejšim. Kazen lahko postane vzorec za učenje nasilja (Pušnik, 1999).

"Med akterji nasilja pa se poleg mladih, ki izhajajo iz problematičnih družin, znajdejo velikokrat tudi mladi, ki izhajajo iz urejenih družin. V teh primerih lahko ugotovimo, da so

starši otroka največkrat preveč razvajali in mu niso zarisali jasne meje med tem, kaj je v družbi dopustno in sprejemljivo, kaj pa družba šteje za deviantnost in nesprejemljivo" (Bučar-Ručman, 2004, str.146).

Če povzamemo poglavje o družini kot dejavniku, ki vpliva na nasilje mladih, lahko ugotovimo, da v grobem oblikujemo tri skupine staršev nasilnih otrok:

- "starši, ki otroku ne dajejo dovolj ljubezni in ga ne spoštujejo,
- starši, ki dajejo otroku preveč svobode in mu ne postavijo jasnih meril,
- starši, ki otroka vzgajajo grobo, kaznovalno in kjer je v družinah nasilje sredstvo za reševanje sporov" (Bučar-Ručman, 2004, str. 146).

2.1.3 Nasilje - nov ali star pojav?

Definiranje nasilja je vedno kulturno in družbeno pogojeno. Razumevanje nasilja se je skozi čas in razvoj znanosti spreminjalo in razvijalo. Zato lahko rečemo, da je nasilje toliko staro kot človeštvo. Četudi nasilja ne sprejmemo kot nekaj normalnega, običajnega, pa ga vsaj razumemo, ko se pojavlja v povezavi z revščino, med vojno in po vojni, ko ena "krivica" sproža nove "krivice". Tako se pojavljajo občutki nemoči, pozornost je usmerjena drugam - usmerjena tja kjer je mogoče kaj narediti (Dekleva, 1996).

Jacques Semelin (2000) je hotel dopovedati, da nenasilje ni nedejavnost. Je način bivanja in način odzivanja, s katerim poskušamo rešiti spore, se boriti proti krivici in graditi trden mir. Ker nas nenehno obkroža nasilje, so mnjenja, da zagovornik nenasilja živi v gradovih v oblakih in dopušča, da ga tepejo. Kar se tiče narave, Semelin ni ravno pretirano optimističen. "Menim, da nam ne bo nikoli uspelo izkoreniniti nasilja", pravi Jacques Semelin. "Vendar ga lahko zaježimo! Na srečo se nam tu pa tam le posreči zaživeti v miru! Kljub vsemu lahko obvladujemo nasilje; nekako tako, kot jezdec lahko obrzda zelo živahnega konja. Za to pa je treba nasilje najprej podrobno spoznati" (Semelin, 2000, str.13).

Nekateri resnično menijo, da je nasilje nekakšna energija, ki kakor električni tok vre iz naših teles in je ne bomo mogli nikoli ustaviti. Nasilje na lepem enačijo z življenjem! Semelin pravi, da "nasilje je posebna oblika moči, ki povzroča zlo, nas rani ali ubije". Boj proti nasilju ne pomeni le napad na vidni vrh ledene gore; boriti se je treba tudi proti tistemu, kar se skriva v globinah: proti revščini in osamitvi, krivicami in neenakosti (Semelin, 2000).

"Nasilnost ni isto kot bojevitost. Bojevitost je nujno potrebna za to, da napredujemo v družbi in drugim dokažemo, česa smo zmožni, pa naj bo to v športu ali pri delu. To še ne pomeni, da hočeš pri tem uničiti druge, ampak da želiš uspeti" (Semelin, 2000, str.14).

Pojem nasilje naj bi zajemal vse, česar ni več mogoče prenašati. Semelin se sprašuje: "Čemu pa pravimo resnično nasilje?". Vsemu tistemu, kar vodi k zanikanju drugega in zadnjega morda celo do njegove smrti. Pravi pa tudi, da zato nimamo opraviti le z nasiljem, temveč z več vrstami nasilja (Semelin, 2000). Največkrat najprej pomislimo na telesno nasilje. Vendar obstajajo še druge, manj opazne vrste nasilja. Ko je človek ponižan, ko nima sredstev za preživetje ne strehe nad glavo, ko ga niti na ulici nihče ne pozdravi., tako nasilje je lahko zelo boleče. Takemu nasilju pravimo tiho nasilje (Semelin, 2000).

Pojem nasilje lahko razumemo kot spor, ki nam je ušel izpod nadzora. Ob tem pa se velikokrat vprašamo, kateri je najboljši način za dosego medsebojnega spoštovanja ter kakšna sredstva moramo izbirati, da lahko preprečimo, da se prepir sprevrže v nasilje. Semelin (2000, str. 17) pravi, da se z nesoglasji lahko soočiš na tri načine, in sicer:

- "Lahko se pretvarjaš/pretvaramo, da jih nisi opazil, ostaneš pasiven in se tolažiš, da se bo vse uredilo kar samo od sebe. tako ravnanje se ne splača. Prej ali slej bo prepir izbruhnil s podvojeno močjo!
- Lahko trdiš, da je vsega kriv oni drugi, mu zameriš in si do njega napadalen ter nasilen. Izkušnje nam govorijo: nasilje je učinkovito... za nameček pa učinkuje takoj. ampak pogosto se ti bo tisti, ki si ga porazil, poskušal maščevati. Tako v resnici spor ni nikoli končan!
- Lahko pa poiščeš rešitev, ki je sprejemljiva za obe sprti strani, temu rečemo kompromis. Za to se morata oba nasprotnika odreči nekaterim svojim zahtevam in težnjam, da bi bili na koncu vsi zadovoljni. tak pristop k nesoglasju je nenasilen".

Le na ta način je mogoče doseči trajnejši mir. V bolj zapletenih primerih pa je pomemben dejavnik čas. Prizadevati si moramo, da drugim ne bi zadajali ran, da bi jim pojasnili svoje stališče, obenem pa si moramo iskreno želeli miru (Semelin, 2000).

Raven nasilja je tu in tam tako visoka, da morajo poseči vmes vsi po vrsti: učitelji, učenci in vse šolsko osebje. Torej nasilje hodi z roko v roki z zakonom. Za preprečevanje nasilja so zakoni nujno potrebni. Da bi lahko živeli skupaj, potrebujemo pravila in orientacijske točke, tako kot prometne predpise, ki jih mora vsak spoštovati (Semelin, 2000).

"Vseeno pa končajmo optimistično: leta 1998 so vse države sveta, članice Organizacije združenih narodov, proglasile leta med 2000 in 2010 za "desetletje kulture miru in

nenasilja v prid vsem otrokom sveta". V ta namen je skupina Nobelovih nagrajencev za mir sestavila deklaracijo, ki jo razširja UNESCO" (Semelin, 2000, str.48).

Od vsakogar pričakujejo predvsem naslednje:

- "udejanjenje nenasilja in zavračanje vsake oblike nasilja, bodisi telesnega, spolnega, duševnega, ekonomskega ali socialnega,
- čas in gmotno pomoč; zavestna radodarnost naj pripomore h koncu osamitvam, krivicam in političnemu ter ekonomskemu zatiranju,
- obrambo svobode izražanja in kulturne raznolikosti, pri čemer ima zmeraj prednost sposobnost prisluhniti in navezati dialog.

Ta lep program, ki prvič v zgodovini povzema načela nenasilja. To je znak, da se stvari spreminjajo na bolje. Na vseh nas pa je, da pri tem sodelujemo po vseh svojih najboljših močeh" (Semelin, 2000, str. 49).

2.2 Bullyig (vrstniško nasilje)

Pojav vrstniškega nasilja ali trpinčenja ni nov. Iz različnih znanstvenih in raziskovalnih ugotovitev je znano trpinčenje v internatih, šolah, fakultetah med učenci, študenti. Seveda imamo izkušnje iz različnih obdobj življenja vsi. Torej ne gre za nov pojav in lahko rečemo, da je pojav trpinčenja med učenci nedvomno star. Gre za različne oblike tega pojava in za našo večjo občutljivost za to. Naša občutljivost se je povečala zaradi novega zavedanja o potrebah otrok, mladih, o človekovih pravicah in odgovornosti odraslih. Gre za spreminjanje pogleda na otroke, odnose med njimi, vzajemne odnose med otroci in odraslimi. Proučevanje pojava, obravnava in ukrepi so odvisni od vsakokratne občutljivosti družbe za tovrstno obliko nasilja, nasilja na sploh (Kristančič, 2002).

2.2.1 Opredelitev in opis pojava

Samo preučevanje pojma vrstniškega nasilja se je najprej začelo v Skandinaviji, v Angliji ter na Japonskem. Povod za preučevanje pa so bili samomori otrok, ki so močno vzburili javnost. Ti otroci so bili dalj časa trpinčeni ter za rešitev iz stiske niso videli drugega izhoda kot samomor. Samega trpinčenja pa zaposleni v šolskem prostoru niso opazili, oziroma se nanj niso odzvali. Ti primeri so kasneje veliko pripomogli k ozaveščanju ljudi in spodbudili izvajanje še več raziskav na tem področju (Pušnik, 1999).

Mnogi raziskovalci uporabljajo pri opredelitvi vrstniškega nasilja definicijo prvega sistematičnega raziskovalca tega področja Dana Olweusa (1993), ki pravi, da o vrstniškem nasilju govorimo, kadar je neki učenec v daljšem časovnem obdobju večkrat izpostavljen agresivnemu vedenju oz. negativnim dejanjem, ki jih je povzročil njegov vrstnik ali skupina vrstnikov. Iz njegove opredelitve izhajajo vse poznejše opredelitve, ki pa ji dodajo še nekatere elemente. Tako npr. Smith in Ananiadou (2003) ter Sullivan (2011) opredeljujejo vrstniško nasilje z elementi:

- zavestno, namerno in ponavljajoče se vedenje,
- agresivno vedenje in/ali,
- manipulativno in/ali,
- izključevalno,
- ene ali več oseb proti eni ali več osebam, ki je/so šibkejša/e (fizično, psihično, socialno) od nasilneža (Pečjak, 2014).

Za obravnavo določenih oblik nasilja med šolarji je najbolj specifičen in pogosto uporabljen izraz "*bullying*". Ta izraz tudi različno prevajamo. Pri nas se uporabljata dva prevoda besede "*bullying*", in sicer *ustrahovanje* (Dekleva) in *trpinčenje* (Dogša, Pušnik). Pri obravnavi trpinčenja naletimo na velike težave. Razlog je v tem, da je ta pojav težko definirati in meriti. Ta problem je potrebno obravnavati znotraj konteksta socialnega vedenja, kjer sta tako žrtev kot nasilnež. Oba sta zapletena v proces slabšega socialnega funkcioniranja. Pri obeh gre za vedenjski vzorec, za katerega je značilna omejena paleta reakcij in sicer na konfliktno situacijo. To s časoma postane del otrokove osebnosti (Pušnik, 1999).

Različni avtorji pri opredeljevanju izraza "*bullying*" poudarjajo različne vidike tega nasilja. A nenazadnje pa imajo te opredelitve tudi mnogo skupnega. Skupna značilnost definicij je npr. ta, da se ne omejujejo le na telesno nasilje. Omenjajo, da ima nasilje lahko verbalno, psihično ali socialno obliko. Tukaj gre za milejše oblike nasilja, katere so manj vidne, a vseeno ne dopuščajo obrambe. Tako nasilje pogosto pušča hujše posledice. Težje ga je prepoznati in se nanj učinkovito odzivati (Pušnik, 1999).

Vrstniško nasilje je torej agresivno vedenje, ki je namerno in vključuje neravnovesje moči. Pogosto se nasilje dogaja stalno (Pečjak, 2014). Če povzamemo elemente vrstniškega nasilja iz različnih opredelitev, ima ustrahovanje oz. trpinčenje skupne elemente, kar pomeni, da imajo različne definicije, skupne značilnosti:

- trpinčenje je tisto nasilje, ki se dogaja dlje časa, in je ponavljajoče,
- lahko je verbalno, psihično ali fizično (različne pojavne oblike),

- vključuje neravnovesje moči med žrtvijo in napadalcem,
- žrtev se ne more braniti, občuti nemoč, strah,
- namen škoditi drugemu,
- pogosto skrito avtoriteti (učiteljem),
- za žrtve ima tako fizične kot psihične posledice,
- nasilneže je pogosto strah nasilnih dejanj drugih,
- nasilje deluje kot grožnja tudi na priče temu nasilju (opazovalce)

(Pečjak, 2014; Pušnik, 1999).

Empirične raziskave kažejo, da gre v večini primerov za vrstniško nasilje nad posameznikom, trpinči pa ga skupina dveh do treh učencev. Učenci lahko sami rešujejo težave, če so po moči in po statusu med seboj enakovredni. Kadar pa se pojavi neravnovesje moči pa gre za klasično obliko vrstniškega nasilja (Pečjak, 2014).

Vrstniško nasilje je zelo zapleteno. Nanj vpliva veliko vzrokov, deloma pa je odvisno tudi od definicije. Izhajajoč iz tega lahko zagledamo zapleten okvir nastajanja, spodbujanja in omejevanja nasilja, tudi mladinskega in vrstniškega, in sicer :

- "večinoma odsev obstoja, pomena in sprejemanja nasilja v odrasli družbi. Odvisno od tega, koliko družba sprejema in varuje norme nenasilja in meje med legitimno in nelegitimno uporabo nasilja,
- odvisno od tega, koliko družba omogoča posameznikom, da v njej z uporabo nenasilnih sredstev najdejo svoj legitimni položaj,
- odvisno od tega, koliko je posameznik osvojil notranjo kontrolo nasilnih teženj in se naučil uporabe spretnosti za nenasilno reševanje konfliktov in doseganje svojih ciljev,
- deloma razvojno pogojeno, torej značilno povezano s stopnjo otrokovega ali mladostnikovega miselnega in čustvenega razvoja, pa tudi povezano z značilnostmi "socialnega moratorija" obdobja mladostništva,
- odvisno od uspešnosti posameznikovega usklajevanja teženj in pritiskov, ki izvirajo iz vseh zgoraj omenjenih dejavnikov in okoliščin "

(Pušnik, 1999, str.36-37).

2.2.1.1 Pojem vrstniškega nasilja

V slovenskem jeziku za "bullying" nimamo povsem ustreznega prevoda, saj ta beseda v angleškem jeziku pomeni nasilje in krutost močnejših do šibkejših, hkrati pa nakazuje tudi kontinuiteto nasilnega dejanja. V anglosaksonskem svetu občasno za pojso, uporabljajo tudi izraze "victimization" in "abuse". Besede, ki bi tem pomenom ustrezale v našem jeziku, so: viktimizacija, maltretiranje, trpinčenje, zlorabljanje, mučenje. Tako torej "bullying" tudi ne moremo poimenovati kar nasilje, saj le-to zajema širši obseg vedenja ter ne nakazuje kontinuitete v dejanju in neravnovesja moči. "Od vseh izrazov, ki bi lahko takšno vedenje označevale, se mi je zdel izraz trpinčenje še najprimernejši, čeprav pa se zavedam, da tudi ta ne izraža povsem natančno tega, kar bi želela" pravi Irena Dogša (Dogša, v Olweus, 1995).

"Trpinčenje med učenci niti ni nov pojav, niti ni značilen le za skandinavske države. Pogosto je povezan z dogajanjem v skupinah vrstnikov in z družbeno dinamiko na sploh. To pomeni, koliko se neka družba odziva ali dopušča nasilje. Vrstniško nasilje na eni strani pomeni vedenje, ki prestopa meje dovoljenega in se zato dogaja skrito v neformalnih skupinah. Po drugi strani pa pomeni vedenje, ki je na zapleten način pogojeno u individualnimi medosebnimi, skupinskimi, socialnimi in političnimi dejavniki. Praviloma je umeščeno v določen socialni sistem, ki takšnega vedenja omogoča lahko ga celo vzpodbuja ali nagrajuje" (Kristančič, 2002, str.138).

Torej kaj je trpinčenje med učenci?

O trpinčenju med učenci lahko govorimo, kadar je neki učenec v daljšem časovnem obdobju večkrat izpostavljen agresivnemu vedenju oz. negativnim dejanjem, ki jih je povzročil njegov sovrstnik ali skupina učencev (Olweus, 1986, 1991). Negativna dejanja je treba podrobneje opredeliti. Gre za namerne poškodbe ali povzročanje neugodja - skratka vse to, kar zajema opredelitev agresivnega vedenja (Olweus, 1973). Negativna dejanja so porivanje, brcanje, zbadanje, tepenje. vendar ni nujno, da so negativna dejanja povezana s telesnim dotikom ali z besedami. V nekaterih okoliščinah je lahko tudi enkratni dogodek v obliki hujšega nadlegovanja trpinčenje. Kot smo že omenili trpinčenje lahko izvaja posameznik- nasilnež ali pa skupina. Tarča trpinčenja je prav tako lahko posameznik - žrtev ali skupina. Razlikovati je treba med neposrednim trpinčenjem, pri čemer gre za dokaj odkrit in očiten ter viden napad na žrtev, in posrednim trpinčenjem. Pri slednjem gre za socialno osamitev in izključitev iz skupine. Pomembno je, da smo pozorni tudi na drugo, manj vidno obliko trpinčenja (Dogša, v Olweus, 1995).

2.2.3 Skupne značilnosti in različnosti definicij

V več definicijah je impliciran učinek nasilja kot njegov kriterij. Te definicije govorijo o tem, da se žrtev ne more braniti oz., da nasilje povzroča strah. Če se žrtev lahko brani, če ji vedenje ne povzroča neprijetnosti ali če posameznika takega vedenja ni strah, vedenje ni bullying. Skupna značilnost definicij je tudi ta, da bullying ne omejujejo na neposredno, telesno nasilje. Te definicije omenjajo še verbalno, psihično, socialno obliko. Tu gre lahko za manj ogrožajoče in bolj mile oblike nasilja, ki je lahko manj vidno vendar sistematično, dolgotrajno, celovito in pri tem prav tako ne pušča možnosti obrambe. Ker je na videz bolj milo, imajo njegovi "izvajalci" pred tem manj moralnih pomislekov in ga lahko izvajajo bolj masivno, dolgotrajno. Tako nasilje velikokrat povzroča težje posledice pri žrtvah, težje ga je prepoznati in naj učinkovito reagirati. To posebno velja za oblike socialnega nasilja, ki velikokrat doživlja tudi odkrito ali skrito podporo širšega socialnega okolja, šolskega osebja (Dekleva, 1996).

Različne definicije se razlikujejo v tem, v kolikšni meri poudarjajo samo odnos med storilcem in žrtvijo ali pa vključujejo tudi kontekst, v katerem dejanje poteka. Kontekst je lahko institucionalen in sam prispeva k nasilju oz. ga omogoča, vzpodbuja. Druga razlika pa je v tem, ali definicije jemljejo kriterije nasilnega vedenja kot same po sebi dane in nesprejemljive ali pa poudarjajo, da gre za kulturno občutljivo uporabo kriterijev (Dekleva, 1996).

Pomembno spoznanje v zvezi z bullying-om in drugimi sorodnimi pojmi je, da nasilja ni mogoče opredeliti samo z objektivnimi opisi, ki bi ostajal zunaj družbe. Izraz nasilje je praviloma družbenomoralno nasičen pojem, ki predpostavlja ločevanje med dovoljenim in nedovoljenim nasiljem ter med tistim, ki ga lahko izvajajo in tistimi, ki ga ne smejo. Skratka gre za pojem, ki implicira obstoj določenih dogovorov o tem, kaj se sme in česa se ne sme, ter označuje tista vedenja, ki te dogovorjene norme kršijo (Dekleva, 1996).

2.2.4 Obseg vrstniškega nasilja

Olweus (1995), največja avtoriteta na tem področju. Delal obsežne raziskave, v različnih časovnih obdobjih. Olweus ugotavlja, da je na Norveškem približno 7% učencev, od 2. do 9. razreda osnovne šole, ki so na anketno vprašanje odgovorili, da so vsaj "kdaj pa kdaj" nasilni do vrstnikov. Približno 9% pa je učencev, ki pravijo, da so vsaj "kdaj pa kdaj" žrtve vrstniškega nasilja. Na podlagi še drugih metod in raziskav drugih avtorjev ugotavlja, da je delež storilcev in žrtev običajno med 5% in 10%.

Kristančič (2002) pravi, da "kot sem že ugotovila, ima kulturno, socialno in politično okolje vpliv na pojav nasilja, njegove oblike in intenzivnost."

Primerjava več študij privede do nekaterih skupnih zaključkov (Besag, 1989): da se podatki o pogostosti pojava ustrahovanja odvisni od samih definicij pojava, starosti otrok, konteksta, kriterija pogostosti; pregled rezultatov 16 študij pokazal, da je med nasilneži od 1,5% do 58% otrok; da je med žrtvami od 5% do 38% otrok. Enkratna in mila ustrahovanja doživi le 30% učencev, resnejša in ponavljajoča ustrahovanja do 10% otrok, 5% do 10% pa je učencev, ki ponavljajo nasilna dejanja.

Elliot (Elliot, 2002) ugotavlja, da so bili štirje izmed desetih učencev že več kot enkrat žrtve trpinčenja, dva od desetih pa sta doživela hujšo obliko nasilja. V razredu s 30 učenci je torej 20 takih, nad katerimi so se tako ali drugače znašali več kot enkrat, šest pa jih je prestalo resnejše trpinčenje. Neka druga anketa je pokazala, da je bilo 68% trpinčenih otrok v nekem določenem času. Medtem ko je 38,5 otrok poročalo, da so bili več kot enkrat trpinčeni in da so doživeli posebno neprijeten tovrsten dogodek.

Smith in Thompson (1991) v petih študijah navajata, da je bilo med učenci od 7 do 12 let od 1,75% do 48% nasilnežev. Žrtev nasilja pa od 3% do 20% v starosti 7 do 12 let; medtem ko v obdobju od 13 do 16 let pa od 3% do 17,7%. Torej podatki se razlikujejo tudi glede na zastavljena vprašanja, starost anketirancev, kriterijev pogostosti, stopnji vrstniškega nasilja, definicije vrstniškega nasilja itd. Večina avtorjev se strinja s trditvijo, da najdemo okoli 10% otrok, ki so trajneje udeleženi v trpinčenju drugih ali v vlogi žrtve, ter da približno 5% otrok predstavlja za vrstniško nasilje resen problem.

Na Zavodu RS za šolstvo so se s tematiko vrstniškega nasilja začeli ukvarjati leta 1995. Od tedaj so bile opravljene 3 raziskave, ki so prinesle veliko pomembnih spoznanj.

- *Prva raziskava*: trpinčenje med otroki in mladostniki (1995); zajela 20 osnovnih šol (učence 3. in 6. razredov) in 21 srednjih šol ter 4 dijaške domove (1. in 3. letnik). Temeljni cilj je bil ugotoviti stanja, obsega vrstniškega nasilja, in tudi, kako se učenci in učitelji odzivajo nanj. osnovne ugotovitve te raziskave so bile:
 - v vseh starostnih skupinah je, tako med žrtvami kot med nasilneži več fantov kot deklet. te ugotovitve se ujemajo z ugotovitvami tujih avtorjev (Olweus, 1986, Mccoby, 1986, Besag, 1989). Le-ti ugotavljajo, da so dečki v medosebnih odnosih bolj nepopustljivi in agresivnejši od deklic. Trpinčenje s starostjo upada (med učenci 3.r. jih je priznalo 40%, da trpinčijo vrstnike, med učenci 6.r. je takih 30%, med

srednješolci pa med 15 in 20%. Žrtve in nasilneži imajo to vlogo pogosto več let. Nekateri učenci so nosilci obeh vlog, so žrtve in nasilneži hkrati. To je bila presenetljiva ugotovitev, saj o tej skupini tuji avtorji skoraj ne poročajo. Besegova jo le omeni, Owleus pa govori o tistih, ki so žrtve doma in nasilneži med vrstniki. Na pojav nasilja med vrstniki se odziva le malo učiteljev (le 20% zmeraj priskoči na pomoč žrtvi) in učencev (le 14% jih pomaga sošolcu).

- *Druga raziskava:* izpeljana 1996, v 1. letnikih srednjih šol, zajemala je 186 dijakov in dijakinj. Uporabljen je bil Olwesou vprašalnik in poleg tega vprašalnika dodan še Offerjev test samopodobe in Buss-Durkejev vprašalnik o agresivnosti. Ugotovitve so bile zelo koristne - uporabili za podlago tretje raziskave. Zanimiv dosežek te raziskave je bil ponovno izoblikovanje skupine nosilcev obeh vlog (nasilnež in žrtev hkrati).
- *Tretja raziskava:* izpeljana 1997, zajete tri gimnazije, tri strokovne šole in tri poklicne šole, skupaj sodelovalo 494 učenk in učencev 1. letnikov. Inštrumentarij tretje raziskave je bil obsežen. Z obdelavo odgovorov smo dobili podatke, da največ 48% je tistih, ki trdijo, da v proces trpinčenja niso vpleteni. poimenovali so jih opazovalci, saj jih večina ta proces vidi, a ne poseže vanj; fantov je več med nasilneži, žrtvami in nosilci obeh vlog; največ žrtev, nasilnežev in nosilcev obeh vlog v poklicnih šolah.

(Pušnik, 1999).

Drugi avtorji ugotavljajo podobno, pri tem pa opozarjajo, da manj vemo o dekliškem vrstniškem nasilju kot o fantovskem. Drugi avtorji tudi ugotavljajo, da pri vrstniškem nasilju niso pomembne samo starostne stopnje, temveč bolj starostna sestava učencev. Vrstniškemu nasilju so najpogosteje izpostavljeni mlajši učenci (npr. učenci, ki so menjali šolo) in to ne glede na starost. Pri vseh podatkih o pogostosti in razpršenosti vrstniškega nasilja gre le za povprečne statistične ugotovitve, ki puščajo marsikaj odprto (Dekleva, 1995).

2.2.5 Dejavniki, ki vplivajo na nasilje

Različni avtorji navajajo različne dejavnike, skoraj vsi pa so si enotni pri naslednjih dejavnikih: *družina, vrstniki, šola*, temu pa je dodano še *medij*.

Družina

Družina je tisti dejavnik, ki bistveno vpliva na razvoj otrokove percepcije, kaj je prav in kaj narobe. Starši morajo pri otroku jasno vzpostaviti zavedanje, kaj v družbi velja za sprejemljivo ter kako se je potrebno soočati s problemi. Tako Pušnikova navaja, da v družini dobi otrok prvo občutje lastne vrednosti ter zaupanje v ljudi in svet okoli sebe. Spodbude in zgledi njemu najbližnjih oseb zasnujejo njegov vrednostni sistem, način izražanja samega sebe, sposobnost za reševanje in premagovanje vsakodnevnih težav in obremenitev. Posredno in neposredno v odnosih s starši in drugimi družinskimi člani dobiva napotke za socialno vedenje za kasneje, ko se osamosvoji (Pušnik, v Bučar-Ručman, 2004).

Dekleva pravi, da so storilci nasilnih dejanj ali pa njihove žrtve mnogo pogosteje tisti, ki so bili doma bolj pogosto deležni nasilnih vzgojnih prijemov. Po nekem nevidno delujočem vzorcu se nasilje in nasilnost preko družinskih vzorcev reproducirata (Dekleva, v Bučar-Ručman, 2004).

Vloga družine se je v zadnji polovici prejšnjega stoletja povsem spremenila. Starši, ki preživijo v službah večino svojega časa, na ta način zapostavljajo svojo družino. Otroci so tako prepuščeni sami sebi oz. vzgojiteljici ali najeti varuški oz. gospodinji. Številni starši tako kompenzirajo pomanjkanje svojega časa z različnimi darili, počitnicami, interesnimi dejavnostmi. Proces oblikovanja otrokove lastne presoje, kaj je prav in kaj ne, je v tem primeru zelo otežen. Imamo pa tudi drugo skrajnost. To so revne družine, v katerih so starši brezposelni ali pa prejemajo minimalne dohodke, s katerimi družina težko shaja. V primeru daljše brezposelnosti oz. dolgotrajnega slabega ekonomskega položaja in odrekanja se pričnejo lahko v družini kazati tudi psihološke posledice. Te pa vplivajo na medosebne odnose. Ob vsem tem pa so seveda najbolj prizadeti otroci in mladostniki, ki so tako prikrajšani za normalno družinsko življenje. Družinski problemi in izkušnje otrok z nasiljem vplivajo na občutno stopnjo družinske podpore, še posebej na njeno emocionalno dimezijo. Otroci, ki so žrtve družinskega nasilja, dvomijo v starševsko ljubezen, se jih bojijo in to se povezuje s prestopništvom. Agresivnost je pri otroku marsikdaj posledica telesnega kaznovanja, strogosti in odklanjanja s strani staršev (Bitenc, 1999). Učinki kazni so lahko večkrat bolj škodljivi kot koristni, kar je posledica napačnega načina kaznovanja. Otrok, ki se ne počuti ljubljenega, sprejetega in spoštovanega od svojih najbližnjih, se ne more zares ceniti. Ob različnih oblikah psihološkega nasilja s strani članov svoje družine, ob njihovi brezbriznosti do njegovih čustvenih in socialnih potreb, ob telesnem nasilju ali celo bolj ali manj prikriti spolni zlorabi se ne počutijo varne, ko vstopajo v širši socialni prostor. V obrambi svojega krhkega samospoštovanja si na vsak način prizadevajo zavzeti vlogo, v kateri ne bodo žrtev...eden od načinov, kako si lajšati bolečine, je tudi

prevzemanje vloge tistega, ki obvladuje in ponižuje druge, šibkejše od sebe (Tomori, v Bučar-Ručman, 2004).

Med akterji nasilja pa se poleg mladih, ki izhajajo iz problematičnih družin, znajdejo velikokrat tudi mladi, ki izhajajo iz urejenih družin. Če povzamemo poglavje o družini kot dejavniku, ki vpliva na nasilje mladih, lahko ugotovimo, da lahko v grobem oblikujemo tri skupine staršev nasilnih otrok:

- starši, ki otroku ne dajejo dovolj ljubezni in ga ne spoštujejo;
- starši, ki dajejo otroku preveč svobode in mu ne postavijo jasnih meril;
- starši, ki otroka vzgajajo grobo, kaznovalno in kjer je v družinah nasilje sredstvo za reševanje sporov (Bučar- Ručman, 2004).

Vrstniki

Mlad človek se v svoji mladosti največkrat družiti najprej s svojimi vrstniki iz soseske in s sošolci, nato pa začne ta krog ljudi širiti. Vpliv staršev se tako zmanjšuje in družba je tista, ki ima vedno večji vpliv na posameznika. Člani skupine vrstnikov oblikujejo skupna stališča, vrednote. Skupaj pa lahko utrjujejo skupne predsodke in spodbujajo podobne obrambe, ki pa niso vselej prilagojene družbenim normam. Na podlagi tega se lahko razvijejo t.i. mladinske subkulture (Bitenc v Bučar-Ručman, 2004).

V adolescenci je doživljanje lastne vrednosti mnogo bolj povezano z oceno vrstnikov kot pa odraslih. Zato je mladostnik pripravljen storiti marsikaj, da bi bil sprejet v svoji družbi. Posameznik v skupino prinese lastne vrednote in stališča, katere so se izoblikovale v krogu družine, te pa so velikokrat na preizkušnji. Posnemanje dejanj neke skupine oz. posameznika pokaže, koliko je kdo čustveno navezan na drugo osebo. Razberemo pa lahko tudi koliko mu pomenijo njegova stališča in moralne vrednote (Meško, 1997). Pri mlajših mladostnikih pa je bolj sredstvo za prebijanje osamljenosti oz. predstavlja celo sredstvo za ohranjanje priljubljenosti med vrstniki (Nastan Ule, 2000).

Vsaka mlada oseba si želi biti priljubljena med vrstniki. Nepriljubljenost pogosto pomeni socialno osamljenost in s tem povezano nesrečnost. V želji po večji priljubljenosti in spoštovanju med vrstniki pa se mlade osebe dostikrat pričenjajo družiti z vrstniki, ki že imajo svoj "sloves in ugled". Pričnejo se ukvarjati s stvarmi, za katere so jih v družini seznanili in naučili, da so neprimerne, a vendar to početje opravičujejo z večjo sprejetostjo vrstnikov. V ospredje pride želja po preizkusu moči in pomembnosti, pridobitvi ustreznega položaja v skupini. Dejstvo je, da se osebe, ki niso nagnjene k nasilju, nerade družijo z vrstniki, ki so nasilni (Bučar-Ručman, 2004).

Šola

"Že sam pregovor "šola je drugi dom" nam pove, da otroci velik del časa preživijo v šoli. Če gledamo po deležih, je čas, ki ga otrok preživi v šoli, na drugem mestu, takoj za časom, ki ga preživi doma. Šola kot institucija z izrazito storilno naravnostjo povzroča tekmovalnost in tako ustvarja možnosti za agresivno vedenje učencev "(Bitenc, 1999, str.30).

K vse večji tekmovalnosti in s tem k naraščajočem pritisku na otroke vodi naraščajoč pomen izobrazbe v družbenem, javnem in zasebnem življenju. Šola lahko za otroka pomeni prostor, kjer se počuti varnega in prostor, ki pozitivno vpliva na njegov razvoj. Na drugi strani pa otroku, ki je izpostavljen že neugodnim družinskim vplivom, slaba šolska izkušnja predstavlja ogrožajoč dejavnik njegovega razvoja. Varovalni dejavnik lahko predstavlja dober odnos z enim od učiteljev, spretnost med vrstniki, povezanost s skupino, dober šolski uspeh, ugodna šolska in razredna klima (Bitenc, 1999).

"Pomemben dejavnik predstavlja tudi odnos med učiteljem in učenci. Na nasilno vedenje otroka lahko šola vpliva z naslednjimi dejavniki (Lampe in ostali, 2002, str.19):

- splošno ugodno psihosocialno ozračje šole,
- učiteljeva osebnost (strog, nepravičen,...),
- prevelika storilna naravnost šole,
- neugodni odnosi med otroki (posmeh, ustrahovanje, trpinčenje,...),
- nezmožnost gibanja in drugačnega telesnega sproščanja."

Medij

"Danes živimo v dobi, ko prevladuje informacijska tehnologija. Mladi preživljajo prosti čas ob gledanju televizije, igranju računalniških igrice, poslušanju glasbe, pogovarjanju po telefonu ipd. Pri tem so v veliki meri izpostavljeni stalnemu prikazovanju nasilja. Lahko ga vidijo v vsaki informativni oddaji, filmu, nadaljevanji, internetu, računalniški igrici, slišijo o njem vsak dan po radiu...

Samo televizija nam dnevno posreduje več kot 70% vseh informacij" (Bučar- Ručman, 2004, str.150).

Otroci naj bi bili tista družbena skupina, ki je še posebej občutljiva za nasilje v medijih. Bandura je ugotovil dvojni učinek: otroci so se naučili novih oblik agresivnega obnašanja, hkrati pa so se zmanjšale zavore pri izvajanju že prej naučenih oblik agresivnosti. K vsemu temu pa lahko dodamo še lastno izkušnjo. Letkowitz je ugotovil, da večja kot je nagnjenost dečkov do gledanja televizijskega programa z nasiljem pri 8-ih letih, večja je bila njihova agresivnost tako pri tej starosti kot tudi 10 let kasneje (Bučar-Ručman, 2004).

Petrovec navaja študijo Melanie Brown, ki je oblikovala naslednje ugotovitve o povezanosti medijev in nasilja (Brown, v Petrovec, 2003, str.10):

- "gledanje nasilja je povezano z naraščanjem agresivnosti, z zmanjšanjem občutljivosti za nasilje in z naraščanjem strahu pred kriminaliteto,
- nasilje v javnih medijih utegne vplivati na nasilna kazniva dejanja, vendar to nasilje ni edini razlog; obstaja vrsta vplivov na nasilno vedenje,
- nekateri ljudje utegnejo posnemati nasilno vedenje, ki ga vidijo na televiziji ali na videu,
- razmerje med opazovanjem nasilnih prizorov in nasilnim vedenjem je dvosmerno: agresivni ljudje pogosteje gledajo nasilne prizore in ljudje, ki opazujejo nasilne prizore so pogosteje nasilnega vedenja,
- za učinkovanje nasilnih prizorov so najbolj dovzetni otroci, za njimi pa mlajši polnoletniki; moški so nekoliko dovzetnejši za vplive nasilnih prizorov kot ženske,
- kljub morebitnemu vplivu nasilja v javnih medijih na nasilje v družbi ni povsem jasno, ali je ta vpliv zelo pomemben v primerjavi z drugimi morebitnimi vplivi, kot so na primer družinske razmere, nasilje in zlorabe v družinskem krogu, vpliv staršev, revščina, vzgoja, rasizem, kulturna dezintegracija ali jemanje drog."

3 OBLIKE NASILJA

3.1 Splošna delitev nasilja

O tem, kaj definiramo kot vrste in kaj kot oblike nasilja, ni enotnega pogleda. Oba termina včasih pojasnjujeta iste stvari (proces, dogajanja), včasih pa ju avtorji poljubno zamenjujejo oziroma uporabljajo le en ali drugi termin.

Nasilje kot splošen pojem lahko razdelimo na različne vrste, in sicer na politično, ekonomsko, ideološko, kulturno, prometno, telesno in spolno. V družbenih praksah pa so te vrste večinoma prepletene (Kanduč, 1998).

Glavne skupine oblik nasilja so: psihično, fizično, spolno in ekonomsko nasilje (Plaz, 2004). O oblikah in vrstah nasilja govori tudi H. Kos (Kos, 2004) v članku Oblike in vrste zlorab oseb z invalidnostmi. Avtorica navaja, da so tudi invalidi žrtve fizičnih, čustvenih in psihičnih, ekonomskih, spolnih zlorab in zanemarjenja. Angleški strokovnjak Lines, avtor posamezne oblike bullyinga (psihološko, telesno nasilje) postavlja v posamezna družbena okolja in prostore (šola, družina, delovno mesto) ter s tem vzpostavlja distinkcijo med obema pojmom: oblika nasilja in prostor, kjer se nasilje dogaja (Lines, 2008).

"Nasilje se lahko dogaja v vseh vrstah medsebojnih odnosov v šoli, zato te nasilne odnose poimenujejo vrste nasilja. Sem štejejo: vrstniško nasilje, nasilje v odnosu učitelj-učenec, nasilje med starši in učitelji, nasilje med zaposlenimi pa tudi nasilje nad otroki v družini. Dodajajo še, da te vrste nasilja lahko potekajo na različnih ravneh, in sicer med posamezniki, posameznikom/posameznico in organizacijo, posameznikom in različnimi skupinami znotraj organizacije itn. Nato se opredelijo še do oblik nasilja. Vsaka od naštetih vrst nasilja naj bi se namreč manifestirala skozi različne oblike nasilja. Različne oblike nasilja v šoli: psihološko, čustveno ali duševno, verbalno ali besedno nasilje, fizično ali telesno nasilje, spolno, ekonomsko nasilje. K oblikam nasilja prištevajo tudi institucionalno nasilje. V skladu s to teorijo je "nasilje med vrstniki" *vrsta nasilja*, saj označuje vrsto odnosa med vpletenimi subjekti (vrstniki v šoli). Fizično, verbalno, ekonomsko nasilje pa so vsebine nasilnega odnosa med vrstniki oziroma *oblike nasilja*. Pri tem gre pogosto za prepletanje različnih oblik nasilja med seboj" (Lešnik Mugnaioni, 2006, str. 11-13).

Zgoraj omenjena avtorica ločuje oblike nasilja glede:

- na prostor (nasilje v šoli),
- kjer se nasilje dogaja,
- glede na vpletene subjekte v nasilno dejanje (vrstniško nasilje) in

- glede na specifično obliko nasilja (spolno nasilje) (Lešnik Mugnaioni, 2002).

Torej ugotovili smo, da avtorji praviloma opredeljujejo dve različni ravni nasilja:

- neposredno, odkrito nasilje,
- posredno, tiho, prikrito nasilje.

Tako A. Kristančič (2002) pravi, da gre pri nasilju za dejanja benigne ali neprilagojene agresivnosti. Zato ima beseda nasilje tudi zgolj ta pomen. Obe vrsti nasilnih procesov potekata tudi v šoli.

Različni raziskovalci vrstniško nasilje razvrščajo v različne kategorije.

- Olweus (1993) razlikuje med: *neposrednim vrstniškim nasiljem* (gre za odkrit in očiten napad na osebo) in *posrednim nasiljem* (socialna osamitev). V Olweusovem vprašalniku vrstniškega nasilja (Silberg in Olweus, 2003) je navedenih sedem kategorij vrstniškega nasilja: verbalno, izločenost iz skupine, fizično nasilje, širjenje lažnih govoric, jemanje denarja ali poškodovanje tujih stvari, prisiljenost v nekatera početja, rasno nasilje.
- Rivers in Smith (1994) navajata tri vrste agresivnosti: direktno fizično agresivnost, direktno verbalno agresivnost, indirektno agresivnost (razširjanje govoriv).
- Cheng, Chen, Ho in Cheng (2011) navajajo šest kategorij nasilnega vedenja do vrstnikov: fizično nasilje, verbalno nasilje, relacijsko nasilje, nasilje do lastnine, vedenjsko nasilje in prisilno vedenje.
- Sullivan (2011) pa oblike vrstniškega nasilja kategorizira hierarhično. Navaja dve širši kategoriji (fizično in psihično), navedeno pa naprej deli v ožje kategorije. Fizično nasilje (pretepi, brcanje, grizenje, potiskanje...); *psihično nasilje* deli na verbalno nasilje (žaljivke, razširjanje lažnih govoric, grožnje, poniževanja,...) ter neverbalno nasilje, ki ga deli na direktno neverbalno (nesramne geste), indirektno neverbalno nasilje (manipulacija, ignoriranje,...).

(Pečjak, 2014).

3.2 Oblike nasilja otrok in mladostnikov v Sloveniji

Pri soočanju s problemom nasilja med slovensko mladino je Bučar-Ručman (2004) oblikoval štiri skupine:

- *Ulično nasilje.* Med to vrsto nasilja prištevamo pretepe, ki se zgodijo na ulicah, v lokalih, na križiščih, itd. V to skupino nasilniških pojavov štejemo tudi rope, izsiljevanja, posilstva, umore, droge, itd.
- *Nasilje na športnih prireditvah.* Na teh prireditvah se velikokrat zbirajo množice navijačev, ki v nekaterih primerih prireditev spremljajo z mirnim navijanjem. Vseeno pa se nemalokrat zgodi, da se ti navijači začnejo s t.i. huliganstvom. To pomeni, da se pretepajo z navijači nasprotnih ekip, razbijajo inventar, avtomobile, itd.
- *Nasilje v šolah.* Sem šteje različne oblike nadlegovanja, ustrahovanja, izsiljevanja, pretepanja, mučenja, otipanja itd. Gre za dejanja močnejših učencev nad šibkejšimi, vse to pa se odvija v šoli ter v njeni okolici. Pod šolsko nasilje uvrščamo tudi različne izgrede mladih, ko pričnejo uničevati šolski inventar, okna, vrata, ipd.
- *Nasilje nad člani družine (otroci, starši) oz. nad partnerjem.* Pogosto se zgodi, da mladi pretepajo in trpinčijo svoje partnerje, otroke, nekateri pa se spravijo celo nad svoje starše.
- *Druge oblike nasilja.* Med to vrsto nasilja uvrščamo nasilje v zaporih, nasilje in prostitucija, nasilje v vojašnicah, policijsko nasilje.
(Bučar-Ručman, 2004).

Za skoraj vse izvajalce uličnega nasilja so značilne lastnosti, kot je impulzivnost in splošen slab nadzor impulzov ter odzivanje brez poprejšnjega premisleka, nestrpnost in slabše sposobnosti za obvladovanje čustev, zlasti jeze. Pogosto je prisoten tudi zvišan prag za vznburjenje. Za svoje dobro počutje potrebujejo veliko intenzivnega dogajanja, če pa tega ni so nemirni, nestrpni, napeti. Za te vrste prestopnike, je značilna tudi slabša socialna zrelost, ki se vidi v izbiranju in razvijanju neprimernih načinov vedenja (Tomori, 2000). V slovenskem prostoru narašča tudi veliko število nezaposlenih osumljencev kaznivih dejanj, med kaznivimi dejanji z elementi nasilja narašča število osumljencev z najnižjo stopnjo izobrazbe ter upada število osumljencev s srednjo stopnjo izobrazbe. Neuspeh na enem področju jih sili, da poskušajo doseči videz uspešnosti in ugleda na drugih področjih tudi s kaznivimi dejanji in prekrški (Krek, 2004).

Da spada nasilje na športnih prireditvah v sklop nasilja mladih, potrjuje tudi Košir. In sicer s tem ko navaja, da je značilnost športnega nasilja predvsem njegova pogostost in stalnost ter mladost njegovih izvajalcev (Košir, 1997, str. 5):

- "Vandalizem je oznaka za spontano nasilje, ki nastane kot posledica popolne čustvene sprostitve med tekmo in dogajanjem.
- Huliganizem pa je načrtno, zavestno in organizirano nasilje, ki se sicer časovno in prostorsko navezuje na tekmo, vendar je vsebinsko relativno neodvisno od samega športnega dogajanja."

Pečjak govori o petih temeljnih oblikah športnih neredov, čeprav so čiste oblike redke, saj se te po navadi prepletajo (Pečjak, 1994):

- Frustracijski neredi (gledalci prikrajšani svojih pričakovanj),
- Izobčenski neredi (ljudje /izobčenci, prestopniki - zažigajo tribune, uničujejo okolico),
- Protestni neredi,
- Konfrontacijski neredi (izbruhnejo zaradi navzkrižja med gledalci),
- Izrazni neredi (zaradi skrajnih čustvenih napetosti).

Ne gre pa pozabiti omeniti, da se v Sloveniji pogosto dogaja tudi nasilje nad člani družine. K. Filipčič navaja, da raziskave kažejo, da je družina najnevarnejši kraj. Je torej največja možnost, da bomo žrtev fizičnega, psihičnega in spolnega nasilja je ravno v družini (Filipčič, 2000).

Zavedati se je potrebno, da so potem, ko do takega in drugačnega dejanja že pride, socialni delavci, psihologi, psihiatri in ostali strokovnjaki tisti, ki morajo pomagati mladi osebi in jo pripraviti na kasnejše življenje, saj je dejstvo, da bo kljub temu dejanju mlada oseba morala ponovno zaživeti normalno življenje (Bučar-Ručman, 2004).

Vsako izmed omenjenih skupin nasilja pa spremljajo še fizično (brcanje, pljuvanje, odpiranje ipd.), psihično (izločanje, osamitev, grožnje, trpinčenje, ustrahovanje ipd.), verbalno (žaljivke, razširjanje govoric), ekonomsko (izsiljevanje, goljufanje), spolno (otipavanje, izsiljevanje spolnih aktivnosti ipd.), internetno nasilje, katerim se občasno pridruži lahko tudi prostorsko nasilje.

4 NASILJE V ŠOLI

"Šolsko nasilje veliko stane, pa ne le v finančnem pomenu, temveč v pomenu dolgoročne škode, ki jo pusti na posameznikovem osebnem razvoju. Izguba možnosti za kvalitetno odraščanje in življenje je motnja v posameznikovem učenju prosocialnega vedenja in zada udarec glavni nalogi razvijanja človeških virov, pomembnih za nacionalni razvoj" (Ohsako, 1997, str.7). "Prestopniška dejavnost mladih v šoli pomeni manj časa za učenje in izvajanje vzgojno-izobraževalnega programa. Izostajanje od pouka, kot posledica prestopništva ne vpliva pozitivno na posameznika. Večina odzivanja na nasilje in tatvine v šoli je neprimerna. Nošenje orožja, palic ali drugih predmetov v samoobrambne namene pomeni hitro zamenjavo vloge žrtve in storilca kaznivega dejanja" (Meško, 2002a, str.192).

4.1 Oblike nasilja v šoli

Na podlagi prej že definirane "nasilja v šoli" želimo v pričujočem poglavju predstaviti vse ključne vrste nasilja in znotraj njih pojavne oblike nasilja, ki jih zaznamo v šolskem prostoru. Zanimajo nas njihove zakonitosti in značilnosti, dinamika nasilja, posledice.

Govorili bomo o :

- vrstniškem nasilju,
- nasilje učiteljev nad učenci,
- nasilje učencev nad učitelji,
- nasilje v odnosu med starši in učitelji,
- nasilje med zaposlenimi,
- nasilje nad otroki v družini.

Pri tem želimo poudariti, da ne gre za popoln oris problematik, saj je vsaka zase izjemno kompleksna in zahtevna. Celostne obravnave nasilja v šoli so redke, saj se raziskovalci in strokovnjaki znotraj svojih disciplin v želji po natančni opredelitvi in razumevanju problema večinoma usmerjajo k posameznim vrstam in/ali oblikam nasilja v vzgoji in izobraževanju. Kljub vsemu verjamemo, da je zgolj v celovitem razumevanju in zaznavanju nasilja v šoli mogoče iskati učinkovite načine njegovega preprečevanja. Vsi subjekti v šoli (učenci, učitelji, vodstvo, starši) so tako ali drugače povezani v medosebnih interakcijah. Ena boleča izkušnja verjetno še ne povzroči šolskega orkana, povzroči pa lahko vihar v notranjosti te osebe in v interakcijah z drugimi morda ne bo več ista. V tem je trajni učinek nasilja v nekem socialnem prostoru (Lešnik Mugnaioni, 2009).

K vrstniškemu nasilju večinoma prištevamo psihološko, verbalno, fizično in ekonomsko nasilje (Pušnik, 1999; Zabukovec Kerin, 2002), ne pa tudi spolnega nasilja. V zvezi s tem K. Zabukovec Kerin (2000, str.106) pravi, da "otipavanje, izsiljevanje spolnih dejavnosti ni oblika klasičnega vrstniškega nasilja, temveč specifično nasilje, ki ga je treba obravnavati v sklopu spolnega nasilja."

Bučar-Ručman (2004) nasprotno k vrstniškemu nasilju v šolah prišteva tudi spolno nasilje med vrstniki, ki naj bi ga bilo v slovenskih šolah precej, a se o njem ne govori in ostaja večinoma prikrito.

V projektu Varna šola (Bašič, 2004) so identificirali naslednje oblike nasilja med vrstniki:

- pljuvanje, ščipanje, žaljenje, zmerjanje, odrivanje, prerivanje po hodnikih, zafrkavanje, otipavanje, fizično nasilje, izolacija s strani vrstnikov,
- ločevanje po narodnosti in žaljenje zaradi nacionalne pripadnosti,
- izsiljevanje,
- različne nasilne igre, pri katerih se pojavljata tudi fizično nasilje in povzročanje bolečin,
- psihološko in spolno nasilje,
- fizično nasilje.

Ostrman (2002) ob verbalnem, fizičnem, psihološkem nasilju izpostavlja se druge oblike nasilja: socialno, prikrito, odkrito, sistematično in priložnostno.

Z vidika vsebine nasilnega odnosa ali dejanja je za naše razmišljanje najbolj pomembno socialno nasilje, ki ga avtorica opredeli kot izločanje iz družbe, osamitev, odklanjanje, zaničevanje zaradi drugačnosti. Naštete oblike sicer lahko štejemo tudi k psihološkemu nasilju, a je prav zaradi socialne komponente nasilnega dejanja socialno nasilje oziroma socialno izločanje kot ključno obliko socialnega nasilja smiselno opredeliti kot posebno obliko nasilja (Lešnik Mugnaioni, 2009).

"Rigby (2008, str.26) ločuje med odkritim in prikritim vrstniškim nasiljem. Oblike odkritega (direktnega) nasilja smo že naštevali, k prikritim pa avtor šteje: prepričevanje druge osebe, da žali ali zlorabi tretjo osebo, anonimni telefonski klici, žaljiva pisna ali e-sporočila, jemanje in skrivanje osebnih stvari, itd. posebej opredeljuje tudi:

- *rasist bullying* (usmerjen zoper žrtve zaradi njene rasne pripadnosti),
- *sexual bullying* (ima seksistično motivacijo),

- *cyber bullying* (ki ga povzročitelj izvaja prek računalniške tehnologije, mobilne tehnologije, spletnih strani). Avtor dodaja, da prav slednja oblika bullyinga postaja v zadnjih letih vse pomembnejša."

Znaki, ki jih kaže otrok, ki je žrtev vrstniškega nasilja, so lahko (Zabukovec Kerin, 2002):

- boji se prihajati v šolo ali odhajati iz nje, spremeni svojo običajno pot, zato zamuja ali pa prihaja v šolo zelo zgodaj;
- na šolskih izletih je po navadi v bližini učiteljice ali učitelja in se od njiju noče oddaljiti;
- starše prepriča, da ga spremljajo v šolo in čakajo ob koncu pouka;
- začne neopravičeno izostajati od pouka, poslabša se mu učni uspeh;
- ima poškodovano šolsko opremo;
- starši poročajo, da je zadirčen in grob ali pa zelo zaprt vase;
- ima slabšo samopodobo;
- zjutraj mu je slabo, nemirno spi, boli ga glava;
- ne želi iti v šolo, pogosto je bolan;
- govori o samomoru ali ga celo skuša narediti;
- začne krasti denar drugim otrokom (to zahteva povzročitelj);
- ima nepojasnjene modrice, odrgnine in druge poškodbe;
- sam začne uporabljati nasilje nad mlajšimi in manjšimi otroci.

Nasilje učiteljev nad učenci

M. Pušnik navaja različne oblike nasilja, ki jih učencem povzročajo učitelji in drugi zaposleni v šoli, da bi jih disciplinirali in nadzorovali. Lahko se dogaja v odnosu učitelj-učenec ali pa pri trpinčenju sodeluje razredna skupnost (Pušnik, 1999).

Vzroki za nasilna dejanja učiteljev so sicer bolj specifični, kajti nanje vplivajo tudi učiteljeva osebnostna struktura, znanje in ozaveščenost, vzorci vedenja in komunikacije, odnos do poklica, stališča in vrednote, profesionalnost, itd. V odnosu do učenca učitelj nastopa predvsem z njegovo močjo. To moč mu daje šola kot institucija in država. Pri nasilju učiteljev nad učenci gre praviloma za zlorabo moči (Lešnik Mugnaioni, 2009).

Pavlović (1993, str.73) pri tem dodaja: "učitelj naj bo pošten, pravičen, moder in ljubeč. Le tako bo otrok posredovano znanje vpiljal kot modrost, ne pa kot prisilo nad lastnim umom." "Šola je prostor, kjer se otrokove pravice udejanjajo, pa tudi kratijo. Ključna figura tega procesa je učitelj in njegov odnos do učencev" (Lešnik Mugnaioni, 2009, str.73).

Nasilje učencev nad učitelji

V zadnjih desetletjih se je okvir tega, kar naj bi bilo nasilje v šoli, zelo razširil. Najprej s pojavom trpinčenja med vrstniki, nato pa še z vse pogostejšimi primeri nasilja učencev nad učitelji. Slednje se je dogajalo v dveh smereh:

- vedno več motečega, komaj obvladljivega vedenja in verbalnega nasilja učencev v šoli,
- vedno več primerov fizičnih napadov na učitelje, groženj, poškodovanja lastnine učiteljev, skratka hujših oblik nasilja itn.

Sindikata vzgoje, izobraževanja, znanosti in kulture (SVIZ) je leta 2006 med svojimi člani v vzgojno-izobraževalnih zavodih izvedel anketo o pojavu nasilja nad učitelji in vzgojitelji. "Oblike nasilja, ki so jih v anketnem vprašalniku ponudili kot mogoče odgovore, so bile naslednje:

- nemir med poukom,
- preklinjanje,
- dajanje žaljivih vzdevkov,
- zafrkavanje,
- grožnje,
- poniževanje,
- fizični napadi brez telesnih poškodb,
- izsiljevanje,
- fizični napadi s telesnimi poškodbami,
- uničevanje lastnine učitelja,
- uničevanje šolske lastnine in prostorov."

(Lešnik Mugnaioni, 2009, str.74-75)

V tem primeru in iz navedenih razlogov lahko rečemo, da učitelji izgubljajo svojo vlogo, ugled in moč.

Nasilje med starši in učitelji

"Tudi odnose med zaposlenimi v šoli in starši lahko zaznamujejo neustrezna komunikacija, različne oblike agresivnosti, konflikti ali celo nadlegovanje in fizičen napad. Med starši in zaposlenimi v šoli so mogoče vse oblike nasilja. Doživljamo primere s strani staršev, ko izsiljujejo za ocene. Starši ne sodelujejo dovolj z učitelji in ne spremljajo delo učenca. Vmešavajo se v strkovno delo učitelja. Kakor hitro pa starši začutijo nemoč nekaterih učiteljev, verbalno napadejo. Če pa učitelj jasno postavi meje učencem in staršem, do neljubih dogodkov redkeje prihaja" (Lešnik Mugnaioni, 2009, str.77).

Predpostavljamo, da se nasilna dejanja dogajajo tudi v nasprotni smeri, ko učitelji povzročajo nasilje nad starši. Razlogi, ki lahko v konflikte in nasilje med učitelji in starši, njihova problematika je v tem odnosu večplastna. Kaže se kot:

- strukturno nasilje (nespoštljiv, žaljiv, ponižujoč, nestrpen odnos učitelja do staršev),
- institucionalno nasilje (učitelj lahko kaže pokroviteljski odnos strokovnjaka do nestrokovnjaka),
- neposredno nasilje (učitelji so pokroviteljski do staršev ali kritični do njihove vzgoje, krivijo jih za neustrezen odnos učencev do učiteljev, šole (Lešnik Mugnaioni, 2009).

Kaj pa nasilje staršev nad učitelji? Starši učencev v šolo vstopajo praviloma kot posamezniki s svojimi individualnimi pričakovanji, motivacijo, interesi, ipd. Kot posamezniki in kot pripadniki različnih identitet ter nosilci različnih interesov so starši lahko neposredno nasilni do učiteljev ali vodstva šole. Oblike tega neposrednega nasilja so:

- psihološko nasilje (izsiljevanje za ocene, izvajanje pritiskov, grožnje, zlo namerno škodovanje učiteljevemu ugledu in karieri),
- besedno nasilje (dajanje vzdevkov, zafrkavanje, posmehovanje),
- fizično nasilje (zelo redka oblika nasilja staršev nad učitelji),
- spolno nasilje (opazke, komentarji na spolno vsebino ali intimno življenje učitelja/učiteljice),
- ekonomsko nasilje (škodovanje učiteljevemu zgledu in karieri)

(Lešnik Mugnaioni, 2009).

Nasilje nad zaposlenimi

V odnosih med zaposlenimi v šoli se lahko dogajajo različne oblike nasilja. Torej lahko se pojavljajo različne oblike agresivnega vedenja, nasilna komunikacija in nasilno reševanje konfliktov, verbalni napadi, dejanja, ki so usmerjena zoper dostojanstvo zaposlenih in njihove temeljne pravice, spolno in druge oblike nadlegovanja itn. Vse naštetu so nasilna dejanja, ki imajo negativne posledice, tako za žrtev kot tudi za delovno okolje, v katerem se nasilje dogaja. Kadar v šoli zaznamo določene pojave nasilja, moramo pri analizi vzrokov in posledic nasilnega dejanja nujno upoštevati tudi morebitno pojavnost in razsežnost drugih vrst in oblik nasilja v šolskem prostoru (Lešnik Mugnaioni, 2009).

Nasilje nad otroki v družini

Pri nasilju v družini je drugače, saj se to ne dogaja v šoli, ampak so, kot smo že poudarili, v šoli vidne njegove posledice. Nasilje v družini sistemsko obravnava Zakon o preprečevanju nasilja v družini (ZPND), sprejet leta 2008. ZPND pravi: nasilje v družini v 3. členu opredeli kot "vsako uporabo fizičnega, spolnega, psihičnega ali ekonomskega nasilja enega družinskega člana proti drugemu družinskemu članu oziroma zanemarjenje družinskega člana ne glede na starost, spol ali katero drugo osebno okoliščino žrtve ali povzročiteljice/povzročitelja nasilja" (Lešnik Mugnaioni, 2009, str.91). Izjemno pomembna je dolžnost prijave nasilja v družini v vseh tistih situacijah, kjer prihajajo v stik z otroki (zdravstvo, vzgoja in izobraževanje). Pri tem je treba opozoriti na to, da te ustanove prijavljajo sum nasilja pristojnemu Centru za socialno delo, policiji ali tožilstvu (Lešnik Mugnaioni, 2009).

4.2 Značilnosti vpletenih v vrstniško nasilje

Kot raziskovalci poročajo vrstniškem nasilju, največkrat pojmujejo to obliko nasilja kot diadični proces ena na ena, tj. en nasilnež : ena žrtev. Vendar tako nasilje ni izoliran proces, pač pa poteka v širšem socialnem kontekstu. Raziskave kažejo, da se v (med)vrstniškem nasilju poleg vloge nasilneža in žrtve pojavljajo tudi bolj ali manj pasivni opazovalci, ki so priče vrstniškega nasilja (Salmivalli s sod., 1996; Sutton in Smith, 1999).

Različne vloge vrstniškega nasilja:

- storilec /nasilnež
- posnemovalec (lahko tudi vršilec nasilja)
- podpornik (udeležen vrstniškega nasilja)
- pasivni podpornik (zdi se, da mu je vrstniško nasilje všeč, vendar se ga ne udeleži aktivno)
- nevpleten opazovalec
- pasivni branilec (vrstniško nasilje mu ni všeč, vendar ne kaže odkritega nasprotovanja)
- branilec (mu ni všeč in poskusi žrtvi pomagati)
- žrtev

Govorimo lahko o vsaj treh vlogah: vlogi nasilneža, vlogi žrtve in več vlogah opazovalcev. Mnogi raziskovalci so preučevali psihološke značilnosti posameznih vlog v vrstniškem nasilju (npr. Benitez in Justicia, 2006; Carney in Merrell, 2001; Drake s sod., 2003; Marsh s sod., 2001; Owleus, 1978; Pellegrini, 2001; Ramirez, 2001 idr.) (Pečjak, 2014).

V nadaljevanju Pečjak (2014) opisuje bistvene značilnosti učencev v posameznih vlogah, profil učenca žrtve, nato učenca nasilneža in nato še vloge opazovalcev. Poznavanje značilnosti učencev, ki so nosilci posameznih vlog, je pomembno predvsem zato, da lahko čim hitreje prepoznamo posameznike in se spoprimemo z vrstniškim nasiljem.

Avtorica Zabukovec Kerin (2002) pravi, da "prav vsi potrebujejo pomoč, saj ne razumejo, kaj se dogaja, ne razumejo svoje vloge in so prestrašeni."

4.2.1 Lastnosti žrtev

Olweus (1997) govori o teh vrstah žrtev:

- *pasivne žrtve* (nekateri jih imenujejo tudi podredljive žrtve),
- *provokativne, izzivalne žrtve* (precej manjša skupina žrtev, pogosto imajo težave z zbranostjo; so hiperaktivni, z obnašanjem povzročajo napetosti pri drugih ljudeh).

Besagova (Besag, 1989, str.78) navaja poleg že omenjenih tudi nekatere druge kategorije:

- *"odvisne žrtve*. Ti otroci po navadi igrajo razrednega klovna in se obnašajo moteče z namenom, da bi se lahko vključili v skupino. Skupno tem otrokom je to, da skušajo prikriti svoje sposobnosti (znanje), da bi se izognili izključitvi iz prej omenjene skupine, ker se v skupini počutijo bolj varne in neranljive.
- *lažne žrtve*. Sem spadajo otroci žrtve, ki se nenehno in čisto po nepotrebnem pritožujejo nad ostalimi v skupini. Po navadi se tako vedenje pojavi zaradi iskanja pozornosti. Besagova opozarja, da bi se to lahko smatralo kot klic na pomoč."

Zbirni pregled značilnosti učencev žrtev s strani raziskovalcev ekspertov (Hazler, Carney, Green, Powell in Jolly, 1997), imenovan tudi psihološki profil žrtev.

Splošni profil učenca žrtve:

- *"psihološki profil:* je negotov, polen različnih strahov; prepričan je, da ne more nadzorovati svojega okolja; ima slabo samopodobo in nizko samospoštovanje; ima slabo razvite socialne spretnosti; je sramežljiv in tih, občutljiv in miren; je neroden v družbi vrstnikov; prepričan je, da se drugi bolje znajdejo v različnih situacijah; ne odgovarja na napade, nesposoben se je braniti; nikoli oz le izjemoma ne prosi za pomoč; sramuje se in skriva lastno trpljenje; sebe krivi za svoj položaj; izhaja iz družine s preveč zaščitniškimi starši.
- *vedenje:* je individualist in večino stvari počne sam; pogosto je socialno izoliran, sam; je manj priljubljen kot drugi v razredu; išče bližino odraslih; boji se odhoda v

šolo; pogosto nima potrebščin; je po navadi telesno šibkejši in manjši kot vrstniki; izogiba se socialnim odnosom, je podredljiv in pasiven; je spremenljivega razpoloženja, vzdražljiv in vzkipljiv (značilni izbruhi jeze)" (Pečjak, 20014, str.55).

Kristančič (2002) v kontekstu povečanja senzibilnosti staršev in učiteljev za prepoznavanje žrtv vrstniškega nasilja dodaja še te vedenjske značilnosti učenca žrtve:

- tak učenec slabo spi, je živčen, pozabljiv in raztresen; pri njej je opaziti nenadne spremembe osebnosti, prisotne so psihosomatske bolezni; prosi za nerazumljive vsote denarja, noče v šolo ali po določeni poti v šolo, izostaja iz šole.

Za žrtve fante so ugotovili, da imajo boljši odnos s starši kot drugi fantje, zlasti z materjo, ki je lahko tudi preveč zaščitniški (Pečjak, 2014).

Hunter in Boyle (2004) pa sta ugotovila, da učenci, ki so pogosto žrtve vrstniškega nasilja, uporabljajo strategije izogibanja, ki pa ne pripeljejo do dobrih socialnih in emocionalnih izidov.

Sicer pa avtorji izpostavljajo štiri tipične načine reagiranja na vrstniško nasilje:

- "*pasiven, slab odziv* (prisoten je pri večjem delu skupine žrtv in vključuje ignoriranje nasilneža ali odhod iz situacije. pri njih obstaja majhna verjetnost za uporabo drugih, aktivnejših strategij spoprijemanja).
- *aktiven odziv v smislu iskanja pomoči* (pogosteje kot srednješolci se na ta način odzivajo osnovnošolci in pogosteje dekleta kot fantje. Dekleta na splošno pojmujejo iskanje pomoči kot najboljšo strategijo za zaustavitev nasilja).
- *agresiven odziv* (tako odreagirajo učenci, ki so občasno tudi v vlogi nasilnežev. Obstaja razlika v tej strategiji glede na spol: pri fantih agresiven odziv vključuje tako oblike fizične kot verbalne agresivnosti, pri dekletih pa predvsem verbalno agresivnost).
- *nediferenciran odziv*" (Pečjak, 2014, str. 57).

Posledice vrstniškega nasilja na učence žrtve in učence nasilneže so različne in se gibljejo na kontinuumu od manjše prizadetosti do tistih najhujših primerov, ki se končajo s smrtjo. Najpogostejše prve reakcije žrtv na nasilje so izogibanje mestom, kjer se nasilje najpogosteje pojavlja, odklanjajo šolo ali izostajajo od pouka. To so najbolj očitni vedenjski znaki, ki jih kažejo na to, da je posameznik zelo verjetno žrtev vrstniškega nasilja. Poleg tega ima vrstniško nasilje še številne dolgotrajnejše posledice za fizično in psihično zdravje posameznikov (Pečjak, 2014).

Tako je Barker za oba spola ugotovil, da če je posameznik v izraziti vlogi, to vodi k bolj delinkventnemu vedenju, pri dekletih pa vloga žrtve vodi k več samopoškodovalnega vedenja.

Bond, Carlin, Thomas, Rubin in Patton so izpostavili resnost posledic položaja žrtve za psihično zdravje mladostnika. Ugotovili so namreč, da vloga žrtve in slabi socialni odnosi napovedujejo emocionalne probleme v mladostništvu.

Raziskovalci na splošno ugotavljajo, da je vrstniško nasilje dejavnik tveganja za samopoškodovalno vedenje, tj. za povzročanje namernih poškodb na svojem telesu, kot so rezanje, ožiganje, zloraba drog zaradi doživljanja stresa. Ekstremne posledice vrstniškega nasilja pa včasih pripelje žrtev tudi do tega, da ne vidi več izhoda iz situacije in stori samomor (Pečjak, 2014).

4.2.2 Lastnosti storilcev

"Nasilneži so posamezniki, ki prevzamejo take akcije in vzorce vedenja, ki drugim ljudem povzročajo težave in skrbi, torej gre za učence, ki trpinčijo druge učence" (Bučar-Ručman, 2004, str.111).

Splošni profil nasilneža (storilca):

- *"psihološki profil:* pri njem prevladuje želja po dominantnosti in izkazovanju moči, potrebuje prevlado nad drugimi; pogosto je tudi fizično močnejši kot vrstniki, zlasti v začetnih razredih; ima izrazito nizko samozaupanje in nizko samospoštovanje. Nekateri raziskave kažejo na povprečno ali celo dobro samopodobo, npr. Olafsen in Viemero, 2000); vidi agresivnost kot edino pot za zagotavljanje dobre samopodobe; je nesposoben kontrolirati jezo; je impulziven in nepotrpežljiv; ima težave z medosebnimi odnosi; je neobčutljiv za trpljenje drugih, slabo empatičen z žrtvijo; minimizira svoja dejanja; pogosto prikazuje napade kot šalo; starši predstavljajo slab model učinkovitega ravnanja z drugimi in reševanja problemov; starši uporabljajo nedosledne vzgojne pristope; je žrtev fizičnega ali čustvenega zlorabljanja doma.
- *vedenje:* nadzira druge skozi verbalne napade ali fizične dejavnosti; je kronično agresiven v odnosih; postane jezen in maščevalen, kadar njegove želje niso upoštevane; hitro se razjezi in vzkipi prej kot drugi; z lahkoto se opraviči žrtvi, krivi druge za nastal položaj, ne kaže občutij krivde; je žaljiv do drugih, jih ponižuje in zasmehuje v javnosti; lomi in kvari predmete drugih; učiteljem se lahko kaže kot prijeten ali moteč, do vrstnikov pa je bolj krut; ima slabše učne spretnosti in ocene kot večina vrstnikov" (Pečjak, 2014, str. 60).

"Psihični izvori agresivnega vedenja so lahko različni - lahko se med seboj prepletajo in prekrivajo:

- *prvi motiv*: potreba po moči in dominantnosti. Uživajo v nadziranju drugih in imajo veliko potrebo po tem, da se jim drugi podrejajo. Če takega učenca vprašamo, zakaj izvaja nasilje nad nekom, pogosto odgovori: "Ker je... (drug učenec) reva."
- *drugi motiv*: izvira iz družinske situacije iz razvite določene stopnje sovražnosti do okolja. To občutki in impulzi lahko sprožajo zadovoljstvo ob povzročanju poškodb in ob trpljenju drugih. Nekateri poročajo, da nasilneži po vzoru modelnega učenja, ki so ga deležni v družini, spoznajo in se naučijo za reševanje konfliktov uporabljati agresivne strategije. Učenec nasilnež iz te kategorije odgovarja na vprašanje o vzroku svojega nasilnega vedenja tako: "za zabavo.", "Ker me moti.", "Da bi pokazal, kako težak je."
- *tretji motiv*: korist. Nasilneži pogosto želijo nekatere koristi od svojih žrtev- denar, cigarete, pijačo... . Učenec nasilnež odgovori na vprašanje, zakaj to počne, tako: "Da dobim...(stvari/denar) od njega." (Pečjak, 2014, str. 60-61).

Trpinčenje je pogosto sestavni del antisocialnega vedenja in raziskave kažejo, da mladostniki, ki trpinčijo svoje vrstnike, kasneje pogosteje zaidejo v kriminal in alkoholizem. to domeno potrjujejo tudi Olweusove raziskave. Nekateri raziskovalci so opravili tudi precej raziskav o vlogi družine pri pojavljanju nasilnega vedenja učencev. Te raziskave kažejo (opravljene na fantih), da se med dejavniki, ki vodijo h agresivnemu vedenju, vedno znova pojavljajo dejavniki družine:

- *emocionalni odnos staršev do fantov - predvsem mater* (če je odnos hladen, negativen - kaže se kot pomanjkanje pozornosti - povečuje tveganje za agresivno vedenje),
- *stopnja dovoljenja nasilnega vedenja pri otroku* (starši otroku ne postavijo jasne meje glede nasilnega vedenja),
- *neustrezna uporaba metod discipliniranja,*
- *avtoritarno starševstvo* (visoka stopnja nadzorovanja),
- *otrokov temperament.*

Zelo pogosta psihološka delitev agresivnosti, ki jo srečamo tudi pri Dodgeu. In sicer govori o dveh vrstah nasilnežev:

- *proaktivni nasilneži*, ki uporabljajo agresivnost zato, da dosežejo neki cilj. Ta cilj je lahko zadovoljiti potrebo po dominantnosti ali moči in gre za obliko prisilnega vedenja. Tak nasilnež je mrtvo hladen, ko izvaja nasilje za dosego lastnega cilja. Agresivnost uporablja kot instrument, zato lahko govorimo o instrumentalni agresivnosti oz. instrumentalnih nasilnežih.

- *reaktivni nasilneži*, ker je njihova agresivnost posledica jeze in obrambna reakcija na frustracijo. Pogosto si tak nasilnež napačno razlaga socialno situacijo in pripisuje svojim vrstnikom sovražne namere, zato se, da bi zaščitil sebe, odzove nanje sovražno, agresivno.

Olweus pa govori o:

- *agresivni nasilnež* (je aktiven, impulziven, asertiven- odločen, močen, vzkipljiv). Olweus (1993) je ugotovil, da večina nasilnežev spada ravno v to kategorijo.
- *anksiozni nasilnež* (nizka samopodoba, pomanjkanje zaupanja vase). Olweus (1978) ugotavlja, da tak nasilnež pogosto sledi agresivnemu nasilnežu, ker na ta način zmanjša neustrezne predstave o sebi. Temu tipu nasilnežev Besag (1989) pravi: *pasivni udeleženci nasilja* - spremljevalci preganjalcev.

(Pečjak, 2014).

4.2.3 Lastnosti nosilcev obeh vlog

"To je skupina otrok, ki so v enem primeru nasilneži, že v drugem pa žrtve. Imajo dvojno vlogo, so žrtve in nasilneži hkrati. Obstaja 10-30% žrtev, ki trpinčijo druge vsaj občasno ali pogosteje, odstotek pa je glede na starostno skupino zelo različen" (Kisovec, 1997, str. 33).

Olweus (1995) navaja, da je v svojih raziskavah našel 1,6% otrok, ki so bili nosilci obeh vlog. Po lastnostih se otroci, ki spadajo v to skupino, zelo razlikujejo med seboj. Ugotovil je, da so ti otroci pogostokrat žrtve pritiskov doma, nasilni pa so do mlajših in bolj občutljivih otrok. So fizično močni in se lahko branijo.

"Stephenson in Smith ugotavljata, da so taki otroci fizično močni in sposobni postaviti se zase. Vedno so pripravljeni na pretep in fizično obračunavanje. Imajo veliko težav pri kontroliranju svojih impulzov, razpoloženj in fantazij. So napeti, imajo občutek strahu, osamljenosti in manjvrednosti. Pri sklepanju prijateljstev imajo težave, raje so sami kot z vrstniki. Učenci z dvojno vlogo so še manj priljubljeni med vrstniki kot ostali nasilneži. Do ljudi so nezaupljivi, v stikih z vrstniki pa zelo previdni. Trpinčijo eno ali dve leti mlajše otroke, ker se tako počutijo dovolj gotove, v odnosih s svojimi vrstniki ali v družinskem okolju pa imajo sami vlogo žrtve. Kadar so v vlogi žrtve, jim vrstniki skoraj ne priskočijo na pomoč, saj predobro poznajo tudi njihovo drugo plat" (Besag, 1989, str. 29).

Ugotovitve raziskave (Pušnik, 1996 in 1997): dijakov, ki so bili nosilci obeh vlog je bilo 12%. Dobra polovica teh dijakov živi s starši, skoraj tretjina le z mamo, nekaj pa samo z očetom ali kje drugje. Živijo v manj ugodnih razmerah. starši se bolj malo zanimajo zanje,

so nedosledni, strogi, pogosto jih kaznujejo. Med odraslimi, starši se počutijo dokaj ugodno. Prijateljev imajo malo. Povzročanje težav drugim se večini sicer ne zdi zabavno, a kar nekaj jih pri tem uživa. Izražajo nezadovoljstvo tako s šolo kot programom. Imajo negativen odnos do šole in učiteljev. V šoli se ne počutijo dobro.

Potrdimo lahko, da je skupina nosilcev obeh vlog posebna kategorija. Od skupine žrtev se močno razlikuje v agresivnosti, pa tudi v družinskih razmerah. Od skupine nasilnežev pa se močno razlikuje v čustvih, samopodobi in odnosu do šole (Pušnik, 1999).

4.2.4 Lastnosti opazovalcev

Nekateri raziskovalci (npr. Sutton in Smith, 1999) pa vrstniškega nasilja ne razumejo zgolj kot diadni proces. Menijo, da je večina šolskih otrok in mladostnikov direktno ali indirektno vključena v šolsko vrstniško nasilje - v vlogi opazovalcev (Pečjak, 2014).

Psihološki profil učenca opazovalca

Povzetki ugotovitev o značilnostih in osebnih lastnostih pripadnikov te skupine so: v družini se dobro počutijo, menijo, da so sprejeti in upoštevani. S starši se dobro razumejo, ob problemih se z njimi lahko pogovorijo. Povedo jim za svoje izhode in predstavijo prijatelje. Opazovalci so zadovoljni s programom in tudi s šolo, ki jo obiskujejo. V šoli se dobro počutijo. Do šole in učiteljev imajo pozitiven odnos, radi se učijo. Menijo, da jih sošolci sprejemajo in tudi sami stopajo v interakcije. Zaupajo v svoje sposobnosti, prepričani so, da so lahko uspešni. Njihova razpoloženja so dokaj stabilna, čustva izražajo situaciji primerno. Le redko občutijo napetosti in strah. Menijo, da so relativno zdravi in ustrezno razviti. Izražajo veselje in pozitivno naravnost do okolja. Do ljudi so dokaj odprti, prijazni, potrpežljivi, radi jim pomagajo in zaupajo. V okolju se dobro znajdejo in prilagajajo, pri vzpostavljanju stikov nimajo težav. Ne izražajo nobenih oblik agresivnosti (Pušnik, 1997).

Pepler in Craig ugotavljata, da se vrstniško nasilje pojavlja v 85% primerov ob navzočnosti drugih vrstnikov opazovalcev: bodisi so ti neposredno priča vrstniškemu nasilju ali so le slišali o pojavljanju takega nasilja.

Salmivalli s sod. (1996) poudarja, da so vsi šolarji tako ali drugače vpleteni v vrstniško nasilje.

Zato mnoge sodobne raziskave o preventivnem delovanju pri vrstniškem nasilju poudarjajo vlogo, ki jo imajo opazovalci pri preprečevanju oz. zmanjševanju tovrstnega nasilja. Pri tem pa raziskovalci ugotavljajo, da večina učencev opazovalcev izraža negativno ali nevtravno stališče do vrstniškega nasilja (Rigby in Johnson, 2006; Whitney in Smith,

1993), po drugi strani pa številni učenci celo spodbujajo nasilneže (Bjorkquist, Ekman in Lagerspetz, 1982).

Sicer pa se opazovalci najpogosteje vedejo različno in glede na to lahko govorimo o teh vlogah opazovalcev (Pečjak, 2014):

- *posnemovalec nasilneža*: na nekatere učence nasilnež deluje kot model in se mu lahko pridružio v izvajanju nasilja. Navadno je nasilnež občudovan. Nasilneži delujejo kot model na negotove in odvisne učence, torej za take, ki nimajo visokega socialnega statusa med vrstniki, potrebujejo pa samopotrjevanje. Temu pravimo "socialna nalezljivost". Ko je opazovalec videl, da je nasilnež za agresivno vedenje nagrajen, se zmanjšajo tudi zavore pri opazovalcih.
- *podporniki nasilja (aktivni in pasivni spodbujevalci)*: aktivni podporniki "pomagajo" nasilnežu z različnimi pripombami ("Daj ga."). Drugi se žrtvam smeji in s tem dajejo potuho nasilnežu.
- *nevpleteni (ignoranti)*: ti učenci nasilje le opazujejo, vanj pa ne posegajo. Razlogi za to so različni. Nekateri ne vedo kaj storiti, drugi se bojijo, da bi nasilneži preusmerili nasilje tudi nanje. Spet tretji se bojijo, da bi celotno situacijo še poslabšali.
- *branilci žrtve (pasivni in aktivni)*: nekaterim učencem, pasivnim branilcem, vrstniško nasilje ni všeč in to pokažejo na različne načine, predvsem pa na neverbalne načine. S tem ne zaustavijo tega nasilja ali branijo žrtve. Pasivni branilci zapustijo kraj nasilja, zanikajo, da se nasilje dogaja, ali pa so tihe priče dogajanja. Na drugi strani pa aktivni branilci ali zagovorniki žrtve pa skušajo zaustaviti nasilje, žrtev potolažiti, jo braniti pred nasilnežem na različne načine ali pa prositi odrasle za pomoč. Študije, ki preučujejo značilnosti aktivnih branilcev, kažejo pri teh učencih majhno stopnjo agresivnosti, dobro razvito teorijo uma in moralnega presojanja, visoko stopnjo odgovornosti, socialno samoučinkovitost in empatičnost in imajo med sošolci visok sociometrični status (Caravita, Di Blasio in Salmivalli, 2009; Gini, Pozzoli in Hauser, 2011).

Vrstniško nasilje pa ima tudi posledice za opazovalce. Rivers s sod. (2009) je ugotovil, da opazovanje nasilja v šoli vpliva na mentalno zdravje opazovalcev in napoveduje večjo verjetnost, da postanejo opazovalci v prihodnje nasilneži ali žrtve.

Opazovalci s svojim odzivom na vrstniško nasilje lahko pomembno vplivajo na njegovo pogostost v razredu. Torej imajo tako preventivno kot intervencijsko vlogo (Pečjak, 2014).

4.3 Vloga šole pri preprečevanju, odkrivanju in zatiranju nasilja med vrstniki (ukrepi)

"Šola je zelo kompleksen, odprt socialni sistem. Je ustanova, ki ima svojo strukturo, vrednote, cilje, pravila, strategije, metode, predvsem pa so v šoli ljudje, ki so v nekem odnosu" (Rupar, 2003, str.16).

"Varovalni dejavnik lahko predstavlja dober odnos z enim od učiteljev, spretnost med vrstniki, povezanost s skupino, dober šolski uspeh, ugodna šolska in razredna klima" (Bitenc, 1999, str.31). Pomemben dejavnik predstavlja tudi *odnos med učiteljem in učenci*. *Učitelj* je model, vzor učencem in zato je pomembno, kakšen je njegov odnos do drugih. učitelj lahko prepreči dodatne stike in pomaga premagovati že obstoječe (Bučar-Ručman, 2004). Učitelj so tisti, ki z otroki preživijo največ časa. Tako lahko opazi različna odstopanja v vedenju učenca in mu seveda lahko tudi ponudi pomoč; vendar morajo biti o tem ustrezno poučeni. Zavedati se morajo problema, pristopa in kasneje tudi rezultata (rešitev, preprečitev določene situacije). V primeru, da se tako šola kot učitelji ne zavedajo pomembnosti, resnosti morebitnih in obstoječih problemov, lahko povzročijo, sprožijo stopnjevanje določene situacije, nasilja med vrstniki. Iz omenjenega razloga učenci (ki so žrtve nasilja) lahko dobijo občutek, da se ne morejo obrniti na nikogar, ki bi jim lahko pomagal ter prisluhnil.

Dejavniki šole : *interesne dejavnosti* (vključevanje staršev, učencev in učitelja, vodstva šole); *odnosi med učenci in učitelji*; *potrebe otrok* (poslušnost ter pripravljenost odzivati se na individualne potrebe in težave otroka, spodbujanje in spoštovanje otroka,...- pripomorejo k ugodnemu ozračju v šoli); *organizacija dela na šoli*; *odnosi med sodelavci*; *istovetenje s cilji šole* (vzgojni in izobraževalni cilji šole); *učenec posnema učitelja* (učitelj je vzor, model in zgled učencu v vedenju, delovanju); *sodelovanje s starši* (Pušnik, 1999).

4.3.1 Vloga šole pri pojavu nasilja med vrstniki

Problematika nasilja je odvisna od norm in pravil v šoli, torej tudi od tega, koliko konkretna šola uporablja, dovoljuje, ceni ali preganja nasilne oblike vedenja, in od tega, ali omogoča posamezniku uporabo nasilnih oblik vedenja za doseg ciljev ali lastne uveljavitve (Pušnik, 1999).

Preventivna vloga šole

"Šola mora razvijati takšno kulturo in klimo, ki trpinčenja ne dopušča. Šola ima nedvomno veliko možnosti za odkrivanje in preprečevanje trpinčenja, za ukrepanje ob pojavu in za pomoč trpinčenju otrok. Zaradi svojega znanja in izkušenj ter vsakdanjih stikov z učenci učitelji dobro poznajo razvojne zakonitosti in vedenjske značilnosti otrok. To jim omogoča presojo odklonov v otrokovih telesnih, vedenjskih, učnih in drugih značilnosti. Ker učitelji dobro poznajo svoje učence, lahko opazijo spremembe v njihovem vedenju, čustvovanju ali videzu. Večina učiteljev je zavzetih za dobro svojih učencev, zato spremljajo njihov napredek. trpinčenje neugodno deluje na šolsko delo, zato je tudi upad učnega uspeha lahko kazalnik tega pojava. Strokovni delavci v šolah morajo biti seznanjeni s to pojavno obliko nasilja in z osebnostnimi lastnostmi tistih, ki so vpleteni v nasilje. tu mislimo na tiste lastnosti žrtev, nasilnežev in nosilcev obeh vlog, ki so tipične za vsako teh skupin in na podlagi katerih lahko izpeljemo tudi preventivo. To znanje je mogoče pridobiti z izobraževanjem, saj ni dovolj le senzibilizacija in prepoznavanje, pač pa je potrebno tudi pravilno ukrepanje. Zato je zelo pomembno, da vodstva šol za taka izobraževanja učitelje animirajo in jim jih omogočijo, učitelj je najpogosteje z učenci, zato mora v razredu delovati preventivno in se tudi ustrezno odzivati, če do nasilja pride" (Pušnik, 1999, str. 97-98).

Šola posredno vpliva na trpinčenje otroka doma

"Šola lahko posredno pripomore, da otroka trpinčijo doma. Otrok je za svoj neuspeh ali neustrezno vedenje v šoli doma kaznovan. Med starši je veliko takih, ki imajo nerealna pričakovanja do svojih otrok. Govorimo glede vedenja in uspeha, obenem pa tudi besedno napadejo otroka, ga zmerjajo, ponižujejo, mu grozijo s prešolanjem, izgonom iz družine, kadar teh pričakovanj ne izpolnijo. Zato je zelo pomembno, kako učitelj otroka ocenjuje in kako njegov uspeh in vedenje sporoča staršem. Preventivna možnost delovanja šole je v tem primeru seznanjenje staršev z otrokovimi zmožnostmi, predlaganje vključevanja v aktivnosti, kjer je lahko uspešen, svetovanje staršem za delo z otrokom doma, predvsem pa poudarjanje pozitivnih lastnosti in otrokovih močnih področij" (Pušnik, 1999, str.98).

Šola sama izvaja trpinčenje

Nezaželeno destruktivno, nasilno in zlonamerno vedenje se pojavlja tudi pri zaposlenih v šoli. Šola kot ustanova je zelo pomembna in provocirajoča situacija. Nanjo se lahko učenci in učitelji odzivajo z nezaželeno obliko agresije.

Vrsta okoliščin v delovanju šole povzroča duševno trpinčenje učencev. Še posebno discipliniranje in nadzor s pomočjo ustrahovanja. Najpogostejši načini, ki jih učitelji uporabijo pri duševnem trpinčenju učencev, so: klofutanje, vlečenje za lase ali ušesa, javno

besedno ponižanje, zanemarjanje otrokovih potreb, odklanjanje pomoči, osamitve, neangažiran odnos do otroka, žalitve, kričanje itd.

V kolikšni meri je takšno vedenje prisotno v šolah ne vemo. Trpinčenje otrok v šoli se lahko dogaja na individualni ravni učenec-učitelj. V njem lahko sodeluje razredna skupnost, lahko je posredno ali neposredno udeležen ravnatelj, lahko pa je posledica sistemskih dejavnikov, ki delujejo znotraj šole.

Prikrite oblike agresije učiteljev so različne, npr., ko učitelj komunicira paradokсно, kadar je nejasen, kontradiktoren itd. Še posebno škodljiva oblika prikrite agresivnosti je zloraba učenčeve šibkosti. Učenec je odvisen od učitelja.

Agresivnost je ena izmed možnih reakcij na frustracijo. Nekatere frustracije povzročajo več agresivnih občutij. Predvsem tiste, ki jih zaznavamo kot neupravičene, namerne ...

Na nastanek agresivnih občutij torej pomembno vpliva način, kako oseba razume situacijo in kako si jo razloži. Agresivno vedenje je lahko tudi odziv na nezadovoljene potrebe. Potrebe po varnosti, ljubezni, spoštovanju in uveljavitvi (Pušnik, 1999).

Nedvomno bo treba v šoli marsikaj spremeniti. Bolj bo treba poudariti pedagoško izobraževanje učiteljev, učencev in staršev. Skupaj bo treba ustvariti v šoli takšno klimo, ki bo ugodna in prijetna za vse udeležence vzgojno-izobraževalnega procesa. Oblikovanje politike šole oz. programov za preprečevanje in zmanjševanje nasilja v šoli je ena pomembnejših nalog šole. Če bodo vodstva šol razmišljala v tej smeri, bodo zagotovo lahko pritegnila v načrtovanje, izvajanje tudi kolektive, učence in starše (Pušnik, 1999).

Dejavniki, ki vplivajo na pojav nasilja v šoli

Na pojav nasilja v šoli vplivajo različni dejavniki, nekateri so zunanji, npr. socialno okolje, družbene spremembe, ali notranji, ki jih ustvarja šola sama. Vsak posameznik prinaša v šolo lastne izkušnje sobivanja, katerih del so nemalokrat izkušnje z nasiljem v okolju ali družini.

Za šolo je zelo pomembno, koliko pozornosti vodstvo in učiteljski zbor namenjata kvalitetni organizaciji dela in klimi šole. Nejasne meje in zahteve ali slabo sklepanje in uresničevanje dogovorov lahko povzročajo napetosti, ki sprožajo več konfliktov med učitelji in učenci ali med učenci samimi (Verbnik Dobnikar, 2002).

Dejavniki, ki preprečujejo pojav nasilja v šoli

Na preprečevanje nasilja v šoli pomembno vpliva pripravljenost in sposobnost učiteljev, da jasno obravnavajo vsako obliko nasilja. Ustrezen in takojšen odziv lahko zmanjšuje obseg pojava, saj ga lažje zavremo, dokler je na začetku. zelo pomembno pa je tudi stališče staršev in učencev do nasilja. Za preprečevanje nasilja v šoli je pomembno delovanje celotnega sistema. *Nekateri pomembni dejavniki so:*

- šola naj oblikuje jasen sistem vrednot. učitelj poleg snovi poučuje in prenaša na otroke vrednote,
- ozaveščanje učencev o resnosti problema nasilja,
- organizacijska struktura šole naj spodbuja k sodelovanju (in doseganju dogovorjenih ciljev),
- prisotnost in nadzor dežurnih učiteljev (na hodnikih, straniščih, med odmori),
- ureditev prostora,
- naravnost šolske klime (spodbuja nenasilno reševanje konfliktov- prevladuje spoštovanje, sprejemanje, pozitiven odnos),
- vključevanje širokega kroga otrok v interesne dejavnosti (razne dejavnosti, krožki, organizacija izletov, šole v naravi),
- izvajanje preventivnih programov za učence (vzpostavljanje boljših medosebnih odnosov- ti so uspešni, če so vključeni v proces poučevanja, v dejavnosti in razredne ure) (Verbnik Dobnikar, 2002).

Šole se na različne načine in na različnih ravneh spoprijemajo z vrstniškim nasiljem. Nekatere pristopajo k tej problematiki bolj parcialno, druge bolj celostno. Nekatere šole so naravnane bolj preventivno - k preprečevanju pojavljanja tovrstnega nasilja, druge delujejo intervencijsko - odzivajo se na vrstniško nasilje, ki se že pojavi. *Med številnimi programi na različnih ravneh so najpogostejši tisti, ki imajo te poudarke:*

- modeli/programi za senzibiliziranje posameznikov do vrstniškega nasilja v šoli in spreminjanju stališč do tega pojava,
- modeli/programi, ki so usmerjeni k izboljššanemu zaznavanju vrstniškega nasilja in prepoznavanju znakov pri vpletenih v to nasilje,
- modeli/programi, ki razvijajo preventivne dejavnosti, da bi zmanjšali dejavnike tveganja za vrstniško nasilje,
- modeli/programi, ki se ukvarjajo z obravnavo že storjenega vrstniškega nasilja, s pomočjo žrtvam, nasilnežem in/ali opazovalcem.

Ti programi so usmerjeni k posameznim ciljnim skupinam (učiteljem, učencem, staršem) in k posamičnim ciljem. Po drugi strani pa obstajajo tudi modeli/programi za sistematično in celovito obravnavo vrstniškega nasilja v šoli (Pečjak, 2014).

Celostni programi proti vrstniškemu nasilju

Ti programi so praviloma učinkovitejši, ker zajemajo vse zgoraj omenjene dejavnosti, hkrati pa govori o tem, da vrstniško nasilje deluje na vse posameznike v šolskem okolju - v

oblikovanje in izvajanje programa vključujejo vse udeležence v vzgojno-izobraževalnem procesu (učence, starše, vodstvo šole, učitelje, šolske svetovalne delavce). Dva taka programa sta:

- "klasični" Olweusov program (1995) - to je primer celostnega programa, ki vključuje delo na treh ravneh - na ravni šole, oddelka in posameznika.
 - *Ukrepi na ravni šole vključujejo vse udeležence šole in predvidevajo dejavnosti:* šolski dan, namenjen obravnavi vrstniškega nasilja; nadzor učencev v šoli in neposredni bližini; srečanje med starši, učitelji, učenci; skupine učiteljev: razvijanje ugodnega socialnega okolja v šoli; izobraževalne skupine za učitelje, učence, starše.
 - *Ukrepi na ravni oddelka:* pohvale; razredne ure za ozaveščanje, informiranje; razvijanje sodelovalnih oblik dela; oddelčni sestanki z učitelji, starši, učenci, zunanjimi strokovnjaki; oblikovanje jasnih oddelčnih pravil.
 - *Ukrepi na ravni posameznika so:* pogovor/delo z nasilnežem/ z žrtvijo/ s starši (nasilneža in žrtve); skupinski pogovori za starše.
- Sullivanov program (2011) ima pa šest stopenjski načrt pristopa k vrstniškemu nasilju v šolah:
 - oblikovanje pobude proti vrstniškemu nasilju,
 - oblikovanje šolske politike proti vrstniškemu nasilju,
 - razvoj programov proti tovrstnemu nasilju s strani šolskega tima,
 - predstavitev teh programov drugim šolam,
 - uporaba programov,
 - evalviranje in vzdrževanje programov

Oprelitev modelov

Modeli razvrščeni v dve skupini:

- *preventivni modeli:* delujejo na preprečevanje nasilja v šoli, zmanjšujejo dejavnike tveganja za nasilje. Prizadevajo za povečevanje občutljivosti za nasilje, za prepoznavanje nasilja ter za usmerjanje šol k vzpostavitvi systemskega preprečevanja nasilja, za nenasilno komunikacijo, za mediacijo, za samopodobo in krepitev samozavesti itd.

- *modeli za obravnavo nasilja*: ponujajo psihosocialno, pravno in druge oblike pomoči žrtvam nasilja, informirajo in izobražujejo o zakonodaji, usmerjajo šole k vzpostavitvi enotnih pravil, itd. (Lešnik Mugnaioni, 2009).

Ukrepi ob pojavu nasilja v šoli

Šola naj izdela načrt oziroma postopek, kako se ukrepa pri posameznih pojavih nasilja, da učitelji in drugo osebje natančno vedo, kako ravnati ob različnih oblikah nasilja. Posegati mora v delo v razredu, na dvorišče, v delavnice, na stranišča in hodnike, v prostore okoli šole ter čas pred začetkom in po koncu pouka. Vključevati pa mora učence, učitelje, vodstvo šole, ostale delavce šole in starše otrok.

Najvažnejša je osveščenost, občutljivost in zavzetnost šolskih delavcev za preprečevanje nasilja (Verbnik Dobnikar, 2002).

- *ukrepi na ravni šole*: nadzor učencev v šoli in v neposredni bližini šole; kontaktni telefon; srečanja med starši, učitelji in učenci,
- *ukrepi na ravni oddelka*: oddelčna pravila glede trpinčenja med učenci; pohvala; sankcije; oddelčna srečanja (razredne ure); skupne pozitivne dejavnosti; oddelčni sestanek med učitelji in starši,
- *ukrepi na ravni posameznika*: pogovor z nasilnežem; pogovor z žrtvijo,
- *pogovor z starši ter kaj lahko naredijo* (če je otrok nasilnež ali žrtev),
- *skupinski pogovori za starše* (Olweus, 1995).

4.3.2 Vloga odraslih pri pojavu nasilja v šoli

Pri tem procesu ima najpomembnejšo vlogo ravnatelj ali vodstvo šole. On je tisti, ki mora sebi priznati, da nasilje obstaja tudi v njegovi šoli. To pa je, kot smo omenili že prej, prvi in bistven korak k nadaljnjemu ukrepanju.

Ravnatelj se mora zavzemati za vpeljevanje sprememb v šoli kot stavbi in socialnemu prostoru, kjer se nasilje dogaja. Sodelovanje s svetovalno službo, ki je že po svoji strokovni izobrazbi verjetno največ ve o problematiki, je nujno.

Naslednji pomemben korak ravnatelja je, da usmeri člane kolektiva k izobraževanju o problematiki nasilja, torej o prepoznavanju pojava in pridobivanju novih spretnosti za odzivanje. Zmeraj pa je treba začeti pri sebi. Usvojeno znanje o kakem problemu nam seveda pomaga pri prepoznavanju in reševanju le-tega, vendar je naš način delovanja povezan z našimi stališči, vrednotami, občutki, čustvi in doživljanjem (Pušnik, 1999).

"Aktivno odzivanje na neustrezne vedenjske vzorce učencev mora biti dosledno. Seveda niso samo učitelji tisti, ki morajo biti seznanjeni z problematiko nasilja in biti pozorni. Za pojave nasilja morajo biti občutljivi tudi učenci. Tu je zelo pomembno preventivno delovanje. V ta namen naj učitelj - razrednik pripravi za svoj razred nekaj različnih tem, ki se nanašajo na odnose med vrstniki, med spoloma, na odnose do šole,... učence mora pritegniti k sodelovanju. Seveda pa je potrebno pritegniti in povabiti tudi starše. Tako kot učencem je potrebno pomagati tudi staršem. Najprej jih je potrebno seznaniti s pojavom samim in z odločitvijo šole, kako bodo problem obravnavali. Učitelj - razrednik lahko od staršev dobi ključne, pomembne podatke oz. informacije za delo z učenci; učitelj seznaniti starše z znaki nasilja- tako bodo starši lahko bolj pozorni na otrokovo vedenje, počutje" (Pušnik, 1999, str. 60-61).

4.3.2.1 Vloga učiteljev

Učiteljeva vloga je pri preprečevanju nasilja je zelo pomemben dejavnik, saj vključuje delo s posameznimi učenci in skupinami. Nalogaučitelja je, da zaznava stike med učenci ter da poskrbi za to, da se tudi bolj osamljeni ali celo izolirani učenci vključujejo v skupino. Nadalje učitelj sodeluje s starši, vodi roditeljske sestanke in ima individualne pogovore s starši oz. z obema hkrati. Starši se na učitelja obrnejo, kadar ima njihov otrok težave, ter tudi takrat kadar so le-te povezane z nasiljem tako doma kot tudi v šoli. Učitelj sodeluje tudi z ostalimi učitelji in organi šole. Obenem je tudi oseba, ki otroku izreka vzgojne ukrepe. Učitelj (razrednik) je prva oseba, ki obravnava problem nasilja, se pogovarja z učenci ter njihovimi starši. Sam vpliv učitelja na učence je lahko zelo velik. Učitelj se mora pravočasno in z ustreznimi ukrepi odzvati na pojav agresivnega vedenja pri učencu. Nenazadnje tudi šolska pravila omogočajo učitelju, da učencu ob nasilnih dejanjih izreče različne stopnje ukrepov, bodisi ustni opomin, pisni opomin, strogi pisni opomin, opomin oddelčnega učiteljskega zbora, opomin ravnatelja itd. Vzgojni ukrep sam po sebi ne spremeni učenčevega vedenja. Učitelj bi moral delovati tako, da bi predvidel situacije. Situacije, ki lahko sprožijo agresivno vedenje pri učencih. V konfliktnem položaju se mora predvsem obvladati učitelj, učencem pa pomagati in jih učiti, kako kontrolirati agresivnost in jo znati primerno uporabiti in izražati v mejah dovoljenega.

"Zelo pomembno: učitelj naj ob fizičnem posredovanju, kadar je to nujno potrebno, uporabi le toliko telesne sile, da prepreči neko dejanje, potem pa nadaljuje z ustreznim pogovorom, če je to v trenutni situaciji mogoče. paziti mora, da ne uporabi več moči, kot je nujno potrebno. posredovanja namreč ne smemo zamejevati s kaznijo" (Verbnik Dobnikar, 2002, str. 39-47).

4.3.2.2 Odzivi na pojave vrstniškega nasilja

Med tradicionalne, značilne odzive na nasilje Dekleva (1996) uvršča ignoriranje, ne-videnje pojava ter kaznovanje. Poleg teh pa opisuje tudi več reakcij/odzivov na nasilje v šoli. te so:

- *ignoriranje oz. ne-videnje pojava*: predstavlja najlažjo pot. ne nastane zaradi nemoči, neznanja ampak zaradi prepričanja odraslih, da je najbolje otroke prepustiti samim sebe pri reševanju problemov.
- *kaznovanje*: ni rešitev za odpravljanje nasilja, je kot odziv na nasilje s strani odraslih, hkrati pa predstavlja tudi najlažjo pot.
- *nadzorstveno delovanje*: vloga dežurnih učiteljev, ki nadzorujejo hodnike, dvorišča, stranišča, jedilnico itd.
- *treningi asertivnosti*: predstavlja sposobnost osebe postaviti se zase, se zavzemati za nekaj, potegovati za lastne pravice in zna se zagovarjati. Namenjena je varovanju sebe (lastnih vrednot, osebnosti, dostojanstva). S temi treningi naj bi zvišali svojo samozavest (Ščuka, 2006).
- *nenasilno reševanje konfliktov*: gre za individualno usposabljanje otrok za nenasilno reševanje konfliktov z drugimi.
- *preventivne dejavnosti*: programi, treningi za usposabljanje za socialno življenje - socialne igre, nadgradnja odnosov med odraslimi in vrstniki.
- *obravnavanje nasilja in odzivanje nanj s pomočjo kurikularnih dejavnosti*: sodelovalna usmerjenost šolskih dejavnosti glede zastavljenih ciljev in metod.
- *krožki za kvaliteto*: gre za manjše skupine učencev, ki se s pomočjo učitelja, vodstva ukvarjajo, rešujejo nek problem. Poteka npr. enkrat tedensko, dokler ne izdelajo "analize" in podajo predloge za rešitev problema.
- *odzivanje na odkrite primere nasilja*: picasov pristop - temelji na delu s posamezniki, dovoljuje nasilnežem možnost samostojnega reševanja, definiranja problema. Pristop Mainesove in Robinsona - temelji na delu s skupino, sodi med preventivne programe, žrtvi dovoljuje opis ter opredelitev problema, nasilnežem pa poskuša spodbuditi razvoj empatije.

Sledi nekaj predlogov, ki jih žrtev lahko uporabi pri reagiranju na ustrahovanje:

- *Upreti se,*
- *Razvedriti se in preusmeriti pozornost drugam,*
- *Ignoriranje,*
- *Beg,*
- *Iskanje pomoči (Hibbert, 2006).*

Sledi še nekaj možnosti, ki se jih lahko poslužijo priče:

- *Ignoriranje,*
- *Neodobravanje,*
- *Obramba,*
- *Oblikovanje koalicije,*
- *Poročanje učitelju (Hibbert, 2006).*

4.3.3 Načela spoprijemanja z nasiljem v šolskem prostoru

Ne glede na razhajanja o tem, koliko je nasilja v šolskem prostoru ali je nasilja več, manj, enako kot pred več leti, je treba nasilje, ki je prisotno, vzeti zares in se z njim načrtno in strokovno ukvarjati (Ministrstvo za izobraževanje, znanost, kulturo in šport [MIZKŠ], 2004).

- *Vgraditev vsebin in kompetenc, pomembnih za življenje v skupnosti, v kurikularne dokumente in njihovo izvajanje. V učnih načrtih, konceptih.*
- *Pozitivna socialna klima na šoli (odprta in kakovostna komunikacija - prevladuje spoštovanje, sprejemanje različnosti, pozitiven odnos do učiteljev in učencev, občutek pripadnosti šoli, krepitev medsebojnih odnosov.*
- *Kakovostno preživljanje časa v šoli, tako pri pouku kot pri drugih dejavnostih.*
- *Odzivno delovanje šole na vseh ravneh: pouk, razširjeni programi, med odmori, pred in po pouku; v različnih prostorih, npr. na hodnikih, v garderobah, jedilnicah, delavnicah, na dostopih do šole.*
- *Vključenost v življenje na šoli, sodelovanje učencev in dijakov pri nastajanju hišnega reda.*
- *Načrtovanje prostora v šoli oziroma ob njej.*
- *Skrb in odgovornost za uresničevanje varnega šolskega prostora in odzivanje na pojave nasilja. Strokovni delavci, posebno pa vodstva šol so odgovorni za oblikovanje jasnih pravil v šolskem prostoru, za uresničevanje varnega šolskega okolja in odzivanje na pojave nasilja.*
- *Strokovno izpopolnjevanje zaposlenih na šoli*
- *Sodelovanje z lokalnimi organi (npr. centri za socialno delo, policijo, pravosodnimi organi) in nevladnimi organizacijami.*
- *Vključevanje staršev v življenje in delo šole.*
- *Mediji in različna gradiva za učitelje, učence, dijake in starše, ki pripomorejo k prepoznavanju in ozaveščanju javnosti o problematiki nasilja ([MIZKŠ], 2004).*

5 OTROKOVE PRAVICE IN VARSTVO

"Pravica otrok je biti človek, enakopraven partner v življenju odraslih. Z rojstvom ali takrat, ko se za to odločijo odrasli, starši, ožje in širše okolje" (Sketelj 2002, str.173).

"Poleg pravic in varnosti, ki jih gibanje obravnava kot samoumevne, ter pravice do uživanja najboljšega, kar sodobna družba premore, se sodobno razmišljanje o otrokovih pravicah suče predvsem okoli pravic lastnega izbora. sodobno pojmovanje otroka je naredilo še drugi pomembnem korak, potem ko je otrok iz brezpravne lastnine najprej postal objekt pravic, sedaj postaja oseba s svojimi lastnimi pravicami, subjekt pravic" (Dolenc, 1995, str.13).

"Imeti pravico pomeni, da moraš imeti možnost narediti, uresničiti, doživeti to, o čemer govori pravica. vse pravice so med seboj povezane in enako pomembne" (Vojnovič s sod., 2009, str.28).

5.1 Pojem otroka

Za lažje razumevanje otrokovih pravic je potrebno najprej pojasniti tri pojme: *otrok, pravice in družba*. Ti pojmi "so pogoj" za opredelitev in razumevanje otrokovih pravic. Slovar slovenskega knjižnega jezika (SSKJ) definira, da je otrok "deček ali deklica v prvih letih življenja" (SSKJ, 1998, str. 803).

Konvencija OZN o otrokovih pravicah opredeljuje otroka, "v 1. členu določa, kot vsako človeško bitje, mlajše od 18 let, razen če zakon/pravo, ki se uporablja za otroka, določa, da se polnoletnost doseže že prej" (Pavlović,1993, str. 93).

So tudi primeri, ko je otrok lahko tudi oseba, starejša od 18 let, kar je določeno z zakonodajo posamezne države članice. Otroka je potrebno zaščititi ne glede na starost (pred zlorabami, nasiljem).

Slovar slovenskega knjižnega jezika *definira družbo* kot "skupnost ljudi in celotnost njihovih odnosov"(SSKJ, 1998, str. 175).

Družba je pojem, ki se zelo spreminja. "Če je otroštvo kaj več kot samo faza v razvoju človeka na poti njegovega dozorevanja, potem je prav gotovo, da je na oblikovanje otroštva, na položaj otroka v njem in v družbi in na razmerje med "svetom odraslih" in "svetom otrok" vplivala vsakokratna družbena struktura z vso kompleksnostjo svoje sestave." (Šelih, 1992, str. 15).

Pojem pravica pa se opredeljuje kot "tisto, kar je v skladu s človekom, družbo, predstavami, pravili o (moralnih) vrednotah" (SSKJ, 1998, str.968). Pravice običajno fiksirajo, izražajo določena načela ali predpisi... je tisto kar posamezniku, skupini dovoljuje, daje možnost, da nekaj je, da nekaj ima ali nekaj stori (Pavlović, 1993).

Konvencija OZN o otrokovih pravicah je prvi zavezujoč mednarodnopravni akt na področju otrokovih pravic. Obravnava otroka kot subjekt, z njemu pripadajočimi pravicami. Otrok se torej v Konvenciji pojavlja kot subjekt pravic in dolžnosti. Področje varstva otrokovih pravic pa je samo po sebi zelo občutljivo. Ustava Republike Slovenije določa, da uživajo otroci posebno varstvo in skrb. To pa je še posebej poudarjeno, ko gre za varstvo pred različnimi oblikami izkoriščanja ali zlorabljanja. Najpomembnejša ustavna določba v zvezi s položajem otroka je ta, da otroci uživajo človekove pravice in temeljne svoboščine v skladu s svojo starostjo in zrelostjo (Šelih, 1992).

5.2 Otrokove pravice

Pavlović določa, da se pravice otrok vežejo na to, kar potrebujejo in zmorejo:

- **potrebe otrok** – odvisne so od tega, ali dajemo prednost povezovanju oseb v družbo, ali posameznikovi neodvisnosti, v kateri je izvajanje oblasti nad njim upravičeno le v obliki preprečevanja oškodovanja sebe in drugih. Odrasle osebe pa imajo večjo moč tudi pri opredelitvi potreb otroka in njegovih koristi.
- **zmogljivost otrok** – odrasli imajo tudi pri tem večjo moč. Tako priznanje kot tudi zanikanje tega, kar otrok zmore, imajo odrasli. Odrasli so torej tisti, nasproti katerim naj bi otroci imeli pravice (Pavlović, 1993).

Področje otrokovih pravic je še vedno v razvoju, razvrščanje teh pravic pa še neizdelano. Eden izmed prvih poskusov razvrščanja je Waldova delitev otrokovih pravic na štiri skupine, in sicer:

- **pravica otrok nasproti svetu** – Wald tukaj uvršča pravico do varstva pred revščino, pravico do ustreznega zdravstvenega varstva, pravico do stanovanja in nekatere druge
- **zagotavljanje varstva otrok pred odraslimi** – sem prištevamo pravico do varstva pred neustrezno skrbjo, npr. varstvo otrok pred zanemarjanjem, grdim ravnanjem, in predvsem trpinčenjem otrok od odraslih (staršev)
- **pravica do enakega pravnega položaja kot ga uživajo odrasli** – na tem področju je v zadnjih letih prišlo do konkretnih sprememb, ki so predvsem posledica uveljavljanja pravic otrok na drugih nepravniških področjih

- ***pravice nasproti staršem*** – semkaj uvršča Wald pravice, ki otroku omogočijo avtonomijo, še preden se osamosvoji od staršev. Ta, zadnja, skupina pravic je najbolj sporna, ker načjenja na eni strani avtonomijo družine, na drugi pa klasična razmerja v odnosu starši – otroci.

Med najbolj dodelane klasifikacije otrokovih pravic uvrščamo klasifikacijo C. A. Wringa. Wring je poleg razčlenitve pravic analiziral tudi, kako se posamezne kategorije pravic kažejo kot otrokove pravice. Wring sprva pozitivne pravice (pravice, ki jih zagotavlja pravni sistem) loči od moralnih, nato pa opredeljuje:

- ***"pravice do svobode v smislu svoboščin*** – pravica uresničiti posamično pravico in imeti pooblastilo za to. Primeri, ko odrasli (starši, vzgojitelji) otroku prepovedo storiti nekaj, kar je po njihovem mnenju za otroka slabo, škodljivo. Na tem mestu se poraja vprašanje, ali ima otrok pravico ravnati drugače. Wring navaja razloge, da se otrokom ta pravica odreka; kot razlogi so, da otrok ni racionalno bitje ter se ni sposoben sam odločati, da je otrok odvisen od odraslega, da med otrokom in odraslim (starši, vzgojitelj) obstaja družinska vez, otroku nalaga ubogljivost, da se otrok ne preživlja sam, da se ni sposoben sam zavarovati." (Wringe 1981, str. 98-103),
- ***pravice do svobode in do nevmesavanja*** – so aktivne pravice, kar pomeni, da posameznik ima pravico uresničiti določene pravice brez oviranja. Pojavljajo se vprašanja, ali in če ter koliko je dovoljeno omejiti otrokovo svobodo, in posledično vprašanja o vzgojnih sankcijah.
- ***pravice do soudeležbe*** – se nanašajo na soodločanje otrok v tistih družbenih skupinah, v katerih se nahajajo (družina, šola, ...),
- ***posebne pravice,***
- ***pravice do blaginje*** – rečemo jim tudi socialnoskrbstvene pravice, kot so, npr. pravica do materialne podpore, do varstva, vodenja, ipd. (Wringe, 1981).

"Določila Konvencije urejajo tista področja otrokovih pravic, ki se nanašajo na:

- osebni status (državljanstvo, ime) in
- neodtujljive pravice (do življenja, do prostosti in osebne nedotakljivosti, spoštovanja dostojanstva in nediskriminacije),
- civilne in politične pravice (do združevanja, zbiranja, izražanja mnenj, do svobodne misli, vesti in veroizpovedi, dostopa do informacij),
- ekonomske, socialne in kulturne pravice (do izobraževanja, informiranja, socialnega in zdravstvenega varstva, do posebne pomoči prizadetim otrokom)." (Klopčič, 1992, str. 46).

Konvencija temelji na: nediskriminaciji, otrokovem najboljšem interesu, pravici do življenja, preživetja, razvoja in na načelu upoštevanja otrokovih stališč (Cerar in drugi, 2002). Vsebuje pravice (osnovne človekove pravice), katere so deležni oz. bi jih morali uživati vsi, otroci po vsem svetu. To je prvi mednarodni dokument, ki eksplicitno izjavlja, da imajo otroci pravico do besede v postopkih, ki vplivajo na njihova življenja (Pavlovič, 1993).

Pravice, ki so opredeljene in opisane v Konvenciji so del človekovega dostojanstva, skladnega otrokovega razvoja; lahko jih strnemo v varstvo, zagotavljanje in udeležbo. Konvencija predvsem ščiti otrokove pravice na način, da postavlja osnovne standarde na področju zdravstvene oskrbe, izobrazbe, ter pravnih, civilnih in socialnih storitev.

Države podpisnice Konvencije so se zavezale, da bodo ščitile in zagotavljale otrokove pravice, razvijale in izvajale v skladu z interesi otrok; da, bodo dopolnile svojo zakonodajo v dobro določbam Konvencije (UNICEF Slovenija). Hkrati pa se zavezujejo, da bodo otroka zavarovale pred vsemi oblikami nasilja, zlorab, izkoriščanja. Zato Države podpisnice naj spoštujejo otrokovo pravico do svobode misli, vesti in veroizpovedi ter naj spoštujejo pravice in dolžnosti staršev in, če je potrebno, zakonitih skrbnikov, da otroka pri uveljavljanju te pravice usmerjajo na način, prilagojen njegovim razvojnim možnostim (Pavlovič, 1993). V ta namen Države podpisnice morajo vsakih pet let o svojem napredku poročati Odboru za otrokove pravice pri Organizaciji Združenih narodov (UNICEF Slovenija).

Države pogodbenice bodo z vsemi ustreznimi zakonodajami, upravnimi, družbenimi in vzgojnimi ukrepi varovale otroka pred vsemi oblikami telesnega ali duševnega nasilja, poškodb ali zlorab, zanemarjanja ali malomarnega ravnanja, trpinčenja ali izkoriščanja, spolne zlorabe, medtem ko je pod skrbništvom staršev, zakonitih skrbnikov ali katerekoli druge osebe, ki skrbijo zanj.

(Konvencija o otrokovih pravicah, 19 .čl.)

Generalna skupščina razglša to *splošno deklaracijo* (deklaracija OZN o otrokovih pravicah) kot skupen ideal vseh ljudstev in vseh narodov z namenom, da bi vsi organi družbe in vsi posamezniki, vedno v skladu s to deklaracijo, pri pouku in vzgoji razvijali spoštovanje teh pravic in svobodščin. Generalna skupščina priznava tudi, da so prirojeno dostojanstvo ter enake in neodtujljive pravice vseh članov človeške družbe temelj svobode, pravičnosti in miru na svetu. Človekove pravice morajo biti zaščitene z močjo prava; ljudstva so potrdila tudi svojo vero v temeljne človekove pravice ter dostojanstvo in vrednost človekove osebnosti (Bregant, 2002).

Deklaracija poudarja potrebo po varnosti in zaščiti otroka, brez možnosti aktivne udeležbe otroka pri uresničitvi njegovih pravic (Klopčič, 1992).

5.2.1 Psihološke pravice otrok

Psihološke pravice sodijo med "mehke pravice", kajti moč zakona jih ne more varovati. Deklaracijo o psiholoških pravicah otroka je v taki obliki sprejel 3. Mednarodni kolokvij Mednarodnega združenja šolskih psihologov ob Mednarodnem letu otroka 1979 (Catterall, 1982). Avtorji menijo, da so "psihološke pravice otroka dobile svoj izraz v številnih razpravah zagovornikov gibanja za otrokove pravice. *V okviru psiholoških pravic govori o treh sklopih:*

- *o pravici do ljubezni in varnosti pred strahom* (pravica do: ljubezni, naklonjenosti, razumevanja; svobode pred strahom pred psihološko in telesno poškodbo/zlorabo; do zaščite, zastopanja),
- *o pravici do osebnega, duhovnega in socialnega razvoja* (pravica do: osebne identitete, neodvisnosti; do priložnosti za duhovni in moralni razvoj; do zadovoljujočih medosebnih odnosov, odgovorne skupinske pripadnosti),
- *o pravici do izobraževanja in igre* (pravica do: formalnega in neformalnega izobraževanja; do polne priložnosti za igro, razvedrilo in domišljijo; do optimalnega telesnega, psihološkega razvoja in spodbujanja obeh)." (Šelih, 1992, str. 20).

Elementi vsebine psiholoških pravic otroka:

"Glede na zgoraj orisane značilnosti lahko psihološke pravice otroka opredelimo kot pravice, ki se, zaradi kakovosti otrokovega življenja in spoštovanja njegovega dostojanstva, zaradi varovanja otroka pred neutemeljenim trpljenjem in bolečino ter zaradi uveljavljanja otrokovega optimalnega osebostnega razvoja, v imenu otrokove pravice do odprte prihodnosti, nanašajo na zadovoljevanje otrokovih potreb in morebitnih drugih, za uresničevanje zgornjih zahtev nujnih pogojev; zadevne potrebe se zadovoljujejo v ustrezni kakovostne dvosmerne komunikacije z empiričnimi odraslimi, od katerih je otrok odvisen, oz. ki imajo nad otrokom moč, in v kakovosti informacije, ki jo širša družba naslavlja na otroke skozi vsebine formalnega izobraževanja in sporočila množičnih medijev" (Pavlović, 1993, str. 224).

5.2.2 Pravica do varnosti

Pravico do varnosti in telesne nedotakljivosti določa 35. člen Ustave RS in 19. člen KOP. V zvezi s šolo se omenjena pravica nanaša na čas pouka v širšem smislu (torej tudi med odmori, določen čas pred in po pouku, v času organiziranih dejavnosti, ekskurzij, izletov). Učenci so največkrat ogroženi s strani učencev, vrstnikov, lahko pa tudi s strani zaposlenih v šoli ali celo tretjih oseb. Spoštovanje zgoraj omenjene pravice nalaga državi, da z ustreznimi ukrepi zavaruje otroka pred vsemi oblikami nasilja, pred poškodbami, zlorabami, zanemarjanjem, malomarnim ravnanjem, trpinčenjem in izkoriščanjem. Ukrepe je dolžna izvajati bodisi kot pomoč staršem, pa tudi proti staršem, ki kršijo otrokovo telesno nedotakljivost. Država mora nenazadnje nuditi tudi pomoč šoli pri ugotavljanju, prijavljanju, obveščanju, obravnavanju in ukrepanju proti nasilnem vedenju. A vseeno je dolžna ukrepati proti šoli takrat, ko šola ne stori ničesar, kadar je nasilje na šoli. Vsaka šolska ustanova, ki ni ničesar storila, čeprav je za tako nasilje vedela oz. bi kot skrbna šola morala vedeti, je odgovorna za kršitev pravice do varnosti. V pravico do telesne nedotakljivosti sodijo vzgojni ukrepi. Pod tem pojmom razumemo vsak formalni oz. neformalni odziv učitelja na neustrezno vedenje učenca. Čeprav je telesno kaznovanje pri nas prepovedano, kar določa 34. člen Pravilnika o pravicah in dolžnostih učencev v osnovni šoli, je to v šoli včasih prisotno. Šola mora vzgojne ukrepe oblikovati tako, da ne predstavljajo kršenja osebnostnih pravic. Nenazadnje pa vsak disciplinski ukrep mora biti prilagojen posameznemu učencu (Trtnik Herlec in Urh, 2006).

6 METODA

Diplomsko delo je sestavljeno iz teoretičnega in empiričnega dela. Teoretični del se nanaša na literaturo vrstniškega nasilja ter nasilja v šoli. V diplomskem delu smo predvsem pojasnili opredelitev oblik nasilja, kakšne so lastnosti žrtev, nasilnežev in opazovalcev ter nosilcev obeh vlog. Poudarek je tudi na odkrivanju, zatiranju in preprečevanju nasilja v šoli.

V empiričnem delu diplomske naloge je pozornost posvečena predstavitvi konkretnega primera. Ta temelji na rezultatih vprašalnika, kateri je bil izveden med učenci osnovne šole. Le-ta podaja odgovore na vprašanja o zaznavanju nasilja, oblike nasilja in pogostost nasilja med učenci.

VZOREC

V vzorec smo vključili osnovno šolo, katera želi ostati anonimna. V raziskavo smo vključili učence devetega razreda. Da smo prišli do ustreznega razmerja glede števila učencev vključenih v raziskavo, smo vključili dva razreda. Sodelovali so tako fantje kot dekleta. Skupaj je v anketi sodelovalo 53 učencev, od tega 45% (24) deklet in 55% (29) fantov. Starostna skupina anketirancev je 14-15 let. Anketirance smo obravnavali kot celoto, tj. razred.

Za sodelovanje smo zaprosili vodstvo izbrane ustanove. Seznanili smo jih z zelenimi pogoji, ki smo jih ob izvedbi vprašalika želeli uresničiti:, in sicer

- seznanitev staršev otrok, ki so v vzorcu in pridobitev njihovega soglasja,
- anonimnost izvedbe,
- vsak učenec mora imeti svojo klop, zato je bila potrebna velika učilnica,
- pri izvedbi vprašalnika sta nam bili v pomoč socialna in svetovalna delavka (priprava okolja, seznanitev učencev o mojem prihodu v razred).

Ravnatelj je soglašal z izvedbo vprašalnika, prav tako pa so tudi starši privolili, da njihov otrok sodeluje v anketi.

V raziskavi smo uporabili vprašalnik o vrstniškem nasilju. Vprašalnik smo samostojno sestavili. Pripravili smo vprašanja, ki se nanašajo na: počutje učenca v šoli, o reševanju nasilja, o občutnih učenca ob nasilju, o pogostosti nasilja ter o oblikah nasilja.

PRIPOMOČKI

Pri izvedbi raziskovalno-empiričnega dela smo uporabili vprašalnik o vrstniškem nasilju med učenci osnovne šole. Vprašalnik zajema 18 vprašanj izbirnega tipa. Vključuje pa naslednje vsebinske sklope:

- o razumevanju nasilja,
- kakšni so vzroki zanj,
- pojavne oblike nasilja,
- žrtve nasilja,
- pogostost nasilja,
- pomoč pri nasilju ter
- varnost in dobro počutje učenca na šoli.

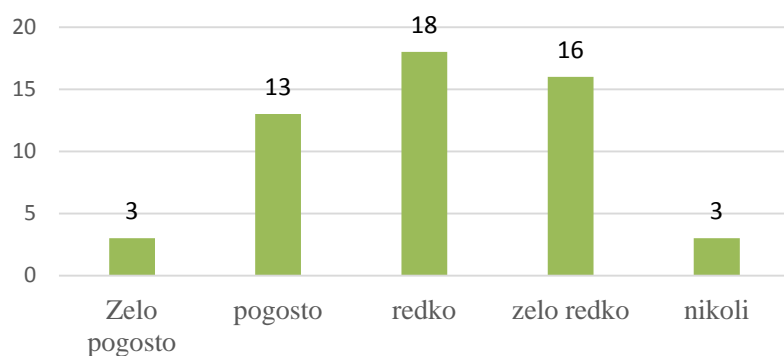
POSTOPEK

Pred samim začetkom dela smo otroke in njihove starše seznanili z procesom ter namenom diplomskega dela ter prosili za soglasje sodelovanja v raziskavi. Skrbno smo pripravili raziskovalno okolje, in sicer razporedili mize v učilnici - vsak učenec ima svojo mizo. Poskrbeli smo za točno število vprašalnikov, ter drugi obvezni pripomoček poleg vprašalnika - uro. Ura nam je služila za spremljanje omenjenega časa reševanja vprašalnikov. Učencem smo pojasnili pravila pred pričetkom izpolnjevanja vprašalnika. Pri izvedbi vprašalnika sta sodelovali socialna in svetovalna delavka. Čas, namenjen reševanju ankete smo omejili na 15 min. Anketo smo izvedli zadnji teden v mesecu maju. Vprašalniki so zasnovani anonimno. Pregledali smo vse vprašalnice, pri tem pa bili pozorni na pomanjkljivo ali nepravilno izpolnjene vprašalnike. Pridobljeni rezultati so uporabljeni zgolj za namene te raziskave. Ob vsem že omenjenem smo zagotovili tudi varovanje podatkov, kar pomeni, da nobenega od pridobljenih podatkov nismo spreminjali ali jih odstopali drugi/drugim osebi/osebam. Pridobljene podatke smo obdelali s programom Excel. Uporabili smo opisno statistiko oz. metodo diskripcije, primerjalno metodo, sintetično metodo ter seveda analizo in interpretacijo dobljenih podatkov. Po zaključenem obdelovanju raziskave, njene analize ter zagovoru diplomske naloge, smo in bomo podatke ter vprašalnike v celoti uničili.

7 REZULTATI

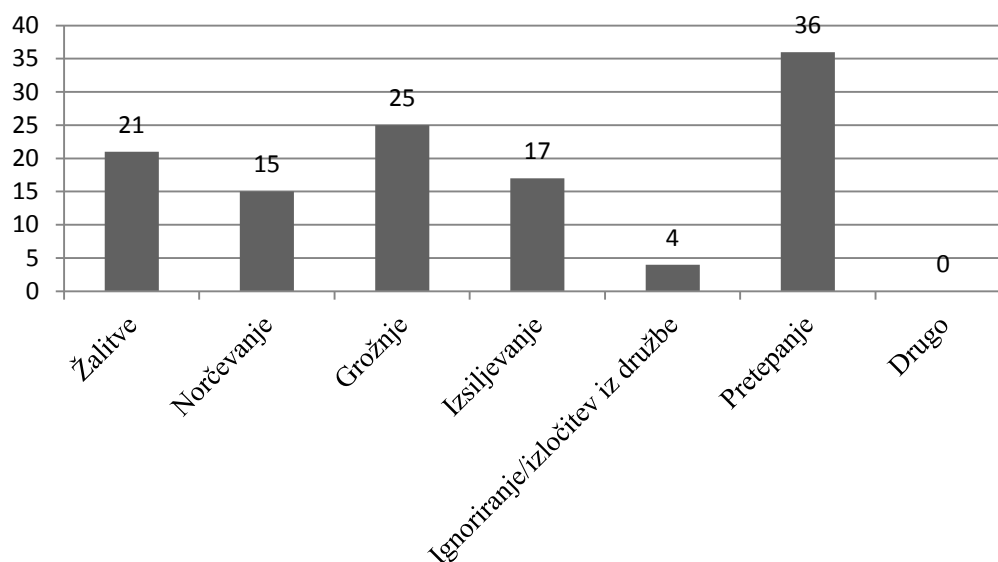
V tem poglavju bomo predstavili dobljene rezultate vprašalnikov. Rezultate bomo predstavili s pomočjo slik in kratke predstavite oz. opisa dobljenih rezultatov.

Vprašalnik je skupaj zajemal 53 anketirancev, od tega kar 24 oseb ženskega spola, kar znaša 45% in 29 oseb moškega spola 55%.

Slika 1: Zaznavanje nasilja

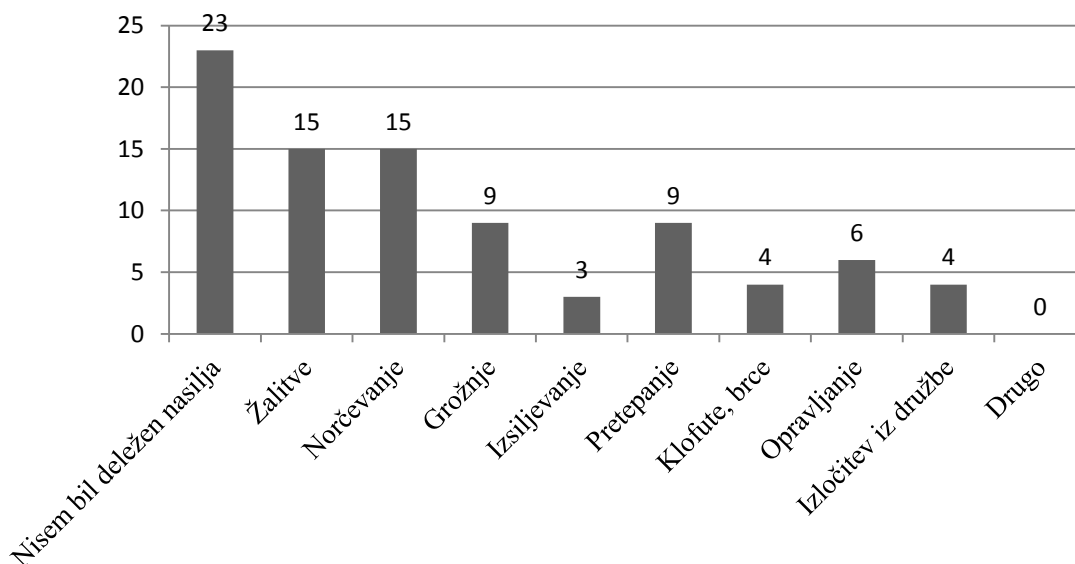
Na prvo vprašanje (*slika 1*), o zaznavanju nasilja v šoli, jih je največ odgovorilo "redko", sledi "zelo redko", najmanj jih je odgovorilo na "nikoli", odgovor v tem primeru lahko enačimo z odgovorom "zelo pogosto".

Slika 2: Razumevanje nasilja.

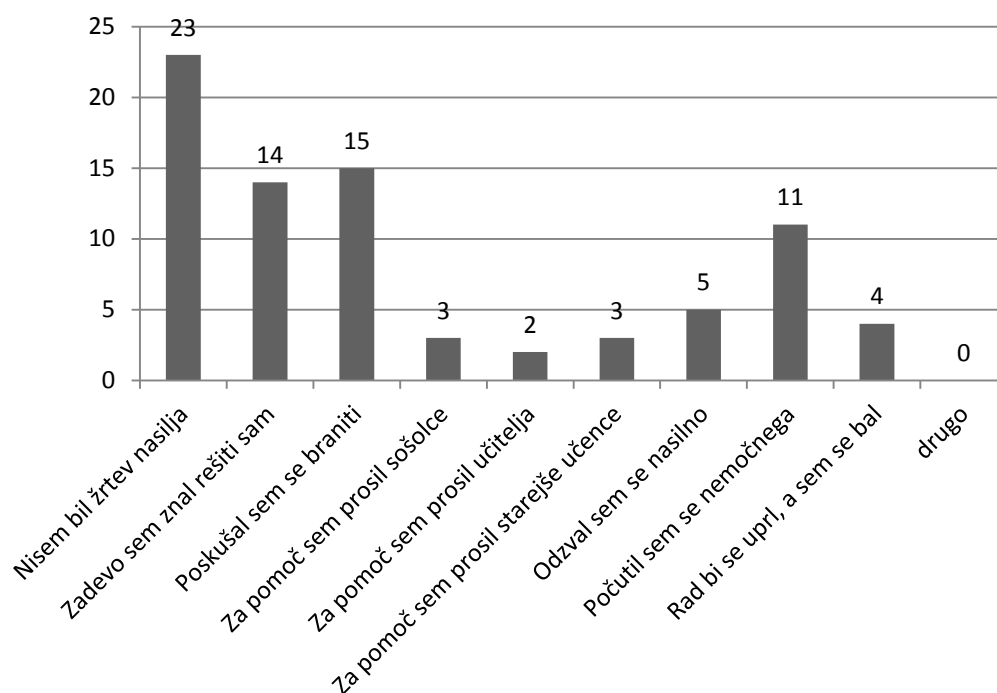
Pri drugem vprašanju (*slika 2*) o razumevanju nasilja, je največ učencev odgovorilo na "pretepanje", najmanj pa z "ignoriranjem".

Vprašanje je bilo zasnovano tudi z podvprašanjem, o vlogi žrtve in njene pogostosti (*slika 4 v prilogi*). Kar velika večina jih je odgovorila "nasilja nisem doživel", sledi odgovor "nekajkrat", nato "pogosto", in na zadnje tudi izjeme, z odgovorom "zelo pogosto".

Slika 3: Deležne oblike nasilja

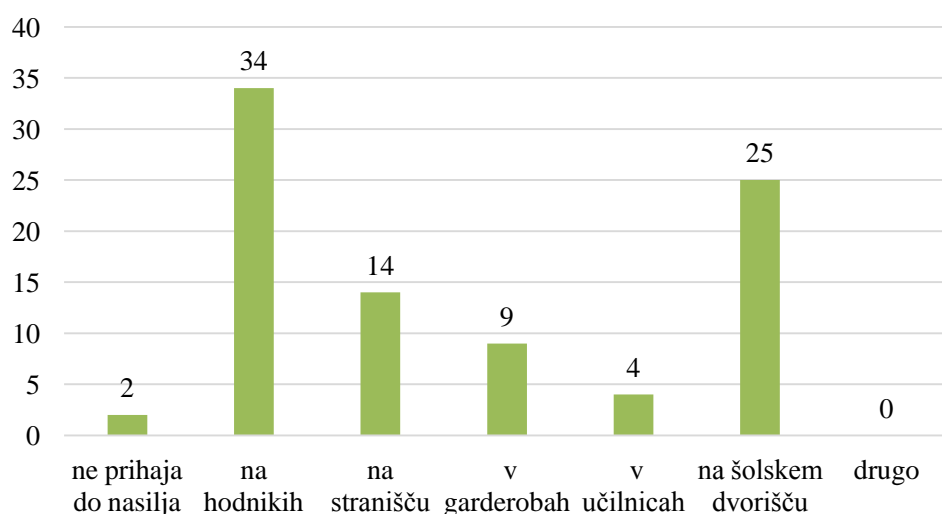
Iz *slike 3*, katera govori o deležnih oblikah, vrstah nasilja, je razvidno, da poleg odgovora "nisem bil deležen nasilja", sledijo najbolj izpostavljeni odgovori "žalitve", "norčije", takoj zadaj so "grožnje" ter "pretepanje", kot najmanj prisotna vrsta nasilja pa je "izsiljevanje". Na to vprašanje, katerega je *slika 3* so lahko učenci obkrožili več odgovorov.

Slika 4: Odziv na nasilje

Iz slike 4 je razvidno, da je največ učencev obkrožilo odgovor "nisem bil žrtev nasilja", sledi odgovor "poskušal sem se braniti", nato "zadevo sem znal rešiti sam". Ob tem so obkrožali tudi "počutil sem se nemočnega". Čisto na drugi strani pa so odgovori, katere je obkrožilo le malo učencev, in sicer "rad bi se uprl, s sem se bal", "odzval sem se nasilno", sledi "za pomoč sem prosil sošolce" ter "za pomoč sem prosil starejše učence", nato še z manjšo pojavnostjo "za pomoč sem prosil učitelja". Nihče pa ni podal drugo.

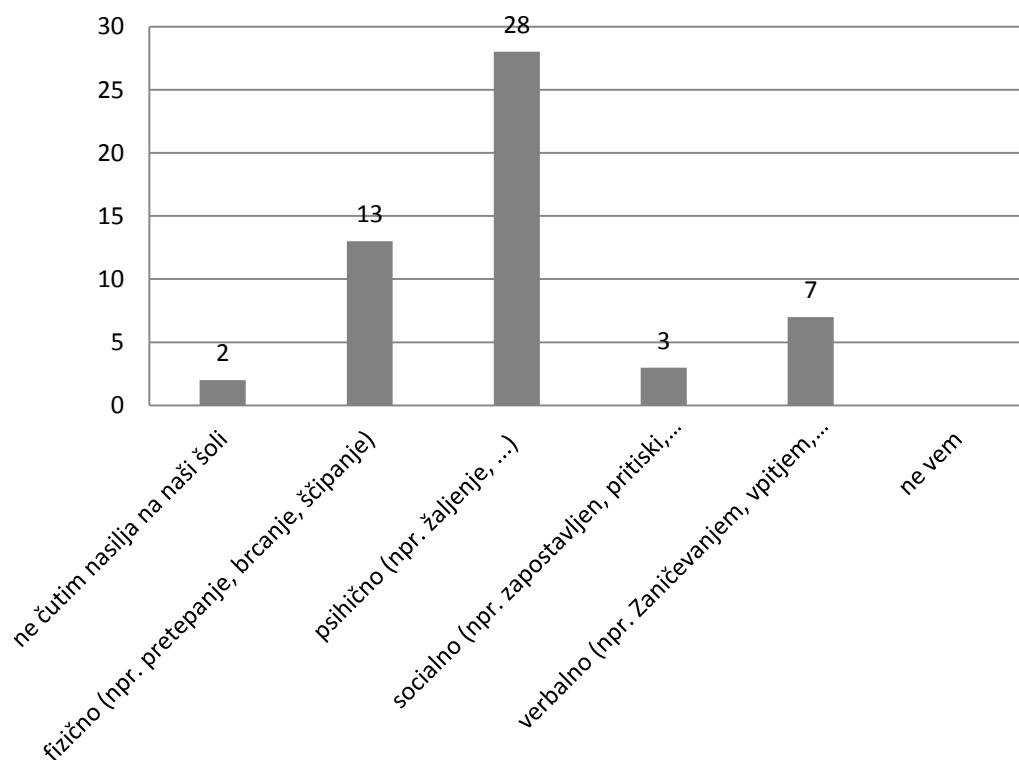
Na vprašanje so lahko odgovorili z več možnimi odgovori.

Slika 5: Okolje/ prostor nasilja

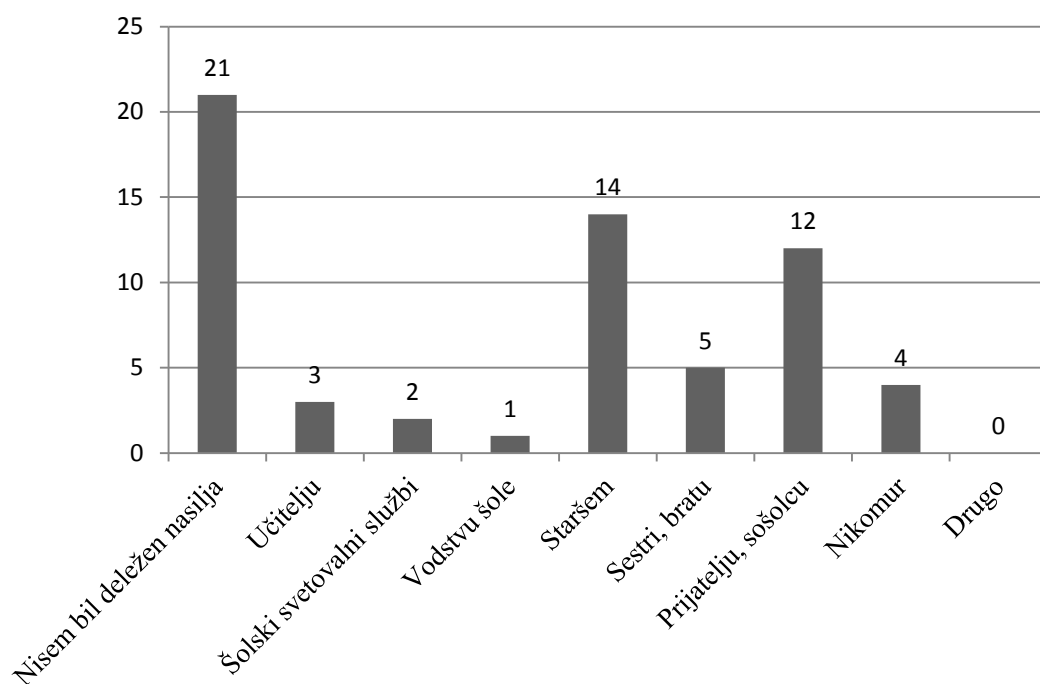
Vprašanje, ki zajema okolje oz. prostor nasilja prikazuje (*slika 5*). Vprašanje je zajemalo več možnih odgovorov. Več kot polovica učencev je odgovorila "na hodnikih", sledil je odgovor "na šolskem dvorišču", nato nastopi odgovor "na stranišču". Razvidno pa je tudi, da so učenci devetega razreda obkrožali tudi odgovore, ki predstavljajo zaprte prostore, kot "v garderobah", sledi "v učilnicah", nekaj pa jih je odgovorilo da "ne prihaja do nasilja".

Vprašalnik je vseboval tudi vprašanje o izvršilcih nasilja (o nasilnežih). Iz dobljenih rezultatov (*slika 8 v prilogi*) je razvidno, da jih je velika večina (36 učencev) obkrožila "učenci višjih razredov", sledi odgovor "učenci iz paralelke" (14) in nazadnje "učenci nižjih razredov"(3). Nihče pa ni podal grupe opcije.

Slika 6: Najpogostejše vrste nasilja na šoli

Na 7. vprašanje (*slika 6*), o najpogostejših vrstah nasilja na šoli, je razvidno, da je največ obkroženih odgovorov za "psihično nasilje", sledi "fizično nasilje", nato nekoliko manj "verbalno" ter najmanj jih je odgovorilo na "socialno nasilje" in "ne čutim nasilja na naši šoli".

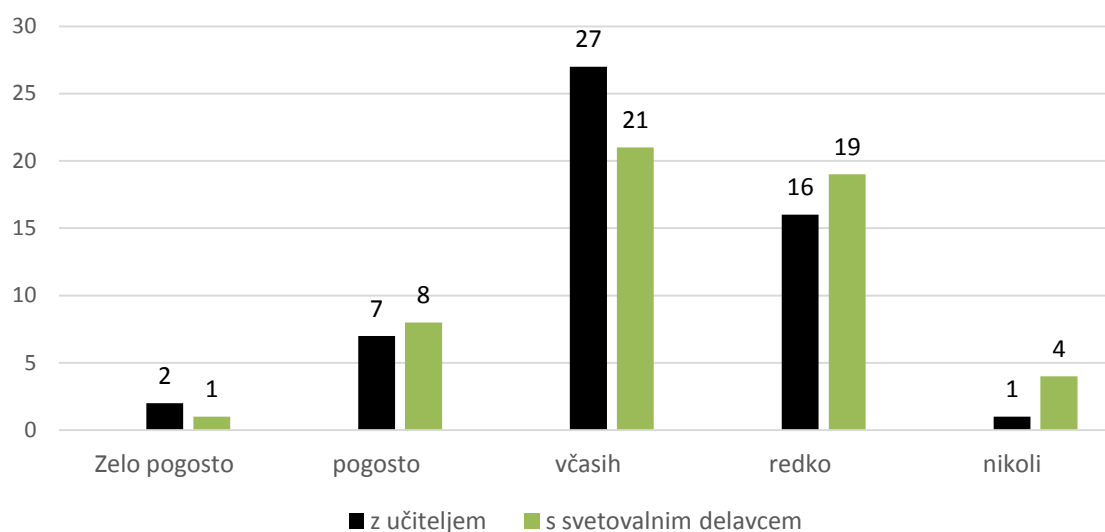

Slika 7: Iskanje pomoči ob nasilju.

Slika 7 govori in prikazuje rezultate o iskanju pomoči ob nasilju. Razberemo lahko, da je največ učencev obkrožilo "nisem bil deležen nasilja", sledi odgovor "staršem", nekoliko manj jih je odgovorilo na "prijatelju", sledi odgovor "bratu, sestri", nato "nikomur" in najmanj obroženi odgovori "učitelju", "šolski svetovalni službi" ter "vodstvu šole".

Na to vprašanje je bilo možno obkrožiti več možnih odgovorov.

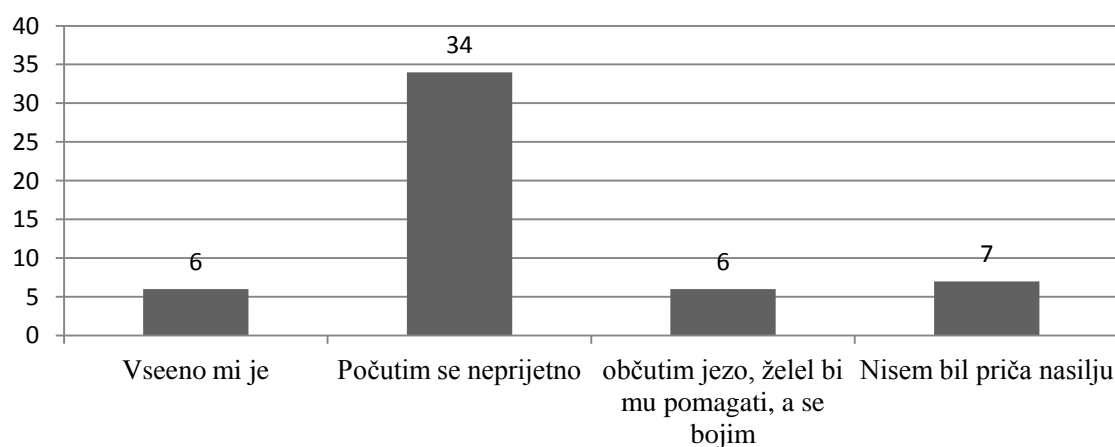
V naslednjem vprašanju smo spraševali o tem kako pogosto učitelji zaustavijo nasilje. Kot prikazuje slika 11 v prilogi (*zaustavljanje nasilja - učitelj*), je najbolj pogost odgovor "včasih", nanj odgovorilo kar 24 učencev, sledi odgovor "redko" (25). Nato število odgovorov nekoliko upade, saj med manj izbranimi odgovori so "pogosto" (5) in "ne vem" (5 učencev), sledi "vedno" (3) in nazadnje "nikoli" (1).

Slika 8: Pogovarjali o nasilju

Iz slike 8 je razvidno kako pogosto ter s kom se o nasilju pogovarjajo v šoli. In sicer, več kot polovica jih je obkrožilo odgovor "včasih" tako pri učiteljih kot svetovalnih delavcih, naslednji odgovor je "redko" z rahlo razlike med učiteljem in svetovalnim delavcem, sledi odgovor "pogosto", nato "zelo pogosto" ter "nikoli". Med učiteljem in svetovalnim delavcem so nihanja in razvidne majhne razlike.

Na vprašanje, ki govori o izkazovanju nasilja nad drugimi (slika 12 v prilogi). Na vprašanje je možnih več odgovorov. Kar 33 anketirancev je odgovorilo, da "niso sodelovali pri nasilju", 8 je podalo odgovor "z žaljenjem", sledi jih 7 "z norčevanjem", nato odgovor 4 učencev "z opravljenjem" in 4 "s pretepanjem", najmanj jih je odgovorilo "z grožnjami", "z izsiljevanjem" in "z izločitvijo iz družbe" in sicer po 1 učenec na zadnje 3 odgovore.

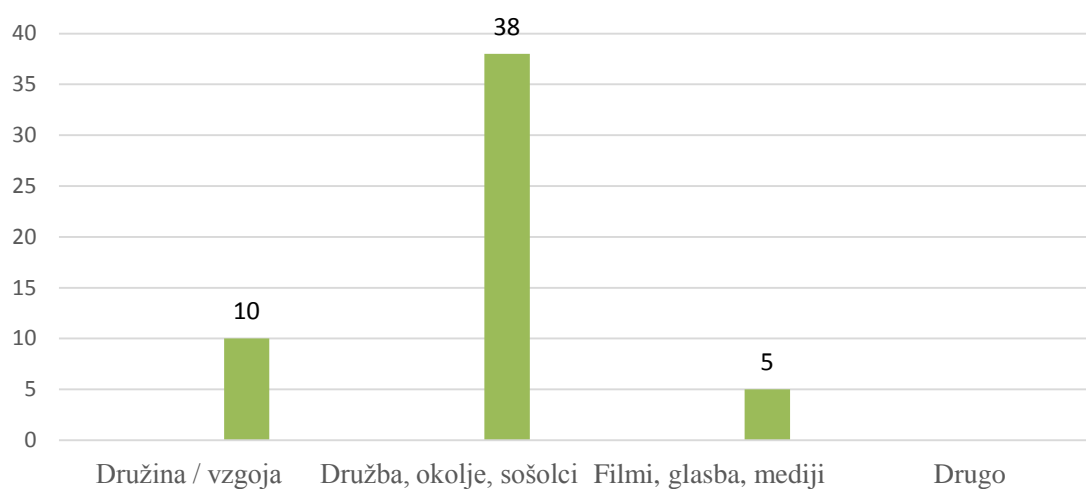

Slika 9: Počutje učencev ob nasilju.

Pri 12. vprašanju smo sprševali o počutju učencev ob prisotnosti nasilja. Iz *slike 9* je razvidno, da je več kot polovica učencev obkrožilo "počutim se neprijetno", sledi odgovor "nisem bil priča nasilju". Isto glasov pa sta prejela odgovora "vseeno mi je" ter "občutim jezo, želel bi pomagati, a se bojim".

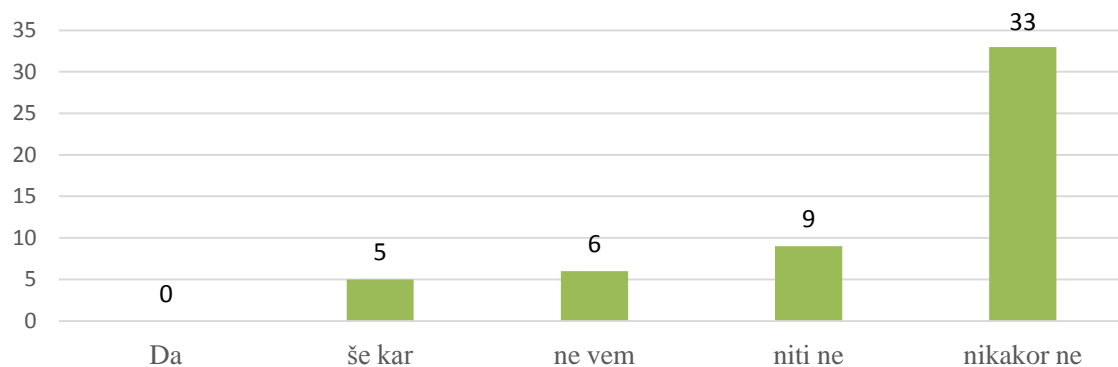
Kaj učenci naredijo oz. njihova reakcija ob nasilju (nad drugim učencem) pa prikazuje *slika 15* (v prilogi). 18 učencev je povedalo, da »mu skušajo pomagati«, sledil je odgovor »povem učitelju ali šolski svetovalni službi«, 13 učencev je povedalo, da »želel bi mu pomagati, a se bojim«, 5 pa, da »nič, saj to ni moja stvar«, 2 učenca pa bi "povedala staršem". Nihče pa ni izbral odgovora »drugo«.

Anketni vprašalnik je vseboval tudi vprašanje, o pomici drugih učencev, glede zaustavitve nasilja kar prikazuje *slika 16* (v prilogi). 21 učencev, je odgovorilo, da »včasih«, 18 je odgovorilo »redko«, sledila sta odgovora »pogosto« 8 ter »vedno« 4. 2 učenca pa sta odgovorila z odgovorom »ne vem«.

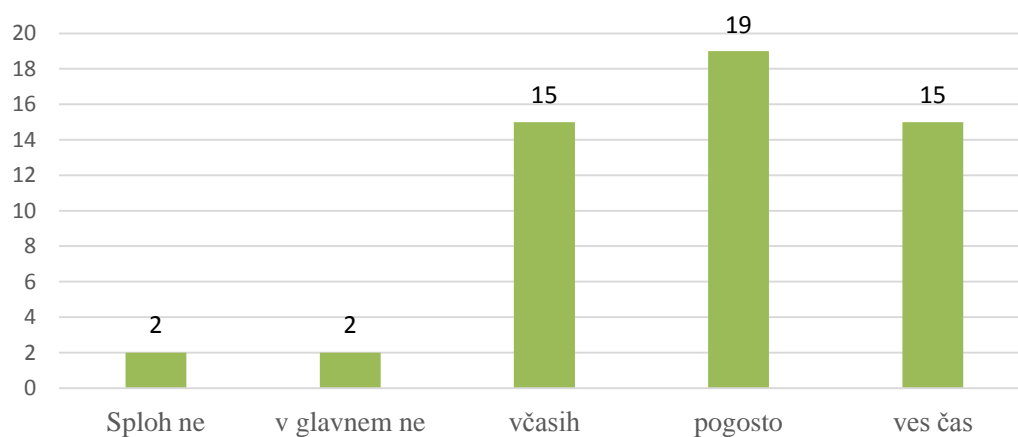
Slika 10: Vzroki nasilja.

Slika 10 prikazuje rezultate vprašanja, o vzrokih nasilja. Večina učencev je odgovorila "družba, okolje, sošolci", nekoliko manj jih je odgovorilo "družina/vzgoja" ter najmanj učencev izbralo odgovor "filmi, glasba, mediji".

Slika 11: Koristnost nasilja.

Vprašanje s katerim smo spraševali o koristnosti nasilja (*slika 11*), so učenci odgovarjali sledeče: več kot polovica "nikakor ne", sledi "niti ne", nato "ne vem" ter z najmanj glasov učencev "še kar".

Slika 12: Varno počutje učencev.

Pri predzadnjem vprašanju nas je zanimalo, varno počutje učencev. Iz *slike 12* je tako razvidno, da je največ učencev odgovorilo, da "se pogosto" počutijo varne, malo manj učencev je povedalo, da se »ves čas« počutijo varne in nato sledi odgovor da "včasih". Le odgovora "sploh ne" in "v glavnem ne" sta prejela najmanj glasov.

Pri naslednjem in to zadnjem vprašanju, smo spraševali, o splošnem počutju na šoli, ki jo obiskujejo. Kar je razvidno iz *slike 20* (v *prilogi*), je 18 učencev odgovorilo, da »pogosto«, 17 je obkrožilo odgovor »vedno«, odgovor »včasih« je obkrožilo 13 učencev, medtem ko je odgovor »sploh ne« obkrožil 1 učenec.

8 INTERPRETACIJA

Kot prvo hipotezo smo postavili, da so najpogostejši dejavniki nasilja filmi, glasba in mediji. Pri analizi rezultatov smo ugotovili, da naša hipoteza ne drži, saj so najpogostejši dejavniki nasilja v šoli družbo, okolje in sošolce. Dobljen rezultat je presenetljiv, saj dandanes učenci svoj prosti čas zapolnjujejo z glasbo, mediji, TV serijami, računalniki ter telefoni. Predvidevali smo, da so prav zgoraj omenjeni dejavniki razlog za pojav nasilja med vrstniki.

Naša druga hipoteza je trdila, da na šoli prevladuje psihično nasilje. To hipotezo lahko potrdimo, saj je velika večina učencev izbrala ta odgovor. Iz samega pogovora z učenci po opravljeni anketi smo razbrali, da je med učenkami 9. razreda zelo prisotno psihično nasilje (tj. žalitve, opravljanje, norčevanje ...). Dobljen rezultat je potrdil naša predvidevanja in pričakovanja.

Kot tretjo hipotezo smo predvidevali, da se več kot polovici učencev zdi nasilje koristno. Tudi to hipotezo lahko ovržemo. Iz same izvedbe ankete ter pogovora z anketiranci smo razbrali, da moramo vsi strmeti k temu, da imamo do nasilja ničelno toleranco ter da je potrebno vsak pojav nasilja ustrezno sankcionirati. Menimo, da tudi vodstvo šole, učiteji ter drugi zaposleni učence ozaveščajo in seznanjajo z negativnimi posledicami nasilja.

Četrta hipoteza je trdila, da je večina anketirancev že bila priča nasilju. Omenjeno hipotezo lahko pričakovano potrdimo. Pri samem pisanju naše diplomske naloge smo ugotovili, da je nasilje v šolskem okolju bilo že od nekdaj prisotno, je prisotno in bo prisotno tudi v prihodnosti. Kot smo že omenili, dandanes šole stremijo k zmanjševanju nasilja ter o ustreznem sankcioniranju nasilnežev. Nasilje se najpogosteje dogaja tam, kjer ni nadzora učiteljev, kar je predvidevala peta hipoteza, saj gre za okolje kjer učitelji, nimajo nenehnega nadzora nad učenci (npr. v garderobi, na straniščih, na šolskem igrišču, na hodnikih, v jedilnici itd.). V takem okolju se učenci počutijo svobodni, bolj sproščeni ter nenazadnje poskušajo tudi prikriti pojav oz. obseg nasilja. Tudi peto hipotezo lahko iz istih razlogov kot četrto, potrdimo, saj lahko rečemo, da se navezujeta ena na drugo.

Kot šesto hipotezo smo postavili, da se učenci o nasilju redko pogovarjajo z učitelji ali šolsko svetovalno službo. Hipotezo lahko zavržemo, ker so rezultati pokazali, da se učenci včasih pogovarjajo z učiteljem, svetovalno službo ali z obema. Dandanes se je že vsaka šola srečala s takim ali drugačnim pojavom nasilja. Zato lahko trdimo, da šole že vnaprej preventivno stremijo k temu, da do nasilja ne bi prihajalo.

Sedma, zadnja hipoteza trdi, da polovica učencev, ki so deležni nasilja, to zaupa prijateljem. Hipotezo lahko ovržemo, ker več kot polovica učencev trdi, da sploh niso bili deležni nasilja. Rezultati ankete kažejo, da tisti učenci, ki pa so bili deležni nasilja, za nasilje najprej povedo staršem in šele nato prijateljem ter sošolcem. Iz tega lahko sklepamo, da je učence pred vrstniki, sošolci sram, da so žrtve nasilja.

Iz zgoraj navedenega lahko sklepamo, da lahko od sedmih postavljenih hipotez, tri potrdimo, štiri pa ovržemo. Ovržene hipoteze bi lahko podrobneje zastavili, saj bi lahko dobljene podatke podrobneje analizirali (npr. delež izbranih odgovorov med učenkami ter učenci). Temu smo se pa namenoma izognili in analizirali dobljene odgovore kot celoto, saj nismo želeli biti diskriminatorni.

Iz povzetih rezultatov, teorij, raziskav, lahko rečemo, da se učenci počutijo na šoli varni. Vseeno lahko rečemo, da smo z rezultati ankete zadovoljni ter upamo, da se bo po izvedbi ankete nasilje med učenci na anketirani osnovni šoli pojavljalo še v manjši meri kot dosedaj. Menimo, da bo imela naša raziskava tudi praktičen pomen, saj bo izbrana osnovna šola z rezultati naše ankete dobila ključne podatke, na osnovi katerih bo lahko načrtovala in izvajala preventivni program za učence, njihove starše in učitelje.

9 SKLEPI

*»Šola in socialne službe bi morale
imeti bolj jasno začrtan cilj,
kakšne mlade ljudi bi rade vzgojili.
Pretirano povečevanje samo znanja,
brez človeške plati ni dobro.«
(A. Smolar)*

Nasilje naj bo prisotno kjerkoli, v kakršnikoli obliki, ne sme nikoli biti tabu. O tem se je potrebno pogovarjati in pokazati, da se nasilja ne tolerira. Tako lahko damo vedeti žrtvam nasilja, da se lahko brez strahu in sramu obrnejo na učitelje, starše, prijatelje ter jih prosijo za pomoč.

Če pogledamo dejansko stanje, ugotovimo, da so tako učenci kot tudi učitelji o nasilju premalo obveščeni. Prav tako lahko opazimo, da so starši premalo vključeni v šolske aktivnosti učenca. Med njimi in učitelji ni pravega sodelovanja. Pogovarjati se je potrebno o samem nasilju in o tem kaj storiti, če se pojavi. Vsem, ki so udeleženi v proces izobraževanja, je potrebno obrazložiti, da pod pojmom "nasilje" ne razumemo samo fizično ampak tudi psihično, verbalno nasilje.

Na vsak pojav nasilja se je potrebno odzvati, saj le tako lahko podamo sporočilo, da se nasilja v nobeni obliki nikoli ne dopušča. Potrebno je pokazati, da lahko šola učence ščiti pred nasilneži, le če si bodo upali pristopiti do učitelja, delavca na šoli. Naučiti se moramo iskrenega ter odprtega pogovora o stvareh, ki nas bolijo, ranijo ter prizadenejo. Pogovarjati pa se moramo tudi o odnosih, človeku, življenju. zaupati moramo vase in imeti dobro samozavest ter zavedati se moramo, kako dragocena bitja smo ljudje. Pomembno je, da si znamo pomagati, sodelovati med seboj ter premagovati strah, ovire, težave s katerimi se srečujemo.

Jasno moramo obravnavati vsako obliko nasilja. Ob ustreznem ter hitrem odzivu lahko zmanjšamo obseg nasilja. Šola pa mora zagovarjati stališče kulture, izdelati mora lastno strategijo preprečevanja nasilja. zavedati pa se mora tudi pomena vrednot. Učitelji morajo poleg poučevanja, obravnave snovi, prenašati na učence tudi vrednote. Seveda pa je pri tem pomembna tudi usklajenost vseh delavcev šole. Pomembno je ozaveščanje učencev o resnosti problema nasilja. Šolski red, ki naj bi ga oblikovali učitelj z učenci in njihovimi starši mora biti jasno oblikovan, šolska klima pa mora spodbujevati reševanje konfliktov na nenasilen način. Vsaka šola mora izvajati preventivne programe, s katerimi se učenci učijo spretnosti za boljše medosebne, medsebojne odnose.

V življenju moramo dajati velik poudarek na vrednotah, kot so ljubezen, hvaležnost, odgovornost, trud, spoštovanje, pogum, optimizem, nenasilje, itd. To so tiste vrednote, ki nam pomagajo do boljšega, uspešnejšega ter srečnejšega življenja.

10 LITERATURA IN VIRI

- Bajec, A. (ur.). (1994). *Slovar slovenskega knjižnega jezika (SSKJ)*. Ljubljana: DZS
- Slovar slovenskega knjižnega jezika. (1998). (ur.) Anton Bajec. Ljubljana : DZS
- Bašič, K. (2004). Varna šola. V Anžič, A., Meško, G., Plazar, J. (ur.). Zbornik "Mladinsko nasilje". Ljubljana: MNZ
- Besag, V. E. (1989). *Bullies and victims in schools*. Philadelphia: Open University Press
- Belopavlovič, N. in Šelih, A. (1992). *Pravni vidiki otrokovih pravic*. Ljubljana: Časopisni zavod Uradni list Republike Slovenije
- Bezić, T., Rupar, B. in Škarič, J. (2003). *Načrtovanje, spremljanje in evalvacija dela svetovalne službe*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo
- Bitenc, M. (1999). *Nasilje med rstniki*. Ljubljana: FDV
- Bitenc, F., Bubnov-Škoberne, A., Čačinovič Vogriničič, G., Dekleva, B., Filipčič, K., Friedl, J., Grozdanić, V., ule, M., Slakar, V., Šelih, A., Tomori, M. in Zupančič, K. (2000). *Prestopniško in odklonsko vedenje mladih: vzroki, pojavi, odzivanje*. (ur.) A. Šelih. Ljubljana: Bonex
- Bjorkquist, K., Lagerspetz, K. M. J., in Kaukiainen, A. (1992). *Dogirls manipulate and boys fight? Developmental trends in regard to direct and indirect aggression*. *Aggressive Behaviour*, 18, 117-127
- Byorkqvist, K., Ekman, K., & Lagerspetz, K. (1982). *Bullies and victims: their ego picture, ideal ego picture and normative ego picture*. *Scandinavian Journal of Psychology*, 23, 307-13
- Bučar Ručman, A. (2004). *Nasilje in mladi*. Novo mesto: Klub mladinski kulturni center
- Brajša, P. (1993). *Pedagoška komunikologija*. Ljubljana: GLOTTA Nova

Bregant, A. (2002). *Splošna deklaracija človekovih pravic*. Limbuš: EPI Slovenija-Šola za mir

Caravita, S. C. D., Di Blasio, P. in Salmivalli C. (2009). *Unique and interactive effects of empathy and social status on involvement in bullying*. *Social Development*, 18, 140-163

Catterall, C. D. (1982). *Formulation of the declaration of the psychological rights of the child. Viewpoints in teaching and learning*. Indiana University: indianapolis str. 16-22

Cerar, M. (2002). *Narava in pomen človekovih pravic, dokumenti človekovih pravic*. Ljubljana: Amnesty international Slovenije

Cerar, M., Jamnikar, J. in Smrkol, M. (2002). *Dokumenti človekovih pravic z uvodnimi pojasnili*. Ljubljana: Društvo Amnesty international Slovenije: Mirovni inštitut

Cheng, Y.Y., Chen, L. M., Ho, H. C. in Cheng, C. L. (2011). *Definition of school bullying in taiwan: A comparision of ultiple persepectives*. *School Psychology International*, 32, 227-43.

Dekleva, B. (1996). *Nasilje med vrstniki v šoli in v zvezi s šolo*. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti

Dolenc, J. (1995). *Zagovorništvo otrok v osnovni šoli*. Diplomaska naloga. Ljubljana: VŠŠD

Elliot, M. (2002). *Trpinčenje*. Ljubljana: Educy

Erb, Helmut H.(1997). *Otroci in nasilje*. Ljubljana : Kres

Erb, Helmut H.(2004). *Nasilje v šoli in kako se mu lahko zoperstaviš*. Radovljica : Didakta

Filipčič, K. (2000). *Miti o nasilju v družini*. Revija za kriminalistiko in kriminologijo, št. 51, str 197-206.

Gini, G., Pozzoli, T. in Hauser, M. (2011). *Bullies have inhanced moral competence to judge relative to victims, but lack moral compassion*. *Personality and Individual Differences*, 50, 603-608

Hibbert, A. (2006). *Zakaj ljudje ustrahujejo?*. Ljubljana: Grlica

Hunter, S. C. in Boyle, J. M. E. (2004). *Appraisal and coping strategy use in victims of school bullying*. *British Journal of Educational Psychology*, 74, 83-107

Jenkole, M. (ur.). (2006). *Zgovornik - glas otroka*. Ljubljana: Varuh človekovih pravic

Jonson, J. (1998). *Ustrahovalci in nasilneži*. Ljubljana: DZS

Kadruč, Z. (1998). *Pravo, spolnost in nasilje: kriminološke in viktimološke perspektive*. V spolnost, nasilje in pravo, avt. Z. Kaduč, D. Korošec in M. Bošnjak, 11-138. Ljubljana: Inštitut a kriminologijo pri Pravni fakulteti in Urad RS za žensko politiko

Kepler, H. (1934). *Distribution of aggressive and submissive behavior among 200 problem children*. *Smith Cool. Stud.soc.work*

Kisovec, T. (1997). *Nasilje med otroki v osnovni šoli*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta

Klopčič, V. (1992). *Mednarodno pravno varstvo otrokovih pravic*. V Upravni vidiki otrokovih pravic, (ur.) A. Šelih. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije

Konvencija o otrokovih pravicah (KOP). Uradni list RS, št. 35/1992

Kos, H. (2004). *Zlorabe oseb z invalidnostmi*. V Psihosocialna pomoč ženskam in otrokom, ki preživljajo nasilje, ur. D. Horvat, 94-101. Ljubljana: Društvo SOS telefon

Košir, M. (1997). *Nasilje na športnih prireditvah in vloga policije pri preprečevanju nasilnega obnašanja navijačev v Sloveniji*. Ljubljana: MNZ

Kristančič, A. (2002). *Socializacija agresije*. Ljubljana: AA Inserco, svetovalna družba

Krek, M. (2004). *Ukrepi nacionalne strategije na področju drog pri zmanjševanju mladoletniške kriminalitete*. V Meško, G. (ur.) Preprečevanje kriminalitete- teorija, praksa in dileme. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani

Lamovec, T. (1978). *Agresivnost*. Maribor: DDU UNIVERZUM

Lampe, A., Krive, A., Osrajnik, B., Peršin, T., Berčič, K., Peterlin, L., Cejan, M., Subotič, T. in Zorko, U. (2002). *Šolsko nasilje*. Ljubljana: FDV

Lešnik Mugnaioni, D. (2002). *Uvod. V Nasilje-nenasilje: priročnik za učitelje, učiteljice, svetovalne službe in vodstva šol*, ur. D. Lešnik Mugnaioni, 9-13. Ljubljana: i2

Lešnik Mugnaioli, D. (2005). *Strategije za preprečevanje nasilja: mreže učech se šol 2*. Ljubljana: Šola za ravnatelje

Lešnik Mugnaioli, D., Koren, A., Logaj, V., Brejc, M. (2009). *Nasilje v šoli: opredelitev, prepoznavanje, preprečevanje in obravnava*. Kranj: Šola za ravnatelje

Lines, D. (2008). *The bullies: understanding bullies and bullying*. London: Kingsley
Loeber, R. in Hay, D. (1997). Key issues in the development of aggression and violence from childhood to early adulthood. *Annual Review of Psychology*, 48, 371-410

Meško, G. (2002a). *Osnove preprečevanja kriminalitete*. Ljubljana: VPVŠ

Meško, G. (ur.) (2002). *Vizije slovenske kriminalitete*. Ljubljana: VPVŠ

Meško, G. (1997). *Družinske vezi na zatožni klopi?*. Ljubljana: Educy

Ministrstvo za izobraževanje, znanost, kulturo in šport. (2004). *Smernice za analizo, preprečevanje in obravnavo/obvladovanje nasilja v šolskem prostoru*.

Novak, B. (2004). *Šola in otrokove pravice*. Ljubljana: Cankarjeva založba

Ohsako, T. (1997). *Violence at school: global issues and interventions*. Paris: UNESCO

Oliver, R., Oaks, I. in Hoover, J. H. (1994). *Family issues and interventions in bully and victim relationships*. *The School Counselor*, 41, 199-202

Olweus, D. (1978). *Aggression in the school: bullies and whipping boys*. Washington, DC: Hemisphere

Olweus, D. (1993). *Victimization by peers: Antecedents and long-term outcomes*. V: K. H. Rubin in J. B. Asendorpf (ur.). *Social withdrawal, inhibition, and shyness in childhood*. Hillsdale, NJ: LEA

Olweus, D. (1995). *Trpinčenje med učenci: kaj vemo in kaj naredimo*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport

Ostman, A. (2002). *Medvrstniško nasilje*. V *Socializacija agresije*, ur. A. Kristančič, 137-162. Ljubljana: Združenje svetovalnih delavcev Slovenije

Pačnik, T. (1992). *Podoba o sebi ter problem agresivnosti pri normalnih, depresivnih in parasucidalnih adolescentih*. Ljubljana: Doktorska disertacija

Pavlović, Z. (1993). *Psihološke pravice otroka : Otrokove pravice onstran pravnega varstva*. Radovljica: Didakta

Pečjak, S. (2014). *Medvrstniško nasilje v šoli*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete

Pečjak, V. (1994). *Psihologija množice*. Ljubljana: Samozaložba

Pepler, D., Rubin, K.H. (1991). *The development and treatment of childhood aggression*. New Jersey, USA: Lawrence Erlbaum Associates

Petrovec, D. (2003). *Mediji in nasilje- obseg in vpliv nasilja v medijih v Sloveniji*. Ljubljana: Mirovni inštitut

Plaz, M. (2004). *Nasilje proti ženskam v družini partnerskih in sorodstvenih zvezah*. V *Psihosocialna pomoč ženskam in otrokom, ki preživljajo nasilje*, ur. D. Horvat, 26-41. Ljubljana: Društvo SOS telefon

Pušnik, M. (2003). *Vloga šole pri zmanjševanju nasilja : priročnik za učitelje, svetovalne delavce in ravnatelje*. Ljubljana : Zavod Republike Slovenije za šolstvo

Pušnik, M. (1999). *Vrstniško nasilje v šolah*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo

Pušnik, M. (1997). *Kaj lahko naredi razrednik*. Zgibanka za razrednike. Ljubljana: ZRSŠ

Pušnik, M. (1996): *Trpinčenje med otroki in mladostniki*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.

Rigby, K. (2008). *Children and bullying: how parents and educators can reduce bullying at school*. Oxford: Blackwell

Rigby, K. in Johnson, B. (2006). *Expressed readiness of Australian schoolchildren to act as bystanders in support of children who are being bullied*. Educational Psychology

Salmivalli, C., Lagerspetz, K., Bjorkquist, K., Osterman, K. in Kaukiainen, A. (1996). *Bullying as a group process: participant roles and their relations to social status within the group*. Aggressive behaviour, 22, 1-5

Semelin, J. (2000). *Kako sem hčerkama razložil nenasilje*. Ljubljana: Cankarjeva založba

Sketelj, S. (2002). *Vsak otrok ima pravico do učinkovite zaščite pred starši*. V *Lokalno-globalno-socialno: Zbornik abstraktov*, (ur.) Lešnik, B. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo

Smith, P. K., Binney, V. in Cowie, H. (1993). *Relationships of children involved in bully/victim problems at school*. V: S. Duck (ur.). Learning about relationships. Newbury Park, CA: sage

Smith, P.K. in Thompson, D. (1991). *Practical approaches to bullying*. London: David Fulton

Smith K. P., Cowie, H. in Blades, M. (2003). *Understanding children's development*. Oxford (UK); Cambridge (USA): Blackwel, 4th ed.

Splošna deklaracija človekovih pravic. (2002). Limbuš: EPI Slovenija - Šola za mir

Sullivan, K. (2011). *The anti-bullying handbook*. London: Oxford University Press

Sutton, J. in Smith, P. K. (1999). *Bullying as group process: an adaption of the participant role approach*. Aggressive behaviour, 25, 97-111

Ščuka, V. (2006). *Aktivnost v komunikaciji*. Skupnost socialnih zavodov Slovenije

Šelih, A. (1992). *Splošni problemi otrokovih pravic*. V *Pravni vidiki otrokovih pravic*. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije

Šelih, A., Bečaj, J., Pavlovič, Z. in Dekleva, B. (1996). *Otrokove pravice, šolska pravila in nasilje v šoli*. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti

Tomori, M. (1993, 1994). *Nasilno vedenje otrok in mladostnikov*. Ljubljana: Otrok in družina št, 12, 1

Tomori, M. (2000). *Psihosocialni dejavniki pri mladostniškem prestopništvu*. V *Prestopniško in odklonilno vedenje mladih*, (ur.) A. Šelih. Ljubljana Bonex

Tomori, M. (1994). *Knjiga o družini*. Ljubljana: EWO

Tušak, M. (2001). *Psihologija športa*. Ljubljana: Znanstveni inštitut FF

Trtnik Herlec, A. in Urh, B. (2006). *Udejanjanje otrokovih pravic v kontekstu šole*. Ljubljana: Šola za ravnatelje

Ule, M. (2005). *Socialna psihologija*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede

Verbnik Dobnikar, T. (2002). *Nasilje v šoli*. V *Nasilje-nenasilje: priročnik za učiteljice, učitelje, svetovalne službe in vodstva šol*, ur. D. Lešnik Mugnaioni, 35-75. Ljubljana: i2

Vojnovič, M., Otavnik, A. in Pleško, A. (2009). *Konvencija o otrokovih pravicah*. Ljubljana: UNICEF Slovenija

Zabukovec Kerin, K. (2002). *Vrstniško nasilje v šoli*. V *Nasilje-nenasilje: priročnik za učiteljice, učitelje, svetovalne službe in vodstva šol*, ur. D. Lešnik Mugnaioni, 103-121. Ljubljana: i2

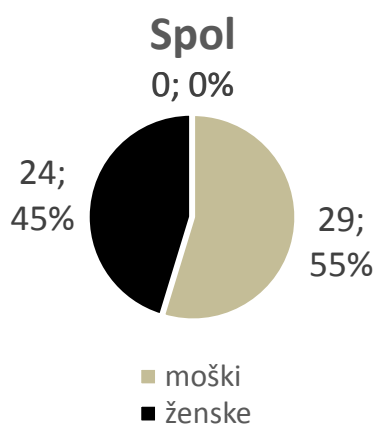
Žužul, M. (1989). *Agresivno ponašanje*. Zagreb: RZ RK SSOH

Wald, M.S. (1979). *Children's Rights: A Framework for Analysis*. *Law reviews*, 12, 2, str. 255-282

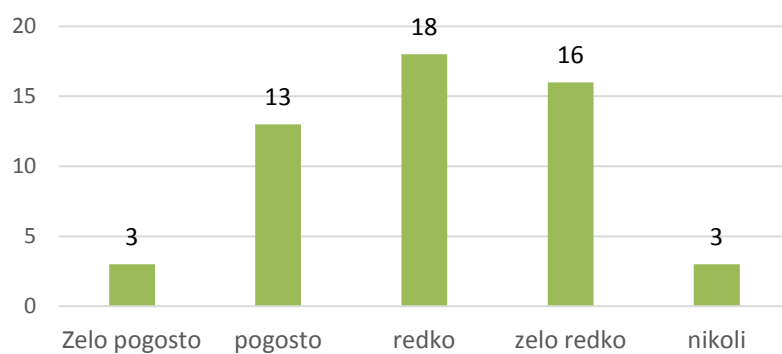
Whitney, I. in Smith, P. K. (1993). *A survey of the nature and extent of bullying in junior/middle and secondary school*. *Educational research*

Wringe, C. (1981). *Children's rights: a philosophical study*. London: Routledge & Kegan Paul

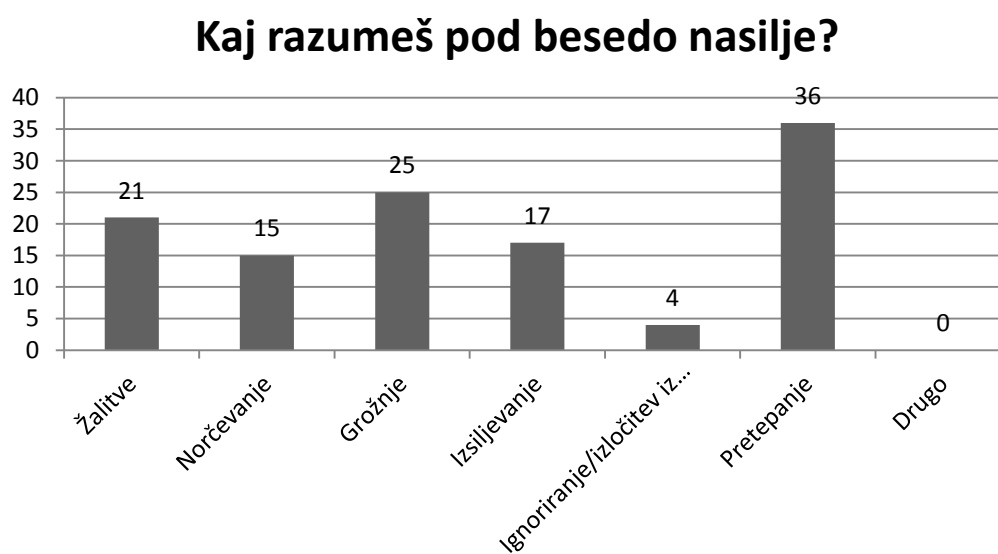
PRILOGA A

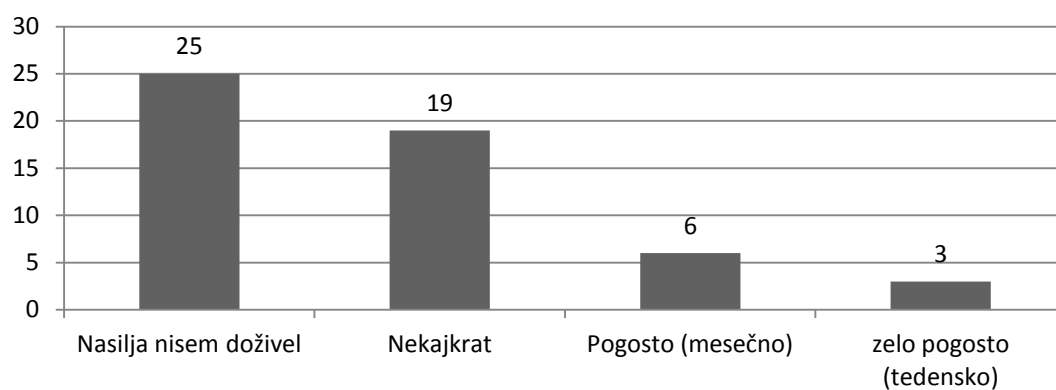
Slika 1: Delež moških in žensk v vzorcu anketirancev.

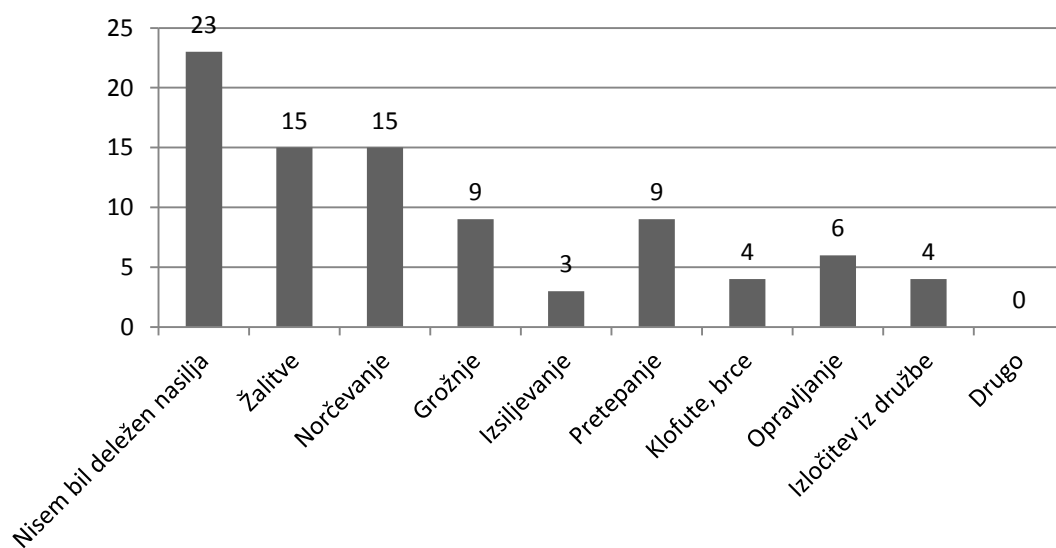
Slika 2: Zaznavanje nasilja.

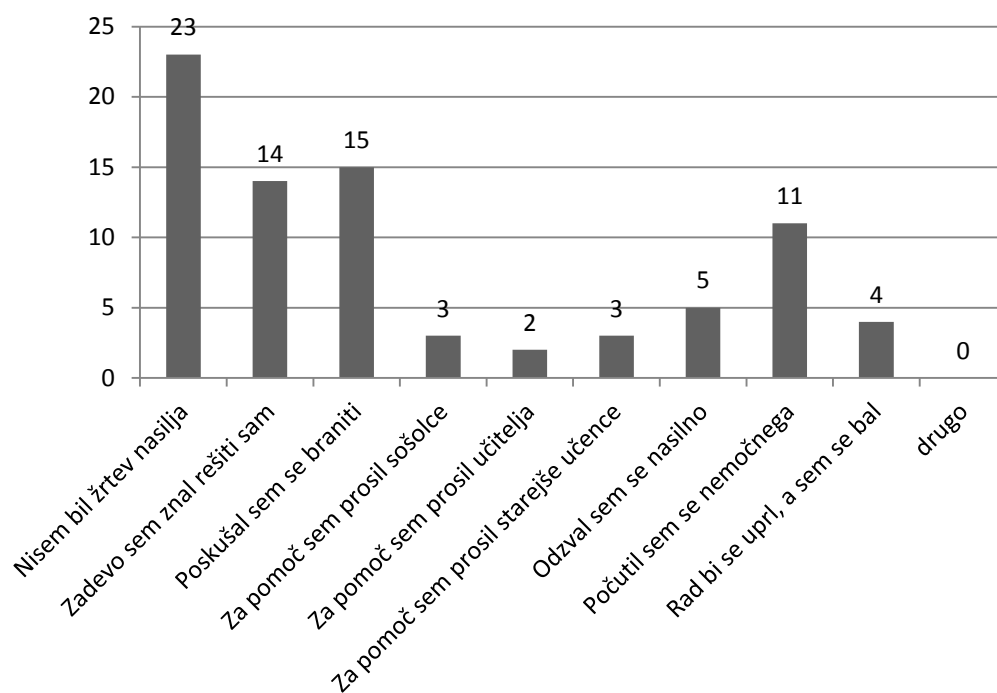
Slika 3: Razumevanje nasilja.

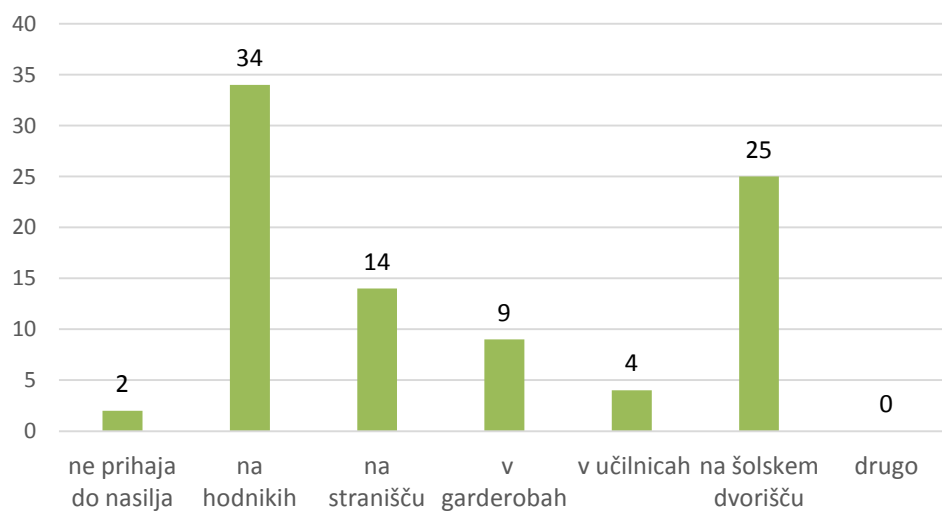
Slika 3.01: Vloga žrtve in pogostost.

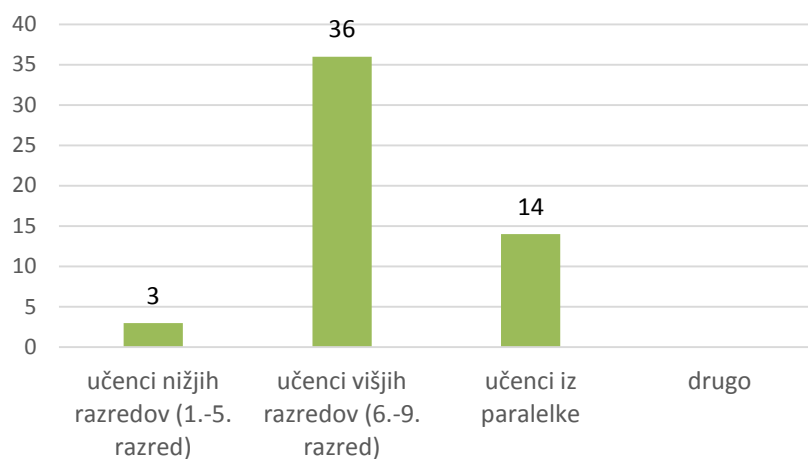
Slika 4: Deležne oblike nasilja.

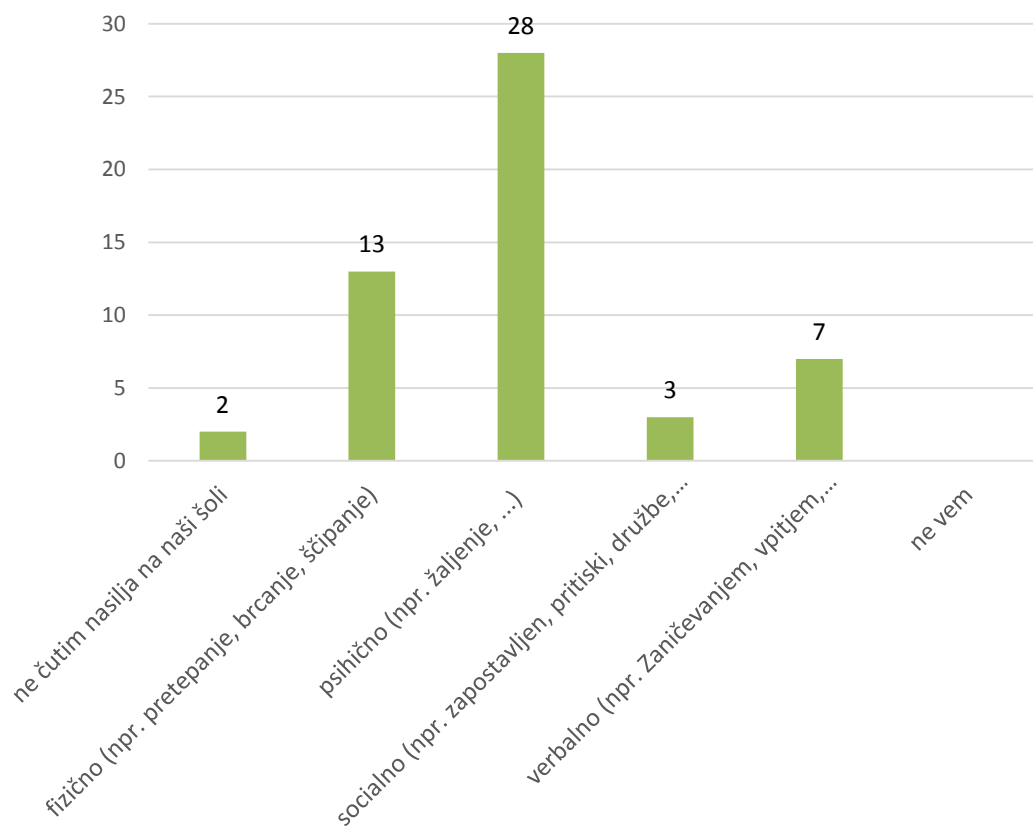
Slika 5: Odziv na nasilje.

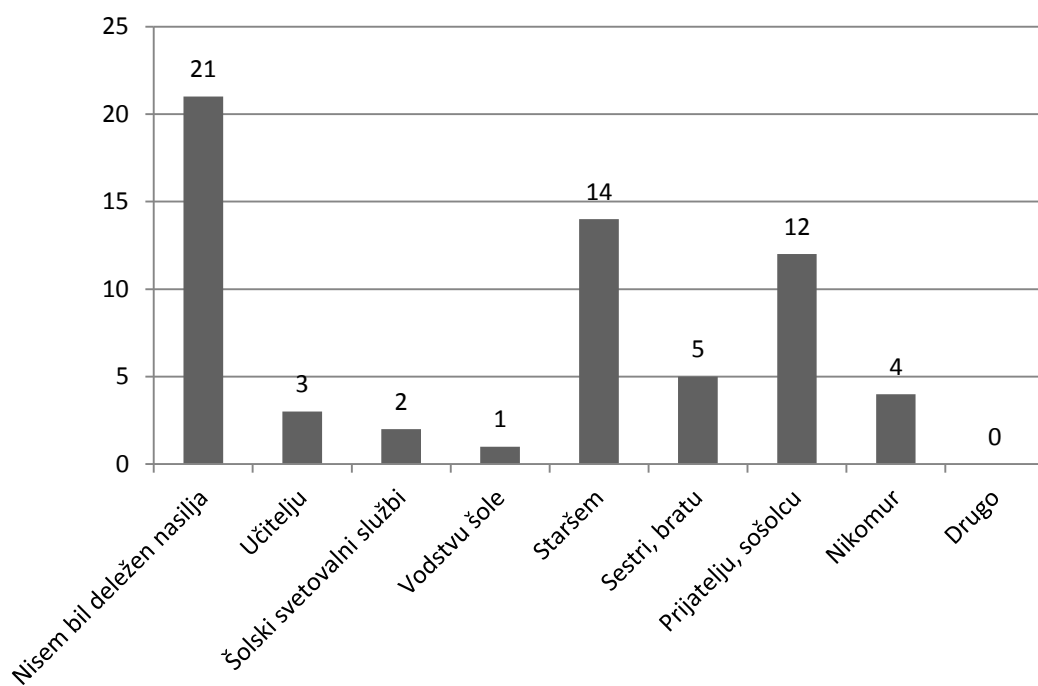
Slika 6: Okolje/prostor nasilja.

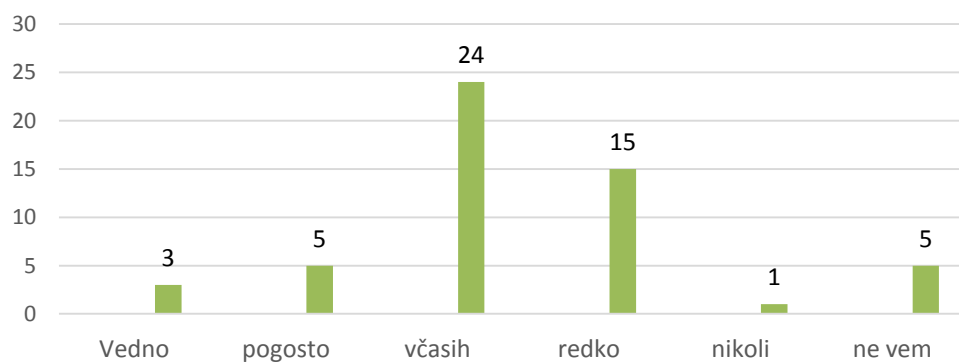
Slika 7: Izvrševalci nasilja.

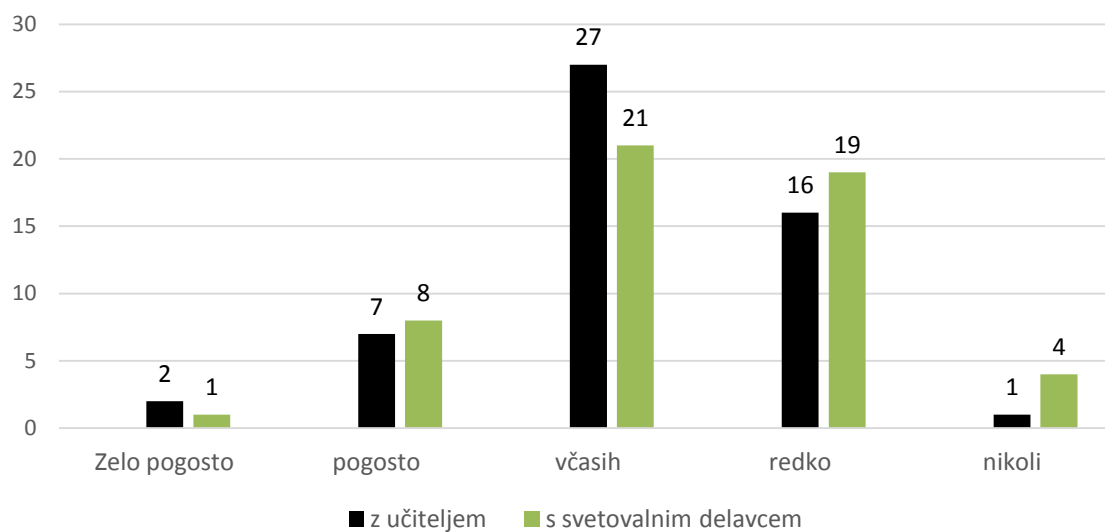
Slika 8: Najpogostejše vrste nasilja na šoli.

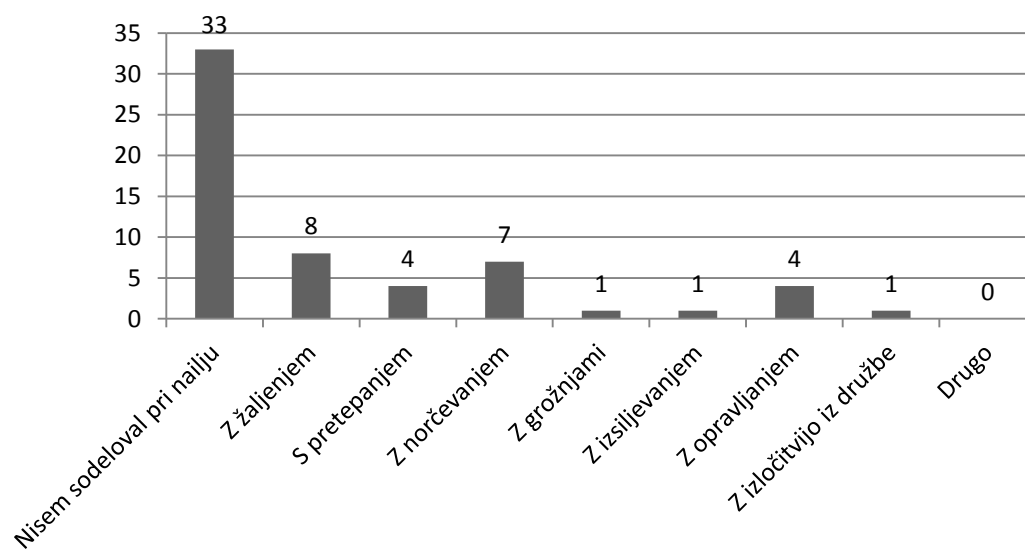
Slika 9: Iskanje pomoči ob nasilju.

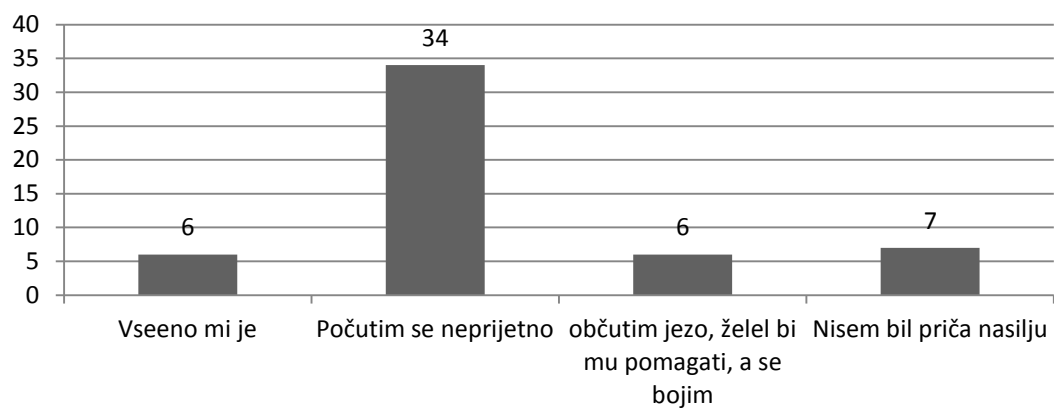
Slika 10: Zaustavljanje nasilja - učitelj.

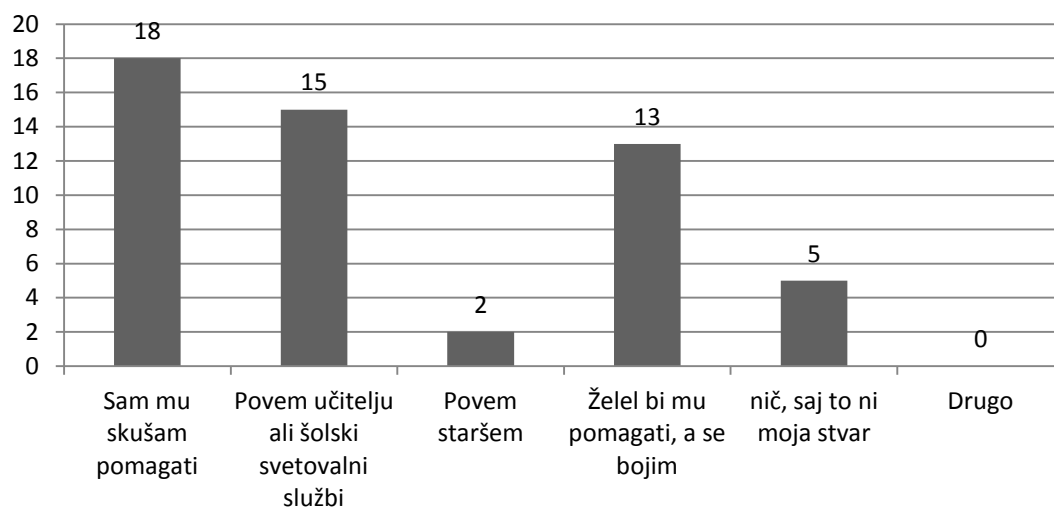
Slika 11: Pogovori o nasilju.

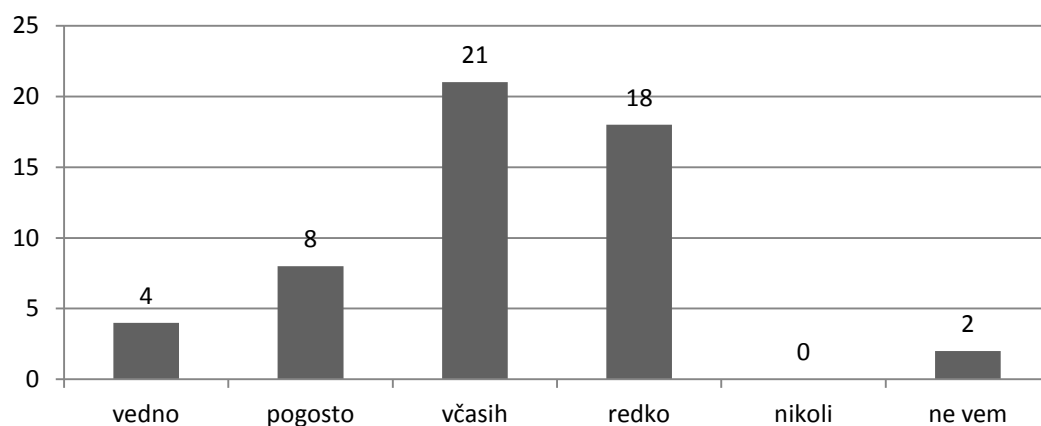
Slika 12: Izkazovanje nasilja nad drugimi.

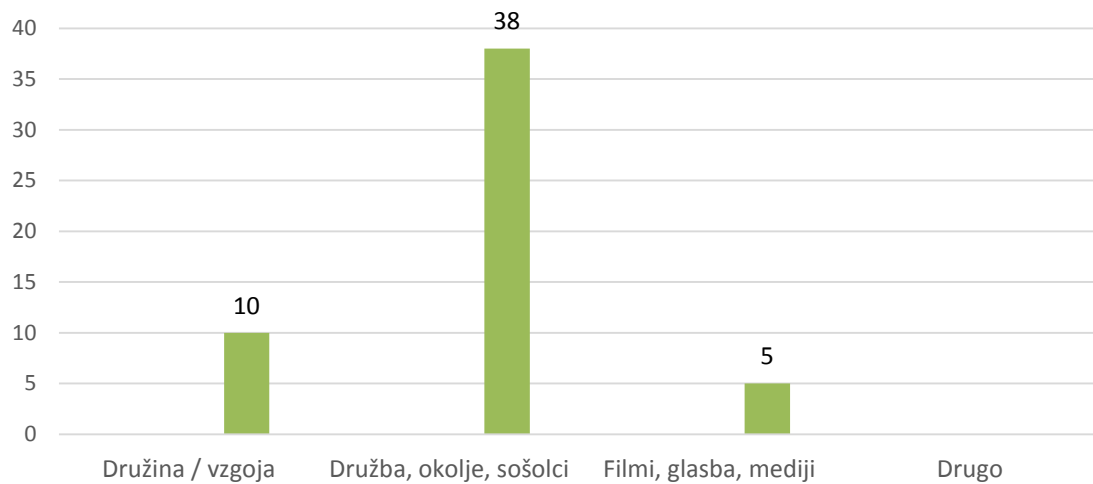
Slika 13: Počutje učencevob nasilju.

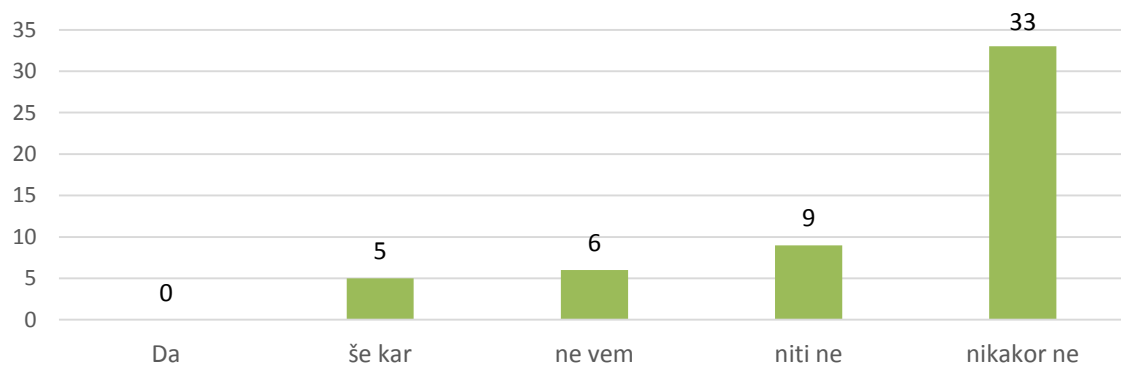
Slika 14: Reakcija ob nasilju (nad drugimi).

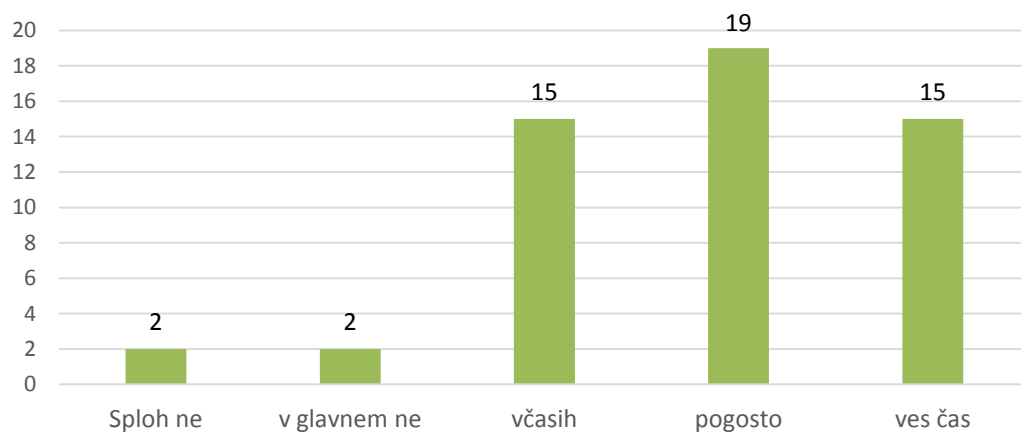
Slika 15: Pomoč drugih učencev.

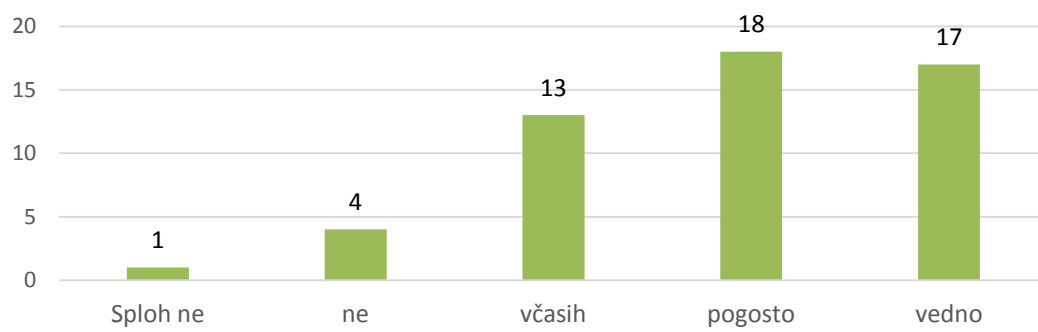
Slika 16: Vzroki nasilja.

Slika 17: Koristnost nasilja.

Slika 18: Varno počutje učencev.

Slika 19: Počutje učencev na šoli.

PRILOGA B

Vrstniško nasilje med učenci osnovne šole (nasilje v šoli)

Pred teboj je anonimen vprašalnik o nasilju v šoli. Vprašanja natančno preberi in obkroži črko pred odgovorom, ki si ga izbral. Prosim, da odgovarjaš iskreno. Hvala za sodelovanje.

Spol

- a) moški
- b) ženski

1. Ali je po tvojem mnenju prisotno nasilje na šoli, ki jo obiskuješ?

5	4	3	2	1
Zelo pogosto	pogosto	redko	zelo redko	nikoli

2. Kaj razumeš pod besedo nasilje? (možnih je več odgovorov)

- a) Žalitve
- b) Norčevanje
- c) Grožnje
- d) Izsiljevanje
- e) Ignoriranje/ izločitev iz družbe
- f) Pretepanje
- g) Drugo: _____

Si že bil žrtev nasilja v šoli? Kako pogosto?

1	2	3	4
nasilja nisem doživel	nekajkrat	pogosto (mesečno)	zelo pogosto (tedensko)

3. Kakšnega nasilja si bil deležen? (možnih je več odgovorov)

- a) nisem bil deležen nasilja

- b) žalitve
- c) norčevanje
- d) grožnje
- e) izsiljevanje
- f) pretepanje
- g) klofute, brce
- h) opravljanje
- i) izločitev iz družbe
- j) drugo: _____

4. Kako si se odzval kot žrtev nasilja (več možnih odgovorov)?

- a) nisem bil žrtev nasilja
- b) zadevo sem znal rešiti sam
- c) poskušal sem se braniti
- d) za pomoč sem prosil sošolce
- e) za pomoč sem prosil učitelja
- f) za pomoč sem prosil starejše učence
- g) odzval sem se nasilno (s kričanjem, zmerjanjem, brcanjem ...)
- h) počutil sem se nemočnega
- i) rad bi se uprl, a sem se bal
- j) drugo: _____

5. Kje na šoli, po tvojem mnenju, največkrat prihaja do nasilja (več možnih odgovorov)?

- a) ne prihaja do nasilja
- b) na hodnikih
- c) na stranišču
- d) v garderobah
- e) v učilnicah
- f) na šolskem dvorišču
- g) drugo: _____

6. Kdo najbolj pogosto izvaja nasilje v šoli?

- a) učenci nižjih razredov (1. – 5. razred)
- b) učenci višjih razredov (6. – 9. razred)
- c) učenci iz paralelke
- d) drugi: _____

7. Katere vrste nasilja so po tvojem mnenju najpogostejše na vaši šoli?

- a) ne čutim nasilja na naši šoli
- b) fizično (npr. pretepanje, brcanje, ščipanje ...)
- c) psihično (npr. žaljenje, norčevanje, izsiljevanje ...)
- d) socialno (npr. zapostavljen, pritiski družbe, prekomerno izpostavljen situacijam/težavam/posmehu...)
- e) verbalno (npr. zaničevanjem, vpitjem, podcenjevanjem, grožnjami,...)
- f) ne vem

8. Komu si povedal za nasilje, ki si ga bil deležen (več možnih odgovorov)?

- a) nisem bil deležen nasilja
- b) učitelju
- c) šolski svetovalni službi
- d) vodstvu šole
- e) staršem
- f) sestri, bratu
- g) prijatelju, sošolcu
- h) nikomur
- i) drugo: _____

9. Kako pogosto pomagajo učitelji ustaviti nasilje med učenci?

5	4	3	2	1	0
Vedno	pogosto	včasih	redko	nikoli	ne vem

10. Kako pogosto ste se o nasilju v šoli pogovarjali z učiteljem ali s šolskim svetovalnim delavcem?

Učiteljem

5	4	3	2	1
Zelo pogosto	pogosto	včasih	redko	nikoli

Svetovalnim delavcem

5	4	3	2	1
Zelo pogosto	pogosto	včasih	redko	nikoli

11. Kakšno nasilje si ti izkazoval/a nad učenci vaše šole (več možnih odgovorov)?

- a) nisem sodeloval pri nasilju
- b) z žaljenjem

- c) s pretepanjem
- d) z norčevanjem
- e) z grožnjami
- f) z izsiljevanjem
- g) z opravljanjem
- h) z izločitvijo iz družbe
- i) drugo: _____

12. Kako se počutiš, ko vidiš, da nad nekim učencem izvajajo nasilje?

- a) vseeno mi je
- b) počutim se neprijetno
- c) občutim jezo, želel bi mu pomagati, a se bojim
- d) nisem bil priča nasilju

13. Kaj narediš, ko vidiš, da nad nekim učencem izvajajo nasilje?

- a) sam mu skušam pomagati
- b) povem učitelju ali šolski svetovalni službi
- c) povem staršem
- d) želel bi mu pomagati, a se bojim
- e) nič, saj to ni moja stvar
- f) drugo: _____

14. Kako pogosto pomagajo drugi učenci ustaviti nasilje med učenci?

5	4	3	2	1	0
Vedno	pogosto	včasih	redko	nikoli	ne vem

15. Kaj je po tvojem mnenju najpogosteje pripelje do nasilja?

- a) Družina / vzgoja
- b) Družba, okolje, sošolci
- c) Filmi, glasba, mediji
- d) Drugo: _____

16. Se ti zdi nasilje koristno?

5	4	3	2	1
Da	še kar	ne vem	niti ne	nikakor ne

17. Se na šoli, ki jo obiskuješ, počutiš varnega?

1	2	3	4	5
----------	----------	----------	----------	----------

Sploh ne v glavnem ne včasih pogosto ves čas

18. Se na šoli počutiš prijetno?

1 **2** **3** **4** **5**
Sploh ne ne včasih pogosto vedno

Hvala za sodelovanje.

PRILOGA C

Dopis staršem – Prošnja: soglasje za izvedbo raziskave

Spoštovani!

Sem Nena Gregorčič, absolventka UP Famnit v Kopru, smer Biopsihologija. Za zaključek študija na prvi stopnji pripravljam raziskavo o vrstniškem nasilju med učenci v osnovni šoli. Ker je nasilje na šolah zelo aktualna tema, želim raziskati naslednje:

- Analizirati obstoječe stanje vrstniškega nasilja na šoli med učenci 9. razredov,
- Načrtovati preventivni program in izobraževanje tako za zaposlene kakor tudi za otroke/učence.

V raziskavo želim vključiti tudi vašega otroka, zato vas prosim za soglasje. Učenci bodo izpolnjevali anketni vprašalnik o oblikah vrstniškega nasilja, vzrokih in pogostosti nasilja na šoli. Spraševali jih bomo tudi o njihovem ravnanju v primeru nasilja.. Vprašalnik je anonimen. Prav tako bo v celotnem raziskovalnem procesu zagotovljena anonimnost šole. Pridobljeni podatki bodo uporabljeni zgolj za namene zaključne naloge in jih bom po zagovoru uničila.

Za sodelovanje se vam iskreno zahvaljujem.

Nena Gregorčič

V Dobrovo, 25.5.2015

S sodelovanjem mojega otroka pri raziskavi o vrstniškem nasilju

SE STRINJAM

SE NE STRINJAM

Datum

Podpis